

V. RELVIK

MUUSIKALISE  
KUULMISE JA  
LAULUVÕIME  
ARENDAMINE  
I JA II KLASSIS

A-23592

EESTI NSV PEDAGOOGIKA TEADUSLIKU UURIMISE INSTITUUT

V. RELVIK

MUUSIKALISE KUULMISE JA  
LAULUVÕIME ARENDAMINE  
I JA II KLASSIS

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUM  
TALLINN 1966

Toimetaja M. Topman

Kirjastatakse Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise  
Instituudi õpetatud nõukogu otsusel.

2

Tartu Riikliku Ülikooli  
Raamatukogu

68252

ARHIIVKOGU

## SAATEKS

Nõukogude koolile langeb vastutusrikas ülesanne: kasvatada inimest, kelles harmooniliselt ühinevad vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus. Üks inimese vaimse rikkuse komponente on muusikaline üldharidus, mille all mõistame oskust kuulata ja mõista lihtsamaid heliteoseid ja võimet musitseerida lauljana kooris või mängijana orkestris. Muusika teadlikuks kuulamiseks ja aktiivseks muusikaga tegelemiseks on vaja arenenud muusikalist kuulmist kui musikaalsuse üht olulisemat koostisosa.

Lähemalt tutvudes muusikalise kasvatuse olukorraga meie koolides äratub tähelepanu paljude õpilaste nõrgalt arenenud muusikaline kuulmine ja lauluvõime. Võimete tugevast erinevusest kõneleb klassilaulu intonatsiooniline ebapuhtus — õigesti lauldavale viisile lisanduv valesi lauldav viis, nn. «jorusaade». Selle nähtuse põhjusi tuleb otsida järgmises.

1. Laulmisõpetuses ei arvestata küllaldaselt inimese kõrgema närvitegevuse iseärasusi. Õppimise (omandamise) aluseks on ajutiste närvisüsteemide kujunemine ajus. Seosed kujunevad kindlamaks, kui nad kuuluvad seoste süsteemi. Järelikult on õppimine edukam siis, kui ta tugineb seoste süsteemi loomisele ajus. Kahjuks aga on laulmisõpetuses, eriti nooremas astmes, levinud vaid ühekülgsest kuulmisaistinguile tuginev õpetusviis.

2. Suhtumises muusikalises arengus mahajäämusse on levinud väärseisukoht: kui lapsel on eeldusi muusikaliseks arenguks, siis areneb ta iseenesestki. Kui eeldusi pole, ei suuda ka õpetamine midagi ära teha. Selline arengu stiihilisusele lootmine soodustab aga tegelikult muusikalises arengus mahajäämust.

Teaduslikud uurimused ja mitmete õpetajate kogemused lubavad väita, et õpilaste muusikalise kuulmise ja

lauluvõime arendamise alal on võimalik saavutada tunduvalt rohkem kui tavaliselt saavutatakse. Kuna metoodilises kirjanduses on sellele küsimusele üldiselt vähe tähelepanu pööratud, siis püüab käesolev brošüür seda lünka täita.

Brošüür on mõeldud tööks I ja II klassi õpilastega. Kuid siin esitatud põhimõtteid on võimalik rakendada ka muusikalises arengus mahajäänud õpilastega töötamisel vanemas astmes.

Esitatud metoodika tugineb uurimuslikule alusele. Enne trükis avaldamist on selle järgi katseliselt töötatud ja häid tulemusi saavutatud.

Metoodika on ehitatud praegu koolides kasutatavatele laulikutele (E. Arro, H. Kõrvits, A. Velmet — Laulik I, Laulik II). Kuna nimetatud laulikud pakuvad vähe võimalusi tööks muusikalises arengus mahajäänud õpilastega (eriti sobimatu on II klassi laulik), oli brošüüri autor sunnitud täitma ise lünga lauluvaras, koostades muusikaliseks järeleaitamiseks vajalikke laule ja harjutusi.

Brošüüri eesmärgiks on anda juhiseid õpilaste muusikaliste võimete ühe osa — helikõrguse taju arendamiseks, seepärast pole siin esitatud metoodikat rütmialaseks tööks, taktimõõdu käsitlemiseks, noodikirja tehnika arendamiseks ja pillide kasutamiseks laulude saateks, kuigi neid tööloike on riivamisi puudutatud. Ka ei sea brošüür oma eesmärgiks noodiõpetussüsteemi esitamist. Nooti on siin kasutatud kui helikõrguse näitlikustamise vahendit.

Võrreldes I klassiga on II klassi metoodikale osutatud vähem tähelepanu. Selle põhjuseks on I ja II klassis kasutatavate meetodite sarnasus. II klassi osas on ära näidatud vaid töö suund.

## MUUSIKALISES ARENGUS MAHAJÄÄMUSE OLEMUS JA SELLE RAVI VÕIMALIKKUS

Psühholoogia asub seisukohal, et lapsed sünnivad erinevate eeldustega edaspidiseks arenguks. Erinevused tulenevad närvisüsteemi sünnipärastest anatoomilisi-füsioloogilistest iseärasustest, mida nimetatakse algmeteks ja mis on teatud võimete kujundamise eelduseks.

Algmetest võimete kujundamisel on oluline tähtsus aju suutelisusel uute ajutiste seoste loomiseks. Paremate algmetega inimestel kujunevad seosed kiiremini, teistel aga aeglasemalt, vajades rohkem harjutamist (kordamisi) ning eriliste võtete kasutamist. Kuna võimed mitte ainult ei avaldu tegevuses, vaid ka kujunevad tegevuses, siis on algmete arenemisel võimeteks otsustava tähtsusega lapse töö, s. t. ülesanded, mida antakse lapsele lahendada. Seega on õpetusel, kasvatusel ning elutingimustel väga suur mõju algmete võimeteks arenemisele.

Arvestades aju eelmainitud omadust peaks olema võimalik ka muusikalises arengus mahajäänud lapsi edasi arendada. Selle küsimuse vastu on huvi tundnud mitmed pedagoogikateadlased. Uurimuse põhjalikkuse poolest võib esile tõsta Vene NFSV Pedagoogika Akadeemia Kunstilise Kasvatuse Instituudi teaduslikke töötajaid.\* Instituudi töötajad seadsid eesmärgiks leida võimalusi seoste loomiseks kuulmistajude ja hääleaparaadi liigutuste vahel, s. o. kuulmisanalüsaatori ja liigutusanalüsaatori häälekurdude tööd juhtiva keskuse vahel. Selles taotluses tugineti akadeemik I. P. Pavlovi õpetusele kõrgemast närvitegevusest. Pavlovi ja ta järglaste õpetuse põhjal on õppimine uute ajutiste seoste kujundamine ajus. Laulmisel peavad kujunema seosed kuulmiskeskuse ja häälekurdude tegevust juhtiva liigutuskeskuse vahel. Selleks, et seosed tekiksid ja kindlaks kujuneksid, on vajalik, et närvirakud vastavais keskustes oleksid üheaegselt optimaalse erutuse seisundis. Tähtis ei ole aga mitte kogu kuulmiskeskuse erutus, vaid ärritajate diferentseerimine, mis eeldab ainult teatavate närvirakkude erutust, kuid naaberrakkude pidurdust. Muusikaliselt nõrgalt arenenud lapsed ei suuda helisid diferentseerida. Teiselt poolt aga ei ole ka nende liigutusanalüsaator hääleaparaadi lihaste töö eristamiseks küllalt arenenud. Seetõttu ei kujune neil kindlat seost teatava tooni kuulmise ja heli tekitamise (hääldamise, lihaseliigutusaistingute) vahel.

Seoste loomist ajus kuulmiskeskuse ja liigutuskeskuse vahel uuriti katsealuste juures erilise aparadi abil. Sama aparadi abil registreeriti ühtlasi õpilaste muusikaline

\* Е. И. Алмазов и Н. Д. Орлова, О неточной интонации у школьников и путях её исправления. Известия Академии Педагогических Наук РСФСР № 110, Москва, 1960.

areng kuulmise tähelepanelikkuse, erineva kõrgusega helide eraldamise ja heli tekitamise osas. Heliliseks ärritajaks seadmes oli muusikaliste helide I oktaavi gamma: igauks kaheksast ärritajast hakkas helisema vastavale nupule vajutamisel. Katseisik istus seljaga seadme poole ja hoidis kummaski käes kummist ballooni, mis oli seadmega ühendatud kummitoru abil. Katseisikule anti ülesanne: vajutada heli kuulmisel kummiballoone. Selle tagajärjel joonistasid seadmes liikuvad suled lapse liigutusreaktsiooni kõvera liikuvale millimeetripaberi lindile, registreerides seega liigutusreaktsiooni tugevuse ja ajalise täpsuse. Hiljem lisati heli kuulmisele ja käelisele liigutusele heli laulmine, s. t. hääleorgani (häälekurdude) liigutus.

Heli kuulatamisele ja heli laulmisele käelise liigutuse lisamise mõte seisneb järgmises.

Seosed kujunevad kergemini siis, kui nad liituvad seoste süsteemi ja on seda kindlamad, mida mitmekülgsemad nad on. Kuna liigutusanalüsaatori käelisi liigutusi, s. t. lapsele juba tuttavaid lihaseliigutusi juhtiv keskus on enam arenenud, siis lähtuti seoste loomisel kuulmis- ja liigutusanalüsaatori vahel viimatinimetatud analüsaatori käelisi liigutusi juhtivast tsentrumist.

Vene NFSV Pedagoogika Akadeemia Kunstilise Kasvatuse Instituudi töötajad katsetasid 41 muusikalises arengus mahajäänud I klassi õpilasega. Kolm aastat kestnud töö tulemusena arenes neist 40 õpilast lauljaks. Arenematuks jäi õpilane tugevate defektidega: deformeerunud kõri, sõlmekesed häälekurdudel, nõrgenenud füüsiline kuulmine ja puudulikult arenenud kõnevõime. Muusikalises arengus mahajäänud õpilastega töötati nii laboratooriumi tingimustes kui ka klassitunnis. Klassis töötades pöörati tähelepanu ka helide kõrguse näitlikustamisele, s. t. seoste süsteemi haarati veel nägemisanalüsaator.

Häid tulemusi töös muusikalises arengus mahajäänutega on saavutanud dr. Bogumil Kulinski Tšehhoslovakiast. Kaks ja pool aastat kestnud töö tagajärjel arenesid kõik katserühma kuulunud 45 «jorutajat» lauljaiks.

Tulemusrikkalt on töötanud ka mitmed lauluõpetajad meie vabariigist ja mujalt. Näiteks teeneline õpetaja Elmar Lepp Võru rajooni Viitina 8-klassilisest Koolist, muusikaõpetaja J. Solovjova-Volonsejevitsš Leningradi

Viiburi linnaosa Pioneeride Paleest ja teeneline õpetaja Vaike Pugal Abja rajooni Longi Algkoolist.\*

Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudis teostatud uurimuse eesmärgiks oli õppida tundma muusikalises arengus mahajäämuse ravi võimalusi tavalise koolitöö tingimustes, s. t. tingimustes, kus puudub spetsiaalselt sisustatud laboratoorium ning klassis on kuni 45 õpilast, nagu seda kohtame tihtipeale suuremates linnakoolides. Teiseks ajendas selle küsimusega tegelema vastava metoodilise kirjanduse vähesus ja sellegi olemasoleva väike praktiline väärtus.

Eksperimente alustati Tallinna 10. Keskkoolis 1961. a. sügisel I klassi astunud õpilastega. Lapsi oli klassis 44, neist muusikalises arengus mahajäänuid 13.\*\*

Selleks, et õpilaste arengut ning meetodite otstarbekust põhjalikumalt tundma õppida, korraldati töö järgmiselt.

Lisaks kaks korda nädalas toimuvale klassilaulu tunnile oli kõigile kohustuslik osavõtt koorilaulust. Muusikaliselt hästi arenenud õpilased võtsid osa kooli mudilaskoorist, muusikalises arengus mahajäänud laulsid nn. «väikeses kooris», mis koosnes 13 õpilasest. Mudilaskoori lauljail oli harjutus 1 kord nädalas kestusega 45 minutit, muusikalises arengus mahajäänutega toimus harjutus 2 korda nädalas, kestusega 20 minutit.

Kõige suurema osa rühma koosseisust moodustasid õpilased, keda rühma üldist taset arvestades võiks nimetada keskmise jõudlusega õpilasteks. Arvult oli neid 9. Kõiki neid iseloomustas õpitud laulude esitamisel viisi liikumise ebamäärane ning tugevasti moonutatud jäljendamine. Esines isegi mõne viisilõigu laulmist vaid ühel toonil või koguni laulmise asemel sõnade kõnelemist. Ette lauldud heli ei suudetud õiges kõrguses järele laulda.

Rühma tugevamateks õpilasteks olid kaks tütarlast: Krista ja Rutt. Üks neist, Krista, oli käinud lasteaias ja omas seetõttu suuremaid laulmiskogemusi kui rühma kaaslased. Tema laul jälgis suhteliselt paremini viisi kulgu. Teine tütarlaps, Rutt, äratas tähelepanu suure

---

\* V. Relvik, Muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamine, «Nõukogude Kool», 1962, nr. 11.

\*\* Siia on arvatud õpilased, kes ei suutnud kaaslauljate ega instrumendi toel viisi pidada. Muusikalises arengus mahajäänute hulka pole loetud õpilasi, kes teistega koos suutsid õigesti laulda, kuid iseseisvalt lauldes olid abitud.

laulmisrõõmuga ja ilmse valmisolekuga alati ja kõikjal oma lauluga esineda. Tema lemmiklauluks oli «Mutionu pidu», mida ta juba kooli tulles laulda oskas, kuigi viisi tugevasti moonutades.

Kõige nõrgemateks õpilasteks olid kaks poissi — Tiit ja Urmas. Kooliaasta alguses ei suutnud nad kumbki mingit muusikalisele helile sarnanevat häält tekitada. Nende laul oli monotoonne madalakõlaline pomin, mis ei arvestanud isegi laulu rütmi ega tempot. Kui Urmas näis muusika vastu siiski huvi tundvat, siis Tiidu kohta seda öelda ei saanud. Õpetajale, kes temaga esimesi kordi laulda proovis, ütles ta: «Ma ei taha lauljaks saada. Kui suureks kasvan, lähen mänguasjade vabrikusse tööle.» Ta oli ka rühma ainuke õpilane, kes pidas viisi kahest ettelauldud variandist — õigest ja valest — viimast (valesti lauldut) ilusamaks. Kumbki poistest ei tundnud ära ühtki ettelauldud viisi (viisid lauldi ette ilma sõnadeta), kuigi laule oli klassis õpitud.

Muusikalises arengus mahajäänute rühma lauluharjutused algasid siis, kui klassitunnis oli mõni laul juba selgeks õpitud, s. t. siis, kui lapsed olid omandanud esimesi laulmiskogemusi ja õpetajal oli ülevaade nende võimetest. Esimene tund toimus oktoobri keskpaiku, viimane, arvult neljakümne kaheksas, mai lõpus.

Et veenduda õpilaste arendatavuses, võrreldi katserühma õpilaste arengut paralleelklassi õpilaste arenguga. Kontrollklassiks valiti klass, kus olid küllaltki soodsad tingimused muusikalises arengus mahajäänud õpilaste arenemiseks. Klassis oli 34 õpilast (katseklassis 44). Laulutunde andis suurte kogemustega algkooliõpetaja-lauluentusiast, kes I ja II klassis leidis iga päev võimalusi lastega laulmiseks. (Katseklassiga alustas tööd teaduslik töötaja, kel algõpetuse osas peaaegu puudusid kogemused.)

Töös muusikalises arengus mahajäänute rühmaga lähuti Pavlovi koolkonna õpetusest kõrgema närvitegevuse kohta. Teades, et seosed kujunevad kergemini siis, kui nad liituvad seoste süsteemi, püüti töö korraldada järgmiselt.

Ettelauldud või ettemängitud helide kuulamisele liideti nende kõrgussuhete kujutamine käega õhus, s. t. ajukoore kuulmisanalüsaatori tegevusele liideti liigutusanalüsaatori käelist tegevust juhtiva keskuse töö. Kuna enne

helide kõrgussuhteid kujutavat käeliigutust on vaja mõelda kujutatavatele helisuhetele, siis lisandusid siia veel impulsid 2. signaalsüsteemist, mis on aluseks mõtlemisele. Järgmiseks sammuks oli kuulnud, läbimõeldud ja käe abil kujutatud helikõrguste laulmine, s. t. — lisandus liigutusanalüsaatori häälekurdude tegevust juhtiva keskuse töö.

Helisuhete kujutamine käe abil õhus on ühtlasi ka helisuhete näitlikustamine. (Kätt kasutasid nii õpetaja kui ka õpilased.) Seega toodi seoste süsteemi veel nägemisanalüsaatori tegevus. Helikõrguste näitlikustamiseks kasutati ka spetsiaalset laulutahvli (noodiladumistahvli)\*, mis võimaldas anda õpilastele tervikliku pildi õpitavast viisikesest või viisilõigust.

Kuna seoste kujunemisele avaldavad kinnitavat mõju emotsioonid ja õpetaja tunnustus, siis pöörati tähelepanu töö mängulisusele ja tunni rõõmsameelsusele. Tunnis oli kindel koht ka õpetaja julgustaval ning innustaval sõnal.

Muusikalises arengus mahajäänud õpilaste lauluvõime arendamisel lähtuti helidest, mis olid oma kõrguselt kättesaadavad kõigile õpilastele. Need olid I oktaavi *do* ja *re*. Et need helid ei jääks õpilastele abstraktseiks, seoti nende laulmine tekstiga ja helidest kujundati mingi lihtne viisike.

Teksti kasutamise abil püüti muuhulgas seoseid luua ka kõnekeskuse keeruka seoste kompleksiga. Suurendades õpitavate laulukeste diapasooni sammhaaval ülespoole, jõuti kevadeks seksti ja väikese septimi ulatuses liikuvate viiside laulmiseni.

Kasutatavad viisikesed olid ehitatud nii pentatoonilise kui ka diatoonilise\*\* heliredeli astmeile. Viisikesed koostas eksperimenteeriv teaduslik töötaja.

Harjutatavate viisikeste laulmisel oli puhta intonatsiooni saavutamise kõrval tõsiseks mureks õpilaste hääleulatuse avardamine. Isegi I oktaavi *sol* ja eriti *la* heli osutusid enamikule muusikalises arengus mahajäänud lastest kõrgeteks helideks, mille laulma õppimine vajas

---

\* Tahvli kirjeldus ja valmistamisõpetus on esitatud peatükis «Laulutahvli ja liikuvate nootide valmistamine».

\*\* Pentatooniline heliredel koosneb viiest helist. Pooltoonid puuduvad.

Diaatooniline heliredel — helistiku 7 põhiheli ilma nende kromaatiliste muutusteta.

eriharjutusi. Kuna võimetus kõrgeid helisid laulda tuleb tihtipeale oskamatusesest kõrilihaste ja häälekurdude pinget selleks vajalikult kohandada, siis lähtuti nende helide laulma õppimisel lastele juba tuttavaist kõrilihase liigutustest. Selliste juba tuntud lihase liigutustena kasutati hõigete ja matkimishääliitsuste tekitamisel toimuvaid kõrilihase liigutusi.\*

Vähem kui aastase töö tulemusena (tööd tehti nii klassitunnis kui ka klassiväliselt) kadus klassilaulust «jorusaade». Laulu puhtust rikkusid veel 2 kõige nõrgemat õpilast, kes ei suutnud rühmakaaslaste arenguga sammu pidada.

Rühma üldiseks iseloomustuseks võib öelda, et klaveri ja õpetaja hääle toel suudeti rühmatunnis õpitud laule õigesti laulda. Mõnikord esines ühel või teisel õpilasel ka õnnestunud üksilaulmist. Suudeti ettelauldud heli tabada ja ettelauldud motiive järele laulda. Kuigi see alati kohe ei õnnestunud, püüti selleni jõuda harjutamisega.

Kevadel õpilaste laul lindistati. See oli lastele tõsiseks eksamik, kuna nüüd tuli ilma igasuguse abita oma võimeid näidata. Seetõttu olid lindistuse tulemused halvemad laste saavutustest rühmatunnis. Eriti tuntav oli see õpitud laulu «Kes elab metsa sees» iseseisvalt laulmises.

### Kes elab metsa sees?

Saksa rahvaviis

1. fraas

2. fraas

Kes e - lab met - sa sees, kes e - lab pak - su

3. fraas

met - sa sees, kes e - lab met - sa sees?

Veatult suutis laulu esitada vaid 1 õpilane (Kalju). Peaaegu veatult samuti 1 õpilane (Margit). Tema laulus jäid kolm viimast heli veidi kõrgemaks. Ühe veaga

\* Lähem kirjeldus leidub peatükis «Lisatöö muusikalises arengus mahajäänud õpilastega».

laulsid kaks õpilast — Toomas ja Ain. Nende eksimuseks oli 1. fraasilt 2. fraasile üleminekul kvindi asemel kvardi laulmine (hüpe toonikalt subdominandile dominandi funktsiooni asemel), mille tulemusena viis vajus 1 toon madalamasse helistikku. Sama hüpe põhjustas 2. fraasi ebaõige laulmise ning madalamasse helistikku vajumise kahel õpilasel (Toivo, Olgerd). Neli õpilast suutsid õigesti laulda vaid 1. fraasi. Üllatuslikult kuulusid nende hulka ka rühma keskmisest tasemest paremad lauljad Rutt ja Anne. Krista, kes koos Rutiga oli sügisel rühma tugevamaid õpilasi, osutus oma arengus paljudest rühmakaaslastest aeglasemaks. Eriti valmistas talle raskusi hääleulatuse avardamine kõrgemate helide suunas. Lindistuse andmete põhjal olid aga kõik kolm tütarlast (Rutt, Anne ja Krista) ettelauldud motiivide järelelaulmises rühma parimad — 7 võimalikust lauldi õigesti 6—7.

Täiesti valesti laulsid rühma nõrgimad õpilased Tiit ja Urmas, kuigi ka nende laulus oli tunda sügiseselega võrreldes rohkem püüdu viisi liikumise jäljendamiseks.

Hiljem rühma tulnud tütarlapse (Tiina) kohta puuduvad lindistusandmed. Tiina kuulus keskmise jõudlusega õpilaste hulka, kaldudes arengu tempolt aegluse poole.

II klassis jätkus töö muusikalises arengus mahajäänutega. Lisatund toimus nüüd 1 kord nädalas, kestusega 20—30 min. Laste muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamisel jätkati I klassis kasutatud meetodite rakendamist, s. t. töö aluseks seati endiselt seoste loomine kuulmis-, liigutus-, nägemis- ja kõneanalüsaatori (viisikäigu läbimõtlemine ja kirjeldamine) vahel. Sama põhimõtet kasutades harjutati rühmatunnis täiendavalt ka klassis õpitud laule.

Õpilaste lauluvõime muutus sel aastal tunduvalt kindlamaks. Heaks saavutuseks oli klassikooriga esinemine ülevaatusel. Kooris laulsid kaasa muusikalises arengus mahajäänud õpilased, laulu puhtust vähimalgi määral rikkumata. Esitati 3 laulu: M. Rauhvergeri «Oktoobrilapsed», lastelaul «Ratsasõit» ja eesti rahvalaul «Ketramas». Ainult 2 kõige nõrgemat õpilast polnud veel võimalised kaasa laulma, kuigi üks neist (Urmas) suutis mõnegi lihtsama viisi kaaslaulja toel osaliselt õigesti esitada, näit. laulu «Ketramas» teise poole.

III klassis otsustati katsetada, kuidas mõjub õpilaste

arengule järjekindlast spetsiaalsest klassivälisest lisatööst loobumine. Sel eesmärgil suunati lapsed, välja arvatud kaks nõrka õpilast, mudilaskoori. Nii loobuti klassitunnis õpitavate laulude täiendavast harjutamisest muusikalises arengus mahajäänuiga ning neile sobiv repertuaar asendati mudilaskoori nõudlikumate lauludega. Seoses õpetajate vahetumisega klassivälises töös (mudilaskooriga töötas teine õpetaja) vahetusid ka meetodid. Muudatuste tulemuseks oli, et õpilaste areng aeglustus ja klassis õpitavate laulude laulmiskindlus vähenes. Omajagu mõju avaldas siin asjaolu, et sel õppeaastal ei jätkunud ka klassijuhatajal oma õppeainete tundides enam aega laulmiseks. Kuid see, mis oli varem saavutatud laste muusikalise kuulmise ja lauluvõime alal, ei kadunud. Täiendava harjutamise (s. t. pikema õppimisaja) jooksul tõusis õpilaste laulmiskindlus jällegi, nagu see ilmnes kevadel klassikoori ettevalmistamisel kooli isetegevuse ülevaatuseks.

Seekord laulis kooris kaasa ka üks klassi nõrkadest õpilastest — Tiit. (Teisel õpilasel, Urmasel, olid mandlid haiged ja ta ootas operatsiooni.) Iseseisvalt lauldes oli Tiit endiselt äärmiselt abitu, kuid kasutades kaasõpilaste või klaveri tuge, saavutas ta mõningat edu. Sellegipoolest esines tal intonatsioonilisi eksimusi ja viisi umbkaudnegi äraõppimine võttis tal rohkem aega kui kaasõpilastel.

Kevadel, mai alguses lindistati õpilaste laul. Selleks kasutati klassitunnis õpitud läti rahvalaulu «Kukeke», mida oli käsitletud kolmes tunnis ja erirühma kuulunud õpilastega veel kahel korral umbes 10—15 minuti jooksul täiendavalt harjutatud. Lindile laulis 10 õpilast. (Üks õpilane, Kalju, lahkus koolist, kaks õpilast, Toomas ja Urmas, ei saanud lindistamisest osa võtta tervislikel põhjustel.) Nendest kümnest õpilasest suutsid kuus laulda ilma klaveri toeta: üks (Ain) eeskujuliku intonatsioonilise puhtusega, teised mõningate ebatäpsustega. Kolm õpilast vajasis klaveri tuge (Eeri, Olgerd, Tiina), üks (Tiit) polnud veel suuteline «Kukekest» laulma. Tema esitas klaveri toel, paiguti eksides, paiguti õigesti, eesti rahvalaulu «Üles».

Kui vaadelda õpilaste arengut möödunud aastate jooksul, siis äratub tähelepanu arengu hüppelisus. Tugevale edasilikumisele järgnes mõnikord tunduv tagasilangus.

Mis ühes tunnis õnnestus, võis järgmises tunnis saavutamatuks jääda. Arengu hüppelisust esines iga õpilase juures. Eriti tugevate hüpetega üllatas Toivo, üks madala häälega poistest. Nii näiteks suutis ta I klassi õpilasena ühes jaanuarikuu rühmatunnis laulda kuni I oktaavi *si*-ni ja isegi II oktaavi *do*-ni. Umbes samal ajal suutis ta klassitunnis laulu «Igaühel oma pill» täiesti õigesti esitada, tehes salmiosas vaid ühe väikese ebatäpsuse. Paar nädalat hiljem laulis ta aga jälle madalalt ja loiult ning viisi moonutades. Kõikumisi esines tal isegi ühe päeva ulatuses. Näiteks pärast ebaõnnestunud laulmist ühes märtsikuu klassitunnis suutis ta vahe-  
tunni ajal õpetajaga koos lauldes näidata ennast parimast küljest. Oma osa sellistes kõikumistes on kindlasti ka meeoleolul, püüdlikkusel ning muudel kõrvalteguritel.

II ja III klassis kulges Toivo areng ühtlasemalt. Enamvähem sama on maksev ka teiste õpilaste kohta. Arengu hüppelisus näis olevat tugevam töö alguses, I klassis. See on ka loomulik, kuna seosed, mis pole veel küllalt kindlaks kujunenud, häiruvad kergesti kõrvalärritajate (ekstraärritajate) mõjul.

Toivost kujunes üks rühma tugevamaid lauljaid. Mõnedki korrad oli tal tunnistusel laulmise hindeks «5».

Üllatusi valmistas mõnikord ka rühma nõrgim õpilane Tiit. Harjutamine ei andnud tema juures tihtipeale mingeid tulemusi. Isegi vastupidi: õigesti lauldud motiivike kaotas kordamistega oma õigsuse, tõenäoliselt närvirakude kiire väsimise tõttu. Kuid harjutatu laulmisoskusega üllatas Tiit tavaliselt peale pikemaajalist puudumist jälle puhanuna kooli tultes. Üheks selliseks üllatuseks oli I klassis sügisel õpitud laulukese «Kuku, käoke!» algusfraasi laulmine koos õpetajaga detsembris peale mitmenädalalist koolist puudumist. Kunagi hiljem üllatas ta mažoorkolmkõla helide järelelaulmisega ja jällegi mitte siis, kui seda harjutati, vaid peale koolist puudumist.

Mainitud õpilase puhul (õpilase edukus teistes ainetes oli hea!) võis olla tegemist erakordselt nõrkade algmetega, kuulmisorgani arenematusena või anatoomilisi füsioloogiliste defektidega vastavates organites (õpilase põhjalikuks arstlikuks kontrolliks puudusid kahjuks võimalused). Kuid tema arengule oleksid kindlasti soodsat mõju avaldanud spetsiaalsed lisaharjutused, samuti ka

harjutused instrumendil, näiteks klaverimängu õppimine. Sellele viitab asjaolu, et pikaajalise harjutamise tulemusena suutis Tiit siiski mõne lihtsa paaritaktilise viisikese klaveri toel laulma õppida. Nimelt oli Tiidul keegi tuttav tädi, kes teda mõnikord abistas laulude õppimisel. Ka III klassi kevadel, enne ülevaatusel kaasalaulmist, käis Tiit tädi juures harjutamas.

Rühma teine nõrk õpilane, Urmas, äratas tähelepanu oskusega väga teraselt kuulata ja eristada helide kõrgusi. Ta oli agaramaid rühmas kätt tõstma, et vastata, kuidas (samm, hüpe) ja mis suunas ettelauldud või ettemängitud helid liikusid või millise vea tegi kaasõpilane lauldes. Tema vastused olid alati väga kindlad ning õiged. Ka kujutas ta helide liikumist käega õhus õigesti. Kuid Urmase lauluvõime arenes aeglaselt. I klassis võis siiski arengut täheldada — nii mõnegi harjutuse laulis ta õigesti klaveri toel ja peaaegu õigesti iseseisvalt ning suutis isegi II oktaavi *do* välja laulda. II ja III klassis polnud aga mingit arengut märgata. Hääle ulatus näis isegi ahenevat. Võib-olla olid selle põhjuseks haiged kurgumandlid. Pärast II klassi lõpetamist opereeriti Urmasel üks mandel ja III klassi lõpus teine. Kuid Urmase ebaedu võis sõltuda ka halvast kontsentratsioonivõimest ja tahtejõuetusest, sest tähelepanelik oli ta ainult siis, kui õpetaja tegeles üksnes temaga. Urmase edu huvides oleks tulnud arendada tema kontsentratsioonivõimet ja tahtejõudu. (Tähelepanematus ja ükskõiksus avaldasid pidurdavat mõju Urmase arengule ka teistes õppeainetes.)

Haige kurk näis üldse avaldavat tugevat mõju laste laulu intonatsioonipuhtusele. Eriti tundlik oli Ain. Valutas Ainil kurk, siis kadus klassist laulu puhtus: poiss ei suutnud laulda I oktaavi *fa*-st — *sol*-ist kõrgemale tõusvaid helisid. Oli kurk korras, kõlas Aini laul säravalt ja selgelt.

Õpilaste jõudluse ebastabiilsusest kõnelesid ka laulmise hinded tunnistusel. Isegi rühma parimad õpilased (Margit, Toivo, Rutt) ei suutnud järjekindlalt laulda väga heale hindele. III klassi õpilasena äratas lauluvõime tugeva kõikumisega tähelepanu Krista. Kui ta 1. õppe-poolaasta lõpul suutis paari laulu iseseisvalt laulda, siis 2. õppe-poolaastal õnnestus see alles lindile laulmisel mai alguses.

Lisatöö muusikalises arengus mahajäänud õpilastega viis laste võimeid edasi sedavõrd, et nad suutsid klassis normaalselt kaasa töötada ja tundsid endid võrdsetena kaasõpilaste hulgas. Laulmine näis neile rõõmu valmistavat ja mõned neist olid tunnis isegi aktiivsemad muusikaliselt hästi arenenud õpilastest. Laulmisrõõmu ja püüdlikkuse poolest paistsid silma eriti tütarlapsed. Nii näiteks tuli õpetajal tihtipeale Margitit tagasi hoida, sest haiglase kurgu tõttu oli talle laulmine sageli keelatud. Rutt aga oli õpilane, kellel klassis pea alati käsi püsti seisis ja kes ekskursioonidel oli ühislaulude algatajaks ning «hääleandjaks». Krista käis III klassi õpilasena sageli oma pinginaabri, muusikakoolis õppiva Mai juures laulmist harjutamas. Tiina pöördus peale pikemaajalist koolist puudumist tihtipeale õpetaja poole sooviga laulud järele õppida. Ka poisid olid oma arengust huvitatud ning tundsid rõõmu edu puhul. Näiteks ütles Toivo mõnikord emaga kodus laulvat, Urmas aga koos isaga. Isegi Tiit, kelle lauluvõime kuidagi areneda ei tahtnud, kõndis mõnikord õpetaja kannul ja palus, et temaga harjutataks. Ain aga oli ilmselt rõõmus, saades III klassi lõpetamisel esmakordselt laulmise hindeks «5».

Katserühma õpilaste arengut võrreldi paralleelklassi (34 õpilast) ja aasta võrra vanema klassi (47 õpilast) muusikalistelt võimetelt mahajäänud õpilaste arenguga. I klassis ei olnud arengu erinevus katseklassi kasuks eriti tuntav. Kontrollklassis (34 õpilast) andis küllaltki häid tulemusi sagedane laulmine õpilastega (lauldi iga päev, mõnikord mitme õppeaine tunnis). Erinevused katseklassi kasuks ilmnesis selgemalt II ja III õppeaastal. Kontrollklassi õpilaste areng osutus ebahütlasemaks ja aeglasemaks. Uurimistöö lõppetapi lindistusandmete võrdlemisel ilmnis, et mõlema kontrollklassi muusikalises arengus mahajäänud õpilaste rühmalaul oli tunduvalt ebapuhtam katseõpilaste rühmalaulust. Kuigi ka kontrollrühmades leidis õpilasi, kelle areng oli kulgenud hästi, kaasnes rühmalaulule siiski veel III ja IV klassis tugev «jorusaade», rääkimata väiksematest eksimustest viisi õigsuse vastu. IV klassis (47 õpilast) võis veel kohata madalalt lauljaid ning isegi kalduvust laulmise asemel sõnu kõnelda.

Teostatud eksperiment andis jaatava vastuse küsimusele, kas muusikalises arengus mahajäänud õpilased on

arendatavad ka siis, kui õpilaste arv klassis on väga suur ja puudub spetsiaalne laboratoorium lisatööks. Kuigi katsealustest õpilastest ei kasvanud tugevad iseisvalt lauljad, arenesid nad nii kaugele, et suutsid klassi tööst osa võtta ja mudilaskooris kaasa laulda. Raskesti arendatavaks osutus 4,5% õpilastest.\*

Püstitatud probleemi ei loetud sellega lahendatuks. Kerkis uus küsimus: kuidas arenevad õpilased siis, kui loobuda klassivälisest lisatööst. Probleemi selline asetus oli põhjendatud, kuna klassiväliseks tööks muusikalises arengus mahajäänuga pole õppeplaanis laulutunde ette nähtud. Nii seatigi järgmiseks ülesandeks välja töötada klassitunnis kasutatav meetodika, mis senisest rohkem pööraks tähelepanu helikõrguse taju arendamisele ning muusikalises arengus mahajäämuse ravile. Meetodika koostamisel lähtuti eksperimenteerimisel omandatud kogemustest ja tähelepanekutest ning tugineti vajadusele luua seoseid kuulmis-, liigutus-, nägemis- ja kõneanalüsaatori (viisikäigu läbimõtlemine ja kirjeldamine) vahel. Seoste süsteemi loomisel kasutati muusikalise diktaadi elemente lapsepärasel kujul. Need elemendid on:

1. laululõigu (motiiv, fraas) kuulatamine;
2. kuuldu fikseerimine mõttes (kuuldu üle järelemõtlemine) ja kujutamine käega õhus või noodipildina tahvil;
3. kujutatu laulmine.

Laste muusikaliste võimete arendamine viidi tihedasse seosesse laulude õppimisega. Samal eesmärgil kasutati lihtsaid harjutusi ning laulukesi, mille viiside koostamisel lähtuti neist helistikuastmeist, mis ilmuvad laulma õppiva väikelapse «omaloomingusse» esmajärjekorras, s. t. laulukeste koostamisel lähtuti laste endi poolt eelistatud helistikuastmeist.\*\*

Meetodika ehitati üles tööjuhiste näol, andes ruumi ka teistele tööelementidele (rütmitaju arendamine, muusika kuulamine, laulude sisu lahtimõttestamine jne.). Seda tehti järgmistel kaalutlustel:

---

\* Protsent on arvestatud kahe 44-õpilaselise katseklassi põhjal. Eksperimendid teise klassiga katkesid ebasobivate töötingimuste tõttu. Mõlemas klassis oli 2 raskesti arendatavat õpilast.

\*\* A. Nestele, «Die musikalische Produktion im Kindesalter», Berlin, 1930. (lähemalt sama peatüki lõpus).

1. helikõrguse taju arendamise prevaleeriva osa vältimiseks teiste tööelementide arvel ja

2. tunni elavuse ja emotsionaalsuse tõstmiseks töö mitmekesisuse abil.

Tööjuhised jagati õpetajatele katsetamiseks. Järjekindluse ja huviga asus tööle Tartu 10. 8-kl. kooli tolleaegne lauluõpetaja L. Ustav.

Kõnealuses koolis oli 3 esimest klassi, igas klassis keskmiselt 35 õpilast. Üks neist, I-a klass, oli komplekteeritud lasteaiast tulnud lastest, I-b ja I-c klass kodudest tulnud lastest. Tööjuhiseid kasutati kõigis kolmes klassis. Juba 1. poolaasta möödumisel rääkis õpetaja, et ta pole ühelgi aastal nii häid tulemusi saavutanud ega nii vähe rahuldavaid hindeid laulmises välja pannud kui käesoleva aasta esimestes klassides. Kevadel klassitundide külastamisel üllatas oma lauluvõimega kodudest tulnud õpilastest komplekteeritud I-b klass. Õpetaja demonstreeris ühe raskeima I klassi laulikus leiduva laulu (A. Velmeti «Nüüd ma sõidan lennukiga») laulmisoskust. Klassilaul oli hea intonatsioonipuhtusega. Silmapaistvalt hästi suutsid lapsed orienteeruda õpetaja õhukirjas\* ning leida sellest oma laulule tuge.

I-c klassiga polnud saavutatud nii häid tulemusi. Arengu pidevuses ei suutnud I-b klassiga võistelda ka lasteaia kasvandikest komplekteeritud I-a klass. Õppeaasta keskel seisatus selle klassi areng. Alles viimaste õppekuude jooksul võis märgata edasilikumist, mille tulemusena lõppkokkuvõttes ületati I-b klassi arengutase.

Ebavõrdset arengut (eriti I-a klassi puhul) sama meetodika rakendamisel ning sama õpetaja juhtimisel võib suurel määral seletada ebavõrdsete tingimustega õppetöök. I-b klassi tunnid toimusid lauluklassis, I-a ja I-c klassi tunnid saalis. Siin olid akustilised tingimused ebasoodsad. Heli tugev hajuvus muutis heli tajumise õpilastele raskeks. Tulemuseks oli kuulmisorgani väsimine, mis tõenäoliselt põhjustaski nimetatud kahe klassi aeglasema (I-c kl.) ja ebaühtlasema (I-a kl.) arengu.

Tartu 10. 8-kl. Kooli esimeste klasside õpilaste lauluvõimet võrreldi kontrollkooli esimeste klasside (klassides

---

\* Õhukiri — tõlge saksakeelsest sõnast «Luftschrift». Selle all mõeldakse viisi kujutamist rõhtasendis käe liikumise abil õhus.

keskmiselt 35 last) õpilaste lauluvõimega. Võrdlustulemused kõnelesid Tartu 10. 8-kl. Kooli kasuks.

Eksperimentide ja vaatluste põhjal võib teha järgmise kokkuvõtte:

1. Muusikalises arengus mahajäänud õpilased on järjekindla töö tulemusena arendatavad vähemalt toel-lauljaiks (kaasõpilaste või pilli toel lauljaiks). Väga aeglaselt arenevaiks osutuvad õpilased puudulikult arenenud kuulmis- või hääleorganiga, väga nõrkade algmetega ja nõrga tahte ning kontsentratsioonivõimega. Kuid selliseid õpilasi pole palju — arvestada võib umbes 5—6%-ga.

2. Laste muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamine on edukas siis, kui kasvatustöö tugineb kõrgema närvitegevuse seaduspärasuste ja lapse psüühika tundmisele (kuulmis-, nägemis- ja liigutusmeele ning mõtlemise seostamine, sagedane kordamine, meetodite mitmekesisus, tunni emotsionaalsus, õpetaja tunnustav ja kiitav sõna). Oluline on optimaalse piiri tunnetamine teadliku laulmise (noodist laulmise) ja mängulisuse vahel. Piiri ületamine teadlikkuse suunas võib kutsuda esile väsimuse ja huvi languse, mis avaldavad ebasoodsat mõju õppetöö edukusele. Huvi õppimise vastu, eriti aga laulmisrõõm, soodustavad püstitatud eesmärkide kiiremat saavutamist.

3. Ebakindlalt väljakujunenud seosed ajus põhjustavad kõikumisi õpilaste jõudluses. Seetõttu on kõikumised tugevamad töö algastmel. Ebakindlad seosed häiruvad kergesti, kui laulmisele lisada mõni teistlaadi tegevus, näiteks rütmiline liikumine või matkimismäng. Kord juba välja kujundatud seosed taastuvad kergesti ka pärast seda, kui töö vahepeal katkeb või on olnud pealiskaudne.

4. Muusikaline kuulmine areneb kiiremini kui laulmisoskus, s. t. — helide diferentseerimine valmistab õpilastele vähem raskusi kui hääleaparaadi lihaste töö eristamine.

5. Ruumi akustika on oluline kõrvaltegur muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamisel. Avar tööruum (saal), kus heli hajuvus on suur, ei soodusta õpilaste arengut, vaid võib esile kutsuda kuulmisorgani väsimise, põhjustades seega arengu aeglustumise.

Väsimust võivad põhjustada ka liiga valjud (*ff*) instrumendi helid.

6. Hääleulatuse avardamine I oktaavi *la*-st kõrgemale on osale muusikalises arengus mahajäänud õpilastele, eriti poeglastele, raske. Kõige paremini õnnestub laulmine ulatuses *do'-la'*.

7. Madalalt lauljaid (väikese oktaavi *sol, la* — 1. oktaavi alumised helid) võib kohata nii poeglaste kui tütarlaste, nii viisipidajate kui mitte-viisipidajate hulgas. Häält on võimalik tõsta kõrgemale spetsiaalsete harjutuste abil, mille eesmärgiks on kõrilihaste ja häälekurdude pinge kohandamine kõrgemate helide laulmiseks.

8. Laulu viisi omandamiseks sel määral, et laulda kaasõpilastega koos viisi puhtust rikkumata, kulub paljudel muusikalises arengus mahajäänud õpilastel (võrreldes heade lauljatega) märksa rohkem aega isegi veel siis, kui nad on juba toel-lauljaiks arendatud. Seetõttu hakkab kooslaul klassis puhtalt kõlama alles siis, kui laulu käsitletakse vähemalt 3—4 tunnis. Ajapikku lauluviisi omandamine kiireneb.

9. Õpilaste muusikaline kuulmine ja lauluvõime on pidevalt arenev, kui selleks luuakse soodsad tingimused. Mis jääb saavutamatuks kooli algastmel, selleni võidakse jõuda keskkooliklassides. Eeltingimuseks on, et laulmisele ning muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamisele leitakse ruumi muusikalise kasvatuses tundides kuni keskkooli viimase klassini.

Pole huvitusetu siinkohal viidata Ungari RV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi teadusliku töötaja Edit S. Molnári ja Lorantffy Zsuzsanna tänava muusikalise kallakuga algkooli direktori asetäitja Gábor Frissi artiklile ajakirjas «Nõukogude Kool»\*. Artikli autorid nimetavad muuhulgas, et muusikalise kallakuga algkooli (6 tundi laulmist nädalas) võetakse vastu teatud hulk (keskmiselt 10%) selliseid õpilasi, kel muusikalised võimed puuduvad. III—IV klassis jõudvat need õpilased järk-järgult teistele järele. Kuigi ungarlaste edusammud ümberarvestatult meie piiratud võimalustele (1 laulutund nädalas) tunduvad väga pikka aega nõud-

\* Edit S. Molnar, Gabor Friss, Lauluõpetuse meetodite mõju õpilaste üldisele õppeedukusele, «Nõukogude Kool», 1963, nr. 3.

vaina, tuleb nimetatud faktist järeldada seda, et järjekindla ja süstemaatilise töö korral võib ka ilma spetsiaalse klassivälise lisatööta häid tulemusi loota.

Omaette probleemi moodustab meie algklasside lauluvara. Kasutatavais laulikuis peaaegu puuduvad laulud, mis sobiksid muusikalises arengus mahajäänud õpilastega töötamiseks. Veel enam — laulmiseks soovitatavate laulude hulgas on palju selliseid, mis valmistavad raskusi ka normaalselt ning isegi hästi arenenud õpilastele, nõudes pikka aega selleks, et neid õigesti laulma õppida. Häirivaimateks lauluvaras esinevateks puudusteks on: viisi liiga suur ulatus nii pikuti kui laiuti (meloodia liikumine õpilaste hääleulatuse maksimaalses piiris), rohked üksteisele järgnevad hüpped viisis, viisi keerlevus  $1/2$ -tooniliste helivahede ümber ja kaldumised teistesse tonaalsustesse (juba II ja III klassi lauluvaras!). Kooli lauluvara peaks arvestama senisest rohkem õpilaste tegelikke võimeid.

Laste lauluvõime teaduslikule uurimisele hakati tähelepanu pöörama alles võrdlemisi hiljuti — käesoleva sajandi I poolel. Ühe varasema sellealase tööna võib mainida saksa teadlase A. Nestele uurimust «Die musikalische Produktion im Kindesalter» («Laste muusikaline «omalooming»»)\*. Selles töös autor väidab, et esimese intonatsioonina ilmub väikelaste «omaloomingusse» helistiku V astmelt III astmele laskuv väike tertis (nn. «ku-ku»-motiiv) ja V astmelt VI astmele tõusev suur sekund. Uurimuse autor nimetab nendest intonatsioonidest koosnevat viisikest «ürgmeloodiaks», mille eelistamist esinevat laste juures isegi 10. eluaastani.

#### Ürgmeloodia näide:



A. Nestele väite järgi ilmuvad lastelaulu järgnevate helistikuastmetena I aste (põhitoon) ja tema kahendus (oktaav), IV aste kui läbiminev heli V ja III astme vahel ning II aste. VII aste (juhttoon) ilmub lastelaulu alles viimases järjekorras. Samas nimetab autor, et laste ebamusikaalsus on ainult müüt. Laste muusikaliseks arene-

\* Vt. viidet lk. 16.

miseks tuleb luua soodsad tingimused ja üheks selliseks tingimuseks on laulma õpetamine neile jõukohaste laste najal.

A. Nestele töö tulemused viitavad pentatoonilise heliastmiku domineerimisele noorema kooliastme laste laulus. (Helistiku IV aste esineb vaid läbimineva helina V ja III astme vahel.)

Pentatoonilisele heliastmikule tuginevad oma lauludes väikelastele ning kooli algastme muusikaõpetuses saksa muusikapedagoog Fritz Jöde, tuntud ungari helilooja-pedagoog Z. Kodaly ning saksa helilooja-pedagoog Carl Orff. Pooletoniliste helivahede puudumise tõttu peetakse üldiselt seda helide süsteemi sobivaimaks aluseks väikelaste ning kooli algastme õpilaste lauludele.

Kaasaegsete sellealaste uurimustena võib nimetada Saksa DV teadlaste muusikapsühholoogia-alaseid töid.\* Mitmete uuritavate probleemide hulgas püstitati küsimus: kas ka tänapäeva lapsed läbivad nn. pentatoonilise arengufaasi ja kui, siis millisel määral. Teadlaste töö tulemusena selgus, et juba 5—6-aastaste laste muusikaline kuulmine ja lauluvõime on arenenud mažoor- ja minoorhelisuhete tunnetamise suunas. Juhuslikult esinevatesse väikese tertsi ja «ürgmeloodia» intonatsioonidesse tuleb suhtuda kui diatoonilise heliredeli astmeil liikuvatesse motiividesse. Eelkooliea lõpuks on laste laulus rõhuvus ülekaalus suund põhitooni kasutamise poole. Kõnelda pentatoonilisest arenguastmest, ütlevad Saksa DV teadlased, tähendab alahinnata last ümbritseva kaasaegse muusika ja musitseerimissüsteemi kasvavat mõju lapsele.

Tehes nimetatud seisukohtade põhjal järeldusi meie algklasside lauluvara kohta, võib väita diferentseeritud lauluvaliku vajadust. Algastme laulikud peaksid sisaldama ehituselt kahesuguseid laule:

1. lihtsaid «ürgmeloodia» intonatsioonidest lähtuvaid pentatoonilise ehitusega viise muusikalisel arengul mahajäänud või muusikaliselt vähem arenenud õpilaste jaoks;

---

\* Professor dr. Paul Michel, Einige Ergebnisse der musikpsychologischen Forschung in der Deutschen Demokratischen Republik und ihre Bedeutung für die Musikerziehung (1964. a. suvel Budapestis peetud ettekande teesid).

2. mažoor- ja minoorhelistiku astmeil liikuvaid viise muusikaliselt normaalselt ja hästi arenenud õpilaste tarvis.

Eriti oluline on õpilaste lauljaiks kasvatamisele tähelepanu osutada algklassides, kuna selles vanuses on lapsed kergemini mõjutatavad ja enesekriitika ei sunni neid veel oma laulu häbenema. Parimaid tulemusi õpilaste muusikalisel kasvatamisel saavutatakse siis, kui tööle klassitunnis lisandub veel klassiväline lisatöö muusikalises arengus mahajäänuiga. Vähemandekate õpilaste eemalejäämine klassivälisest tegevusest pole õige, sest nii suureneb veelgi muusikaliste võimete erinevus hästi arenenud õpilaste kasuks. Pealegi võib ainult üsna väikest osa lastest pidada õpetusele raskesti alluvaks.

Lisaks õpilaste plaanilisele kasvatamisele klassi- ja koorilaulu tundides on oluline leida neile laulmisvõimalusi iga päev. Selleks sobivad laulumängud vahetundides, ühislaulud koondustel, aktustel, koosviibimistel ja matkadel ning laulmise seostamine teiste õppeainetega.\* Isegi kui algklassiõpetaja ise ei anna muusikalise kasvatuse tundi, on siiski loomulik, et ta mõistab muusika osatähtsust teiste õppeainete suhtes ja vajab laulmist ka oma tundides.

Et paljud õpilased puutuvad aktiivse musitseerimisega kokku alles kooli tülles, siis seisab I ja II klassi õpetajal ees vastutusrikas ülesanne laste lauljaiks kasvatamisel.

Muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamiseks soovitatavat metoodikat tutvustavad järgnevad peatükid. Meetodeid esitatakse nii tööks kogu klassiga kui ka lisatööks muusikalises arengus mahajäänud õpilastega (klassisisene lisatöö, rühmatöö muusikalises arengus mahajäänuiga, instrumendimängu õppimine, mudilas-kooris laulmine).

## MUUSIKALISE KUULMISE JA LAULUVÕIME ARENDAmise METOODIKA I KLASSILE

Metoodika on rajatud eelmises peatükis esitatud seisukohtadele ja on üles ehitatud õppeveerandite järgi. Kasutatud on E. Arro, H. Kõrvitsa, A. Velmeti I klassi

\* E. Hiiesalu, «Muusika seostamine teiste õppeainetega». Tallinn, 1962.

lauliku laule. Muusikalises arengus mahajäänule sobivad viise võib leida peatükist «Lisatöö muusikalises arengus mahajäänud õpilastega».

Esitatud plaanis võib teha soovikohaseid muudatusi. Nii on näiteks mõeldav tuua helinimede ja käemärkide käsitlemise algus ettepoole, eriti siis, kui klass on muusikaliselt väga tugev või õpilased on nn. «ürgmeloodia» intonatsioonidele tuginevate lihtsade viiside laulmisega harjunud. Kuid helikõrguse käsitlemisel pole soovitatav piirduda ainult käemärkide ning noodijoonestiku kasutamisega, sest nende meetodite rakendamine teadliku ja intonatsioonipuhta laulmise harjutamiseks on mõeldav vaid seoses väga lihtsate viisidega. Kuna klassis on tavaliselt väga erinevate võimetega õpilasi ja muusikalises arengus mahajäänud õpilased ei moodusta sugugi enamust, vast ehk erandjuhtumid välja arvatud, siis tuleb kasutada laulude diferentseeritud valikut, s. t. õppida tuleb ka raskemaid (kuid lastele siiski jõukohaseid) laule. Selliste laulude õppimisel on muusikaliselt vähemvõimekatele õpilastele suureks toeks õhukiri ja laulutahvel. Et lapsed õpiksid nende «kõnet» mõistma, on vaja ka siin rakendada ülesannete järgnevust kergemalt raskemale.

Soovitav on arvestada, et muusikalise kasvatuse peaesmärgiks pole nooditundmine, vaid õpilaste mitmekülgne arendamine. Noodil on ainult vahendaja tähtsus. Meetodite mitmekesisus annab aga õpetajale suuremaid võimalusi elavate ja emotsionaalsete tundide loomiseks. See aitab eduka õppetöö huvides suurendada õpilaste vastuvõtlikkust.

Käesolevas töös on käemärgid ja noodijoonestik kasutusele võetud 3. õppeveerandis. Seda on tehtud järgmistel kaalutlustel.

1. On püütud vältida õhukirja ning käemärkide samaaegset kasutamist õppetöö esimestel kuudel.

2. Esmajärjekorras on võetud kasutusele õhukiri ja laulutahvel kui lapsepärasemad ja kergemini mõisteta- vad helikõrguse näitlikustamise vahendid.

3. Laulma õppivale väikelapsele on olulisem esmalt tunnetada helide erinevat kõrgust ja alles siis õppida neid nimepidi tundma.

4. Muusikalises arengus mahajäänud õpilastesse võib suhtuda kui lastesse, kes pole sel alal kooliküpsust veel

saavutanud. Seetõttu on soovitatav enne käemärkide ja noodijoonteni jõudmist läbida lapsepärasem aste helikõrguse käsitlemisel. Samal põhjusel on omal kohal ka piltnoot. (Piltnooti ei kasutata siis, kui lapsed juba tunnevad noote.)

5. I ja II klassi laulikuis puuduvad laulud, mis võimaldaksid teadlikku laulmist noodi abil. Sellepärast on õhukirja ning laulutahvli esmane vajadus suurem.

Esimestel koolikuudel võib julgelt tegelda rütmiga, kuna rütm on lastele kergesti mõistetav ja võimaldab ka muusikalises arengus mahajäänule aktiivset koostegevust.\*

Üldiselt on vajalik arvestada seda, et laste muusikalises arendamises ei kaldu takse ühekülgssusse. Töö sel alal peab olema mitmekesine, sisaldades muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamise kõrval rütmitaju, ilmeka laulmisoskuse, nooditundmise ning muusika kuulamise oskuse arendamist. Seega on helikõrguse taju arendamine vaid üks muusikalise kasvatusse komponendid, mis ei tohi välja suruda teisi.

Lisamärkusena olgu öeldud, et helikõrguse käsitlemise võib soovi korral viia relatiivsele alusele. Juhiseid selleks on avaldatud järgmistes artiklites: «Relatiivne noodilugemine meie koolimuusikas» (H. Kaljuste, «Nõukogude Õpetaja», 22. V 1965. a.) ja «Aasta uuel teel» (E. Üleoja, «Nõukogude Õpetaja», 19. VI 1965. a.).

Järgnev plaan tutvustab üldjoontes I klassis tehtavat tööd muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamise alal.

## I õppeveerand

1. Kõrge- ja madalakõlaliste helide eraldamine kuulmise järgi.

- a) Kõrg- ja madalregistris kirjutatud klaveripalade kuulamine ja nende kõla võrdlemine.
- b) Ettelauldavate ja -mängitavate erikõrguseliste helide kuulatamine ja nende kõrguse võrdlemine.
- c) Kõrgeima ja madalaima heli leidmine kuulatatud laululõigust (motiiv, fraas).

---

\* Rütmialast kasvatusööd on põgusalt puudutatud peatükis «Töö rütmika alal».

2. Alkogemuste omandamine õhukirja mõistmiseks (õpetaja käe kui viisi liikumise näitlikustaja jälgimine).

3. Mõistatusülesannete lahendamine.

a) Laulu äratundmine ettelauldud fraasi järgi.

b) Harjutuse viisi mõistatamine õhukirja järgi.

## II õppeveerand

1. Motiivi helide arvu ja liikumise laadi määramine kuulmise järgi. (Tõusev ja laskuv liikumine. Liikumine ühel kõrgusel.)

2. Kergemini tajutavate viisikäikude kuulatamine, kujutamise käega õhus ja nootidega laulutahvil.

a) Viisi hüppeline liikumine — viisihüpe.

b) Viisi kulg ühel kõrgusel — viisiseisak.

c) Viisi liikumine sammhaaval — viisisamm.

3. Käsitletud viisikäikude äratundmine ja laulmine õhukirja ning noodipildi järgi.

## III õppeveerand

1. Laulu raskemini omandatavate viisikäikude kuulatamine, kujutamise õhukirja ning laulutahvli abil.

2. Tundmaõpitud ning läbitöötatud laululõigu mõistatamine tahvlipildi järgi.

3. Helide *sol*, *do*, *mi* tundmaõppimine, kuulmise järgi eraldamine ja käemärkide ning silpnoodi\* järgi laulmine.

a) Instrumendil mängitud helide kuulatamine, nende nimetamine helinimedega ja laulmine ning kujutamise käemärkidega.

b) Tundmaõpitud helide laulmine silpnoodi ja käemärkide järgi.

c) Laululõikude (motiivid) kuulatamine, nimetamine helinimedega ja laulmine.

d) Laululõikude (motiivid, fraasid) ja harjutuste laulmine silpnoodi ning käemärkide järgi.

e) Helinimedega ettelauldud motiivide kujutamise käemärkidega. (Õpetaja laulab, õpilased kasutavad käemärke.)

---

\* Helide kõrguse märkimine helinimedega, mitte nootidega.

g) Papptabelitele kantud motiivide kujutamine käemärkidega ja laulmine helinimedega.

4. Tundmaõpitud helide kasutamine mängu «Elav klaver» \* mängimiseks.

#### IV õppeveerand

1. Heli *la* ja tema käemärgi tundmaõppimine.

2. Tundmaõpitud helide kõrguse kujutamine nootidega.

3. Eelmise õppeveerandi all loetletud töövõtete kasutamine seoses *la* heli tundmaõppimisega.

Uute harjutustena lisanduvad:

1. Sõnadega või helinimedega ettelauldud motiivi järelelaulmine helinimedega, samaaegselt helide kõrgust käemärkidega kujutades.

2. Käemärkidega «ettemängitud» motiivi kaasalaulmine mõttes ning selle laulmine helinimedega, kasutades samaaegselt käemärke.

3. Ahellaulmine.\*\*

Esitatud meetodeid ei rakendata ainult sel õppeveerandil, mil neid soovitatakse kasutusele võtta, vaid ka järgmistel veeranditel ja õppeaastatel.

Laulutahvlit ja õhukirja kui viisi liikumise tinglikke näitlikustajaid kasutatakse kogu I ja II klassi vältel (õhukirja vajaduse korral veel järgmisteski klassides), kuna nad võimaldavad lapsepärasel teel kujutada viisi kulgu ning toetavad lauluviisi teadlikku ning intonatsioonipuhast omandamist. Sedamööda, kuidas edeneb viisi õppimine käemärkide ja noodi abil, väheneb vajadus laulutahvli ning õhukirja järele.

#### I õppeveerand

Laste muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamisel on oluliseks eeltingimuseks oskus tähelepanelikult kuulata. Esimesi kogemusi sel alal omandatakse seoses laulude õppimisega ja muusikapalade kuulamisega. Arvestades eriti laste hajuvat tähelepanu, seotakse kuulamiseks esitatav laul või instrumentaalpala mingi konkreetse

\* Vt. lk. 77.

\*\* Vt. lk. 76.

ülesandega, näiteks: öelda, millest laul jutustab; misugune on kuulatav pala (kas rõõmus, kurb, aeglane, kiire) jne. Aegamööda seotakse kuulamine raskemate ülesannetega, näiteks: öelda, missugune lind või loom on «peidus» esitatava pala helides (R. Krugi «Kägu», Laulik III; V. Rebikovi «Karu», Laulik IV); mida võiks kuulatava pala saatel teha (marssida — J. Graubinši «Kuus väikest trummarit», Laulik III; tantsida — eesti rahvatants «Kaera-Jaan»); miks on laulule nii kurb või rõõmus viis loodud (sõnad on kurvad — A. Vassiljev-Buglai «Sügislauluke», sõnad on rõõmsad — M. Krassevi «Orav») jne.

Kuulamistähelepanelikkust arendavatele ülesannetele lisandub helikõrguse käsitus, mille kohta näiteid esitatakse alljärgnevalt.

Helide erineva kõrguse ning mõistete «kõrge» (peenike) ja «madal» (jäme) tundmaõppimisel kasutatakse esimesteks harjutusteks mitmesuguste hääliitsuste (loomad, linnud, viled jne.) matkimist ning erinevas kõla-registris esitatavate klaveripalade kuulamist.

Erineva kõrgusega helide tunnetamiseks linnu- ja loomahäälte imiteerimise abil avaneb võimalus vestluses suvemälestustest. Vesteldes jalutuskäigust metsa matkib õpetaja näiteks järgmisi hääliitsusi:

<i>Karu.</i>	<i>Lehelind.</i>
	
Mõmm - mõmm, mõmm - mõmm!	Tii - tii, tii - tii!
<i>Öökull.</i>	<i>Kägu.</i>
	
Uh - huu, uh - huu!	Kuk - ku, kuk - ku!
<i>Konn.</i>	<i>Põlluhiir.</i>
	
Krooks - krooks, krooks - krooks!	Piiks - piiks, piiks - piiks!

Kolhoositemalisse vestlusesse põimuvad järgmised imitatsioonid:

<i>Lehm.</i>	<i>Kukk.</i>	<i>Kana.</i>	<i>Kass.</i>
			
Mmuu!	Kik - ke - ri - kii!	Kaa - kaa - kaa!	Kurr - njä - u!

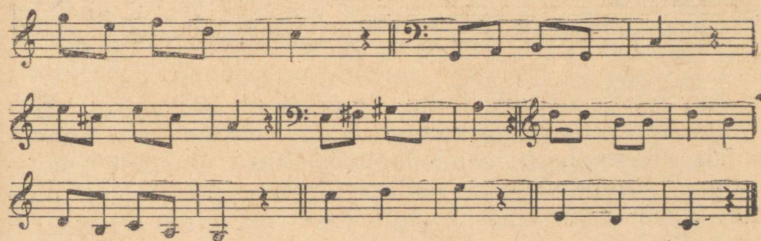




Harjutuses esinevaid helikõrgusi võib näitlikustada eespool kirjeldatud aplikatsioonidega ning kuulnud motiive lasta nimetada vastavalt «karu-» ja «käomuusikaks». Kuid aegasäästvam ning huvitavam on sõnalise vastuse asendamine liikumisega. Kuuldes motiivi «karumuusikast» matkivad lapsed karu kohmakat kõndi, «käomuusikat» kuuldes matkitakse aga linnu lendu.

Järgmistes kuulamisharjutustes vähendatakse kord-korrald motiivide kõrguste vahesid.

N ä i d e:



Mõnikord võib mängida sama motiivi kaks korda järjest. Nii on õpilased sunnitud kuulama ettemängitavaid motiive veelgi tähelepanelikumalt.

Vastamine viidab vähem aega, kui suuline vastus asendada «käelise» vastusega, s. t. kõrgeid helisid kuuldes tõstetakse käed üles, madalaid kuuldes langetatakse alla. (Õpilastele valmistab harjutus palju lõbu, kui nad võivad madalaid helisid tähistada kükitamisega.)

Senine kuulamisharjutus, mis piirdus kõrgete ja madalate helide eraldamisega, muudetakse raskemaks kesk-

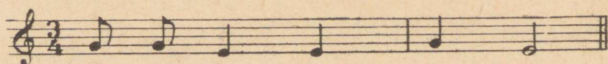
mise heli, nn. kontrollheli lisamisega. Selleks heliks võetakse näiteks I oktaavi *sol*. Ülesandeks on eraldada *sol*-helist madalamalt ja kõrgemalt kõlavad helid. (*Sol*-heli tutvustatakse õpilastele instrumendil. Et heli kõrgus omasemaks jääks, lastakse lastel seda järele laulda, näiteks «la»-silbil.) Helide kõrgust tähistatakse jällegi käeliigutuste abil. Keskmise (s. t. kontrollheli) kõlamisel tõstetakse käed rinna kõrgusele. Keskmisest kõrgemaid helisid tähistatakse käte tõstmisega üles ja madalaid helisid käte langetamisega alla või kükitamisega.\*

Näide:



Kui tunnis õpitava laulu algus liigub harjutuses kasutatud kontrollheli piirkonnas, nagu näiteks eesti rahva viisis «Tantsulaul», sobib laulu käsitlust alustada «mõistatuse lahendamisega». Selleks lõpetab õpetaja kuulamisharjutuse «Tantsulaulu» algusfraasi mängimisega instrumendil:

Tantsulaul.



Õpilaste ülesandeks jääb ära tunda, missuguses kõrguses need helid kõlavad (kõrge, madal või keskmine)

\* Kuulamisharjutusteks on eeskuju andnud Leningradi Viiburi linnaosa Pioneeride Palee lauluõpetaja S. Solovjova-Volonsejevitš.

ja missuguse laulu algus see on (kui laul on varem tuntud).

Raskemaks kuulamisharjutuseks on laululõikude (motiivid, fraasid) kuulamine ülesandega leida neist madalaimad ja kõrgeimad helid (madalaima ja kõrgeima häälega lauldavad sõnad). Selleks kasutatakse harjutustest või lauludest sobivalt valitud lõikude ettelaulmist. Erinevad helikõrgused muudab õpetaja näitlikuks käe abil õhus (nn. õhukirjaga).

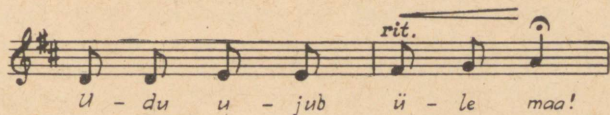
Näiteks harjutuse «Sügiskuu on tulnud ju, vaikinud on linnu suu» käsitlus seotakse helide kõrguse kuulatamise ja võrdlemisega järgmiselt.



Õpetaja küsimusele: «Missuguseid sõnu lauldakse siin kõige kõrgema häälega?», järgneb harjutuse laulmine viisi liikumist teraselt kuulatades. Õpetaja kujutab samaaegselt käega õhus viisi kulgu, näitlikustades sellisel helide liikumist. (Käsi tõuseb sammhaaval, vastavalt helide liikumisele, ülespoole. Otsmiku kohal, s. o. sõnade «tulnud ju» laulmise ajal, liigub käsi 3 korda väljapoole. Analoogiliselt, kuid vastupidises suunas, liigub käsi harjutuse 2. poolt kujutades.) Nii lauldes ja kätt jälgides leitakse harjutusest kõige kõrgemalt lauldavad sõnad.

Samuti võib lasta leida ka harjutuse madalaimad helid (madalaimalt lauldavad sõnad «linnu suu»), millised õpetaja muudab näitlikuks vöö kohal väljapoole liikuva käega.

Oppides E. Arro laulu «Sügis» kasutatakse helide kõrguse kuulatamiseks järgmist fraasi:



Fraasi lauldes ja õpetaja käe liikumist jälgides leitakse lõigu kõrgeim heli.

Järgmises tunnis samu kuulamisharjutusi korrates lisatakse uute töövõtetenä mottes laulmine ja

õpilastepoolne helide kõrguse kujutamine käega õhus. Seda tehakse nii. Lauldes mõttes sügiseteemalise harjutuse 1. fraasi ning jälgides õpetaja käe liikumist leitakse kõrgeimalt lauldavad helid (sõnad «tulnud ju»). Leitud sõnu lauldakse, kujutades nende kõrgust otsmiku kohale tõstetud käega (õpilastel parem käsi, õpetajal peegelpildis vasak käsi). Käe abil on sobiv ära märkida ka lauldud motiivi helide arvu: rõhtasendis labakäsi, sõrmed koos, liigub kergelt kolm korda liikumise vertikaaljoonest kaugemale.

Mõttes lauldes ja õpetaja kätt jälgides leitakse ka madalaimalt lauldavad helid (sõnad «linnu suu»). Helide kõrgust ja arvu kujutatakse analoogiliselt eespool kirjeldatule, kuid vöö kohale langetatud käega.

Tunnis käsitletava laulu harjutamisse võib pühkimomendina tuua kuulamisülesande: leida mingist laululõigust — näiteks «külmetaks kõik maad ja veed» (E. Arro «Sügis», 2. salm) — sõna, mis kõlab kõige kõrgemalt. Ühiselt lauldakse nimetatud laululõik läbi, jälgides õpetaja käe liikumist. (Vajaduse korral harjutatakse puhtuse saavutamise eesmärgil veel selle lõigu laulmist.)

Juhul kui tundides on sageli kasutatud eespool kirjeldatud harjutuse («Sügiskuu on tulnud ju...») viisi mitmesuguste tekstidega, võib mõnesse tundi põimida järgmise kuuldekujutlusi arendava mõistatusharjutuse.

Harjutuse käsitlust alustab õpetaja sõnade ettelugemisega (näiteks «Rõõmsad lapsed oleme, laulame ja tantsime»). Viisi aga õpetaja ette ei laula, vaid kujutab selle liikumist käega õhus (kasutab nn. «õhukirja»), paludes õpilasi teraselt jälgida ja «mõistatada», kuidas tuleks neid sõnu laulda.

Lähem töökäik oleks järgmine: õpetaja käsi «laulab» viisi 1. poole, «Rõõmsad lapsed oleme», ette. Õpilased jälgivad kätt ja kirjeldavad käe (s. t. viisi) liikumist: viis liigub sammhaaval ülespoole ja siis seisab paigal. Kes õpilastest arvab mõistatuse lahendanud olevat, laulab teistele ette. Nüüd lauldakse viisilõik kogu klassiga läbi, kujutades ühtlasi käega viisi kulgu.

Analoogiliselt käsitletakse viisi 2. poolt.

Harjutuse laulmisel võib rakendada kuuldekujutlusi arendavat mõttes laulmist, kasutades samal ajal õhu-

kirja. Seda meetodit võib rakendada järgmiselt: harjutuse 1. pool laudakse mõttes (õpetaja kujutab koos õpilastega viisi liikumist õhus käe abil), 2. pool laudakse kuuldavalt.

## II õppeveerand

Sel veerandil jätkub töö motiivi helide arvu ning helide liikumise laadi määramisega kuulmise järgi. Nii õpitakse tunda:

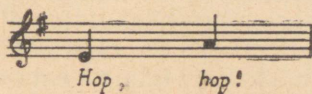
1. viisi hüppelist liikumist — nn. «viisihüpet»,
2. viisi püsimit ühel kõrgusel — «viisiseisaku» ja
3. viisi liikumist sammhaaval — «viisisammu».

Nende viisikäikude sügavamaks tunnetamiseks kujutatakse nende kulgu käega õhus ja liikuvate nootidega laulutahvil.\* Sellele järgneb kujutatud motiivide laulmine tahvilpilti jälgides (s. o. kuulatud viisikäikude laulmisel tuginetakse seoste süsteemi loomisele ajus).

Näiteks M. Krassevi laulu «Orav» käsitledes avaneb võimalus viisihüppe tundmaõppimiseks. Viisihüpet õpitakse eristama kuulmise järgi, kujutama käega õhus ja laulma piltnooti jälgides.

Töö käik on järgmine.

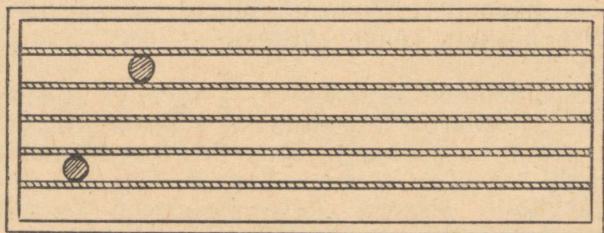
Peale lauluga tutvumist (kuulamine, iseloomustamine) asutakse laulu õppima. Viisi õppimisse põimuvad järgmised õpetaja sõnad: «Ka meie laulu viisis esineb hüpe, mis meenutab oravakese hüpet. Laulame salmi algusest peale läbi ja püüame leida selle hüppe!» Laudakse. Õpetaja kujutab käega õhus 2. osa alguses esinevat viisihüpet.



On õpilased oravakese hüppe viisist leidnud, laudakse leitud hüpet nii üksikult kui ka kogu klassiga, kujutades seda samaaegselt käega õhus. (Alumist heli lauldes asetatakse käsi vöö kohale, kõrgemat heli lauldes pea kõrgusele. Õpilased kasutavad paremat, õpetaja

\* Laulutahvli ja liikuvate nootide kirjeldus ja valmistamisviis on esitatud peatükis «Laulutahvli ja liikuvate nootide valmistamine».

peegelpildis vasakut kätt). Järgneb viisihüppe laulmine nooti jälgides. Selleks asetab õpetaja laulutahvlile liikuvad noodid (oravat kujutavad aplikatsioonid — pilt-noodid või värvilised kettakesed), ühe madalamale, teise kõrgemale. Tahvlile laotud viisihüppe laulmist juhivad õpetaja rändnooti või kepikest kasutades. Jälgides kepikest, mis liigub madalamalt noodilt kõrgemale, laulavad lapsed viisihüpet «hop, hop!», kasutades samaaegselt õhukirja.



Õpilasi lastakse laulda ka üksikult, kaasa arvatud nõrgemad õpilased.

Esitades laulu tervikuna võidakse hüppe «hop, hop!» laulmist toetada kepikesega laulutahvilil või käega õhus.

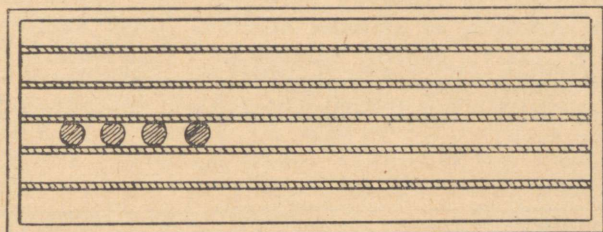
Korrates laulu järgmises tunnis laob õpetaja eelmise tunni eeskujul viisihüppe tahvlile. Ühiselt püütakse meenutada, kuidas sellist viisikäiku nimetatakse, missuguses laulus ta esines ja kuidas seda lauldakse. Õpilane, kes tunneb viisihüppe ära, laulab selle ette. Sama korralduse kogu klassiga, kujutades hüpet ühtlasi käega õhus.

Analoogiliselt viisihüppe kuulatamisega ja laulmaõppimisega käsitletakse viisiseisakut ja viisisammu. Viisiseisaku käsitlemiseks on väga sobiv eesti rahvalaulu «Tiiu, talutütrenene» 1. takt.



Laulu õppimise käigus peatub õpetaja 1. taktil, paludes õpilastel kuulata, kuidas siin viis liigub. Selleks laulab õpetaja 1. takti ette, kujutades lauldavat sama-

aegselt käega õhus (rõhtasendis labakäsi liigub rinna kõrgusel 4 korda väljapoole). Seda korratakse kogu klassiga. Edasi leitakse, mitmest helist laululõik koosneb, ja tahvlile laotakse neljast helist koosnev viisiseisak (nootidena meeldivad õpilastele tütarlaste päid kujutavad piltnoodid).



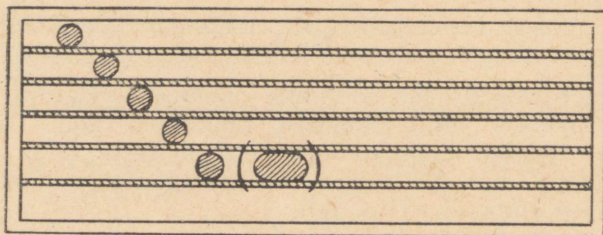
Järgneb viisiseisaku laulmine noodipilti jälgides, kusjuures õpetaja juhib laulmist rändnoodi abil. Õpilasi lastakse üksikult laulda, nõrgemate õpilaste laulu vajaduse korral kaasaulumise või -mängimisega toetades. Lauldakse sõnadel «Tiiu, talu...».

Laulu «Tiiu, talutütrekene» käsitlust võib alustada järgmises tunnis «mõistatuse lahendamisega». Mõistatuseks on tahvlile laotud viisiseisak (1. takt laulust «Tiiu, talutütrekene»). Õpilased peavad ära tundma, missugune viisikäik on tahvlil, missugusest laulust see pärineb ja kuidas seda lauldakse. Et mõistatus poleks liiga kergesti lahendatav, kasutatakse seekord ladumiseks ketasnoote, mitte piltnoote. Õpilased, kes arvavad mõistatuse lahendanud olevat, laulavad seda üksinda (sõnadel «Tiiu, talu...»), kujutades lauldavat ühtlasi käega õhus.

Viisikäigu nimega «viisiamm» leiame M. Krassevi laulust «Kuusepuuke». Õpetaja laulab ette 4. ja 5. takti, samaaegselt kujutades viisi liikumist käega õhus. Õpilased ütlevad, mitu heli nad kuulevad ja kuidas need helid liiguvad.



Sammhaaval allapoole liikuvat käiku lauldakse kogu klassiga, kujutades viisi kulgu ka käega õhus. Järgnevalt laotakse viisikäik tahvlile (nootidena võib kasutada kuusekesi kujutavaid piltnoote). Esimese noodi asetab kohale õpetaja, järgmised aga õpilased.\* Tahvlile laotut lauldakse, kusjuures õpetaja juhib rändnoodiga. Edasi püütakse leida, kus veel selles laulus esineb sama viisikäik. Selleks laulavad õpilased laulu endamisi mõttes. Nii leitakse, et sõnadel «metsast meie saan» (s. t. 7. ja 8. takt), esineb samasugune viisikäik. Leitud sõnu lauldakse kogu klassiga, jälgides rändnoodi juhtimisel noodipilti tahvlil või kujutades viisi kulgu käega õhus.



Sama mõtteslaulmise meetodit kasutades otsitakse 2. salmist sõnad, mida lauldakse äsja tundmaõpitud viisikäiguga.

Järgmiste ülesannetena helikõrguse tajutamine ning kuulamisõppuse arendamisel tuleks otsida õpitavatest lauludest kuulmise järgi üles viisikäigud «samm», «hüpe» ja «seisak». Motiivide kuulamine seotakse teadliku ja intonatsioonipuhta laulmisõppuse arendamisega, kasutades selleks eespool kirjeldatud meetodeid. Eriti tuleb sellisel läbil töötada laululõigud, mille omandamine valmistab õpilastele raskusi. Nii kaldutakse segi ajama M. Krassevi laulus «Kuusepuuke» 5. ja 9. takti (viisiseisak ja viisihüpe).

\* Helide kõrguse kuulatamise võib ühendada ka helide vältuse määramisega. Sel juhul asetatakse viimase noodina tahvlile pikliku kujuga noot (T)



Sellepärast on soovitatav nimetatud taktid eespool kirjeldatud meetodiliste võtete abil läbi töötada (viisilõigu kuulatamine, kujutamine õhukirjas ja tahvlipildis\* ning laulmine).

Lisaks teadliku ja intonatsioonipuhta laulmisoskuse arendamisele võimaldab motiivide kuulatamine mitmekesistada tööd tunnis ja aktiveerida õpilasi. Võimalusi selleks pakub iga laul. Tundmaõpitud viisikäikude «samm», «seisak» ja «hüpe» kuulatamiseks võib soovitada järgmisi I klassi laule:

viisisamm

«Kõige kiirem»

«Hällilaul» — läfi rahvaviis

«Kevadel» — eesti rahvaviis

«Lihtne laul on see» — A. Aleksandrov

«Raa-rii-raa» — austria rahvaviis

viisiseisak

«Kõige kiirem»

«Kevadel» — eesti rahvaviis

«Lihtne laul on see» — A. Aleksandrov

«Loomade pidu» — M. Terri

viisihüpe

«Nüüd ma sõidan lennukiga» — A. Velmet

«Pillimehed» — M. Terri

«Kelgusõit» — ukraina rahvaviis

«Mu koduke» — A. Kiiss

«Meie kiisul kriimud silmad» — eesti rahvaviis

«Mutionu pidu» — eesti rahvaviis

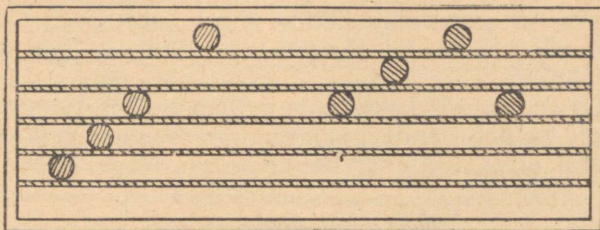
«Marsilaul» — lastelaul

\* Arvestades helide erinevat vältust võib ladumiseks kasutada kahesuguse kujuga noote





pest. Õpetaja laob takti tahvlile. Järgneb takti laulmine, taotledes puhast intonatsiooni.



Nootidena meeldivad õpilastele lastepäid kujutavad piltnoodid. Nii võib 2. takti laduda talvemütsides poisi-keste päid kujutavate piltnootidega, 6. takti aga tütarlaste päid kujutavate nootidega.\*

Ketasnoote kasutades on võimalik takte eraldada eri värvi nootidega, näiteks kujutada 2. takti punaste nootidega, 6. takti rohelistega.

Järgmisi salme õppides lauldakse vastavaid viisikäike laulutahvli abil. (2. salm — sõna «säravad», 3. salm — «helgivad», 4. salm — «karjamaal».) Õpetaja juhib rändnoodi või kepikese abil nende taktide laulmist. Õpilasi lastakse nimetatud takte ka üksinda laulda, vajaduse korral veelgi harjutades.

Järgmisi salme käsitledes võib anda õpilastele ülesandeks ise leida, missugust sõna õpitavast salmist lauldakse nii, nagu tahvlile laotud. Selleks lauldakse salm ühiselt läbi. Kui õpilased ei saa iseseisvalt ülesandega hakkama, lauldakse veel kord, kuid nüüd juhivad õpetaja 2. ja 6. takti laulmist tahvlipildi abil. On otsitavad sõnad leitud, harjutatakse nende laulmist taotledes puhtakõlalisust. Õpilasi lastakse neid viisikäike ka käega õhus kujutada.

A. Viro laulus «Meie armee» võib õpilastele raskusi valmistada ühel sõnasilbil lauldav poolelõigiliste paar (1., 3., 5. ja 7. takti kaks viimast heli).

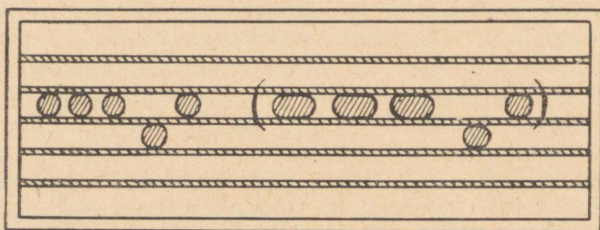


\* Laulu käsitus õpetaja V. Toomilt.

Et vältida vigu viisi omandamises, tuleks poolelöögilistes nootides liikuvatele helidele pöörata tähelepanu kohe õppimise alguses. Nende õige laulmise teadlikuks harjutamiseks on soovitatav helide kulgu näitlikustada laulutahvilil või kriidi abil klassitahvilil. Selleks laob õpetaja laulutahvilile laulu 1. takti 3 nooti või tõmbab kriidiga tahvilile 3 joont.\* Takti kahe viimase heli tahvilil kujutamisele eelneb nende kuulatamine. Õpetaja laulab helid aeglaselt ette, kujutades nende kulgu käega õhus.



Ühiselt leitakse, et siin esineb kaks heli: esimene liigub sammukese allapoole, teine endisele kõrgusele tagasi. Järgneb helide kujutamine tahvilil ning laulu harjutamine, osutades tähelepanu nimetatud viisikäigu teadlikule omandamisele.



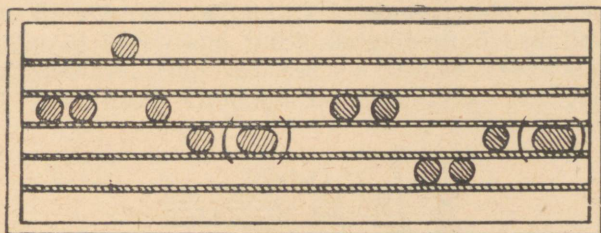
Õpetades lastele eesti rahva viisi «Töömäng», on soovitatav laulu teise osa 3.—4. ja 7.—8. takti läbitöötamine õhukirja või laulutahvilil abil, kuna nende viisikäikude laulmisel eksitakse kõige rohkem.



Laululõikude kujutamine käega õhus või laulutahvilil nootidega seotakse viisikäikude kuulatamisega ja kuuldu

\* Rütmi edasiandmiseks võib kasutada eri suurusega noote või kriidijooni.

kirjeldamisega (viisiseisak, viisihüpe, viisisamm). Kuulatud ja läbiarutatud viisikäigu tahvlile ladujaiks võib rakendada õpilasi.



Järgneb laotud motiivide laulmine tahvlipilti jälgides. Motiivide helikõrguselise liikumise sügavamaks tunnetamiseks lauldakse motiive ka helide kulgu käega õhus kujutades.\*

Eelmisel veerandil tundmaõpitud viisikäike (samm, seisak, hüpe) kasutatakse kuulamis- ja helitabamisharjutusteks ka III ning IV veerandil. Näiteks M. Terri laulu «Loomade pidu» 1. taktist leitakse viisi hüppeline liikumine, 2. taktist ja laulu teise osa 1. taktist aga viisiseisak.



Laulu teise osa 1. takti algus:

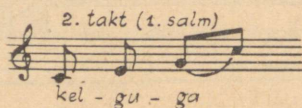


Kuulatatud viisilõiku iseloomustatakse («liigub väikeste hüpetega üles-alla»; «seisab paigal»), kujutatakse õhukirjaga ja soovi korral ka laulutahvil nootidega. Nende viisikäikude laulmist harjutades taotletakse intonatsiooni

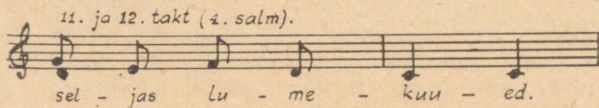
\* Kätt võib kasutada ka rütmi tunnetamiseks, tehes pikema peatuse motiivi viimasel helil. Tahvlipildis võib kasutada erikujulisi noote.

puhtust, seda enam, et need käigud on kogu laulule iseloomulikud sagedase kordumise tõttu.\*

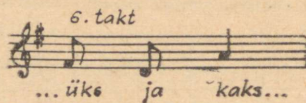
Töövõtteks, mis aitab keskendada õpilaste tähelepanu ning tuua tundi pinevust, on mõistatamine. Selle võttega on sobiv siduda laulude kordamist. Nimelt lastakse õpilasi ettelauldud motiivi järgi mõistatada, missugusest laulust on see löik pärit. Näiteks alustades ukraina rahvalaulu «Kelgusõit» kordamist laulab õpetaja:



või



M. Krassevi laulu «Orav» kordamist alustades võib õpetaja laulda järgmise motiivi:



või laulu lõpufraasi



Mõistatuse lahendamisele lisandub helikõrguse taju arendava momendina kuulatud motiivi järelelaulmine, vajaduse korral ka motiivi läbitöötamine õhukirja või laulutahvli abil. Puhta intonatsiooni saavutamise eesmärgil harjutatakse motiivide laulmist kogu klassiga.

\* Näide on pärit õp. V. Toomi tunnist.



SOL-heli selgesti esile tõuseb ning mis võimaldab tunnetada SOL'i kõrgust võrreldes madalamate helidega. Selleks võib kasutada järgmist viisikest: \*

Lau-la, lau-la, lap-se-ke! Lap-sel ke-na hää-le-ke.  
(Sa-ja, sa-ja, lu-me-ke! Tee meil ke-na kel-gu-tee.)

Harjutust lauldes kujutatakse viisi liikumist käega õhus, püüdes leida kõrgeimalt lauldavat sõna. Leitud sõna («lapseke») lauldakse, kuulatatakse seda ning kujutatakse käega õhus (umbes otsmiku kõrgusel). Järgneb õpetaja seletus: «Igal helil on oma nimi. Selle heli nimi, millel me laulsime sõna «lapseke», on SOL». Õpetaja kirjutab heli nime tahvlile ning äsja sõnadega lauldud motiivi lauldakse nüüd helinime SOL kasutades.

Edasiseks ülesandeks on SOL-heli eraldamine teistest helidest kuulmise järgi. Selleks mängib õpetaja instrumendil mitmesuguses kõrguses helisid, neist SOL'i veidi tugevamini rõhutades.

N ä i d e:

SOL-heli kuuldes tõstavad õpilased käe.

Järgmiseks sammuks on käe tõstmisele lisaks SOL-heli laulmine.

Mõnes järgmises tunnis õpitakse tundma MI-heli ja jällegi seoses laulmisega. Otstarbekohane on kasutada lihtsat «ku-ku» motiivile ehitatud viisikest, näiteks sellist:

\* Harjutusi on soovitatav laulda Re-mažooris, kuna see kõrgus on lastele laulmiseks mugavam. Kuid harjutuse kõrgeimat heli nimetatakse ikkagi sol-iks, mõeldes selle all helistiku V astet. Ka edaspidi tuleb valida laulmiseks helistik, mis on laste häälele sobivaim, kuigi laulmisel kasutatakse Do-mažoori astmenimesid.

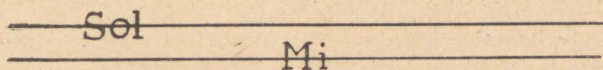


Viisile leitakse sõnad kooskõlas tunni teemaga. Sama viisiga võib kasutada veel järgmisi sõnu.

1. Äiu, tudu, karupoega,  
karupoega, memmepoega.
2. Sikud, sokud, sarvilised  
ükskord pidu pidasid.
3. Virgad lapsed oleme,  
palju töid me oskame.

Viisikest lauldes peatutakse viimasel helil, võrreldakse tema kõrgust juba tuntud *SOL*-heliga ning antakse talle nimeks *MI*. Tundmaõpitud helide nimed kirjutatakse tahvlile, kuid selliselt, et nende kõrgusvahe oleks näitlikustatud. Näitlikustamiseks võib kasutada mitmeid mooduseid.\*

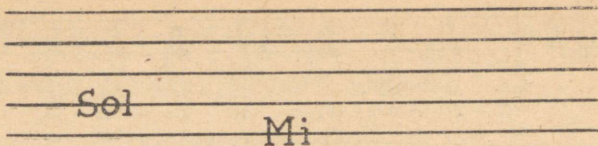
1. Helinimed *SOL*, *MI* kantakse kahest joonest koosnevale «noodijoonestikule».\*\* Joonte antakse nimetus (alumine on 1. joon, ülemine — 2. joon). Õpilaste otsustada jääb, kumb helinimi kirjutada kõrgemale, kumb madalamale.



2. Helinimed kirjutatakse noodijoonestikule, mille joontevahed on tavalisest kaks korda laiemad. *SOL* kirjutatakse teisele joonele, *MI* esimesele.

\* Brošüüris kasutatud «noodikirjade» idee pärineb ungari koolilaulikuist.

\*\* Soovitav on kasutada värvilisi kriite, näit. *SOL* heli tähistamiseks punast, *MI* heli tähistamiseks sinist või rohelist.



3. Helinimed kirjutatakse joonteta tahvlipinnale, üks kõrgemale, teine madalamale.

Sol

Mi

Et harjutada õpilasi orienteeruma noodijoonestikul, tuleb viimase mooduse valimise puhul mõne aja möödumisel üle minna 1. või 2. variandile.

Tahvlile kirjutatud helisid lauldakse. Õpetaja juhib laulmist rändnoodi või kepikesega. Selliselt püütakse edasi anda viisikest, mida kasutati heli *MI* tundmaõppimiseks (rändnoot, liikudes helinimede *SOL* ja *MI* vahel, kujutab nimetatud viisikest).\*

Helide *SOL* ja *MI* kuulatamiseks ning näitlikustamiseks silpnoodi abil leidub võimalusi ka järgmistes lauludes.

1. M. Krassev — «Kuusepuuke» (2 esimest takti).
2. Eesti tantsuviis «Tantsulaul» (2 esimest takti).
3. Ringmängulaul «Kes aias» (2 esimest takti).
4. Eesti rahvaviis «Kevadel» (1. ja 3. takt, *Do*-mažoori transponeeritult).

Järgmiseks sammuks on mažoorikolmkõla tundmaõppimine, s. t. helidele *SOL* ja *MI* lisatakse uus heli *DO*. Kolmandaks käsitletavaks heliks võib valida ka *LA*. Sel juhul tuleb heli tundmaõppimiseks kasutada nn. «ürgmeloodia» intonatsioonidel liikuvaid viisikesi, milliseid on esitatud peatükis «Lisatöö muusikalises arengus mahajäänud õpilastega». Parem on siiski valida heliks *DO*, kuna kolmkõlahelide käsitlust on kergem siduda I klassi laulikus leiduvate lauludega.

Õpilaste helikõrguse taju arendamiseks kasutatakse nüüd mažoorikolmkõla helide kuulatamist, nende eraldamist kuulmise järgi ning laulmist instrumendi toel ja ilma.

---

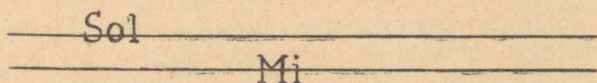
\* Helikõrguste iseloomustamiseks võib juba siin võtta kasutusele käemärgid.

## Näide DO-heli ja mažoorcolmkõla käsitlesest

### 1. Sissejuhatus.

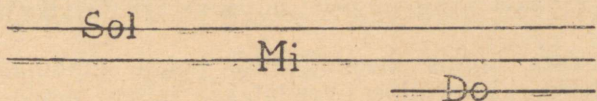
Õpetaja pöördub õpilaste poole sõnadega: «Täna õpime tundma kolme heli, mis omavahel sobivad nagu sõbrad. Kahte neist helidest te tunnete juba. Nende nimed on kirjutatud tahvlile. Laulame neid!» (Tunni alguses või enne tundi on õpetaja helinimed *SOL* ja *MI* värviliste kriitidega tahvlile kirjutatud).

Lauldakse helisid *SOL*, *MI*, kasutades selleks *MI* tutvustamiseks soovitatud viisikest. Õpetaja rändnoot liigub helinimedele *SOL* ja *MI* vahel, kujutades nimetatud viisikest.



### 2. DO-heli ja mažoorcolmkõla tutvustamine.

Õpetaja kirjutab tahvlile *SOL*-i ja *MI* järele *DO*, kasutades selleks kollast kriiti.



Koos loetakse tahvlile kantud uue heli nime.

Õpetaja tutvustab neid kolme heli lauldes või instrumendil mängides ja nimetab neid kolmkõlaks. (Sõna «kolmkõla» korratakse kogu klassiga.) Ühtlasi lisab õpetaja seletuse heli *DO* asukoha kohta. («*Do* on nii madala kõlaga, et ta peab jääma joonte alla ja «istuma» seetõttu väikesel abijoonel.»)

### 3. Mažoorcolmkõla helide laulmine.

Lauldakse klaveri toel ja ka ilma. Iseseisvalt laulmist juhib õpetaja rändnoodi või kepikese abil tahvlile kirjutatud helisilpidel. Õpilased kujutavad lauldavat kolmkõla ühtlasi käega õhus (käsi liigub hüppeliselt tõusvas ja laskuvas suunas vöö kõrguse ja otsmiku kõrguse vahel).

### 4. Mažoorcolmkõlale ehitatud laulukese laulmine.

Sissejuhatuses on helitabamisharjutuse laulmine. Õpetaja rändnoot, liikudes tahvlil olevail helinimedel, juhib laulmist näiteks järgmiselt:

- a) do-mi-do-mi-sol-;  
 b) sol-mi-sol-mi-do.

Helitabamisharjutuse 2. variant arendatakse edasi järgmiseks viisiks:



Tä - na tee - me . kel - gu - sõi - du, müit - sid pä - he,  
 kin - dad kät - te, uk - sest väl - ja üks, kaks, kolm!

Viisi «mängib» õpetaja ette rändnoodi abil kolmel tahvlile kirjutatud helinimel. Õpilased jälgivad ja laulavad. On selliselt viisiga tutvunud, omandatakse sõnad ja lauldakse viisi sõnadega.

Kolmkõlahelide tundmaõppimise võib siduda ka mõne I klassi laulikus leiduva lauluga. Selleks sobib kasutada lastelaule «Lapsed, tupp!» (1. takt) ja «Kõige kiirem» (1. ja 2. takt) ning ungari rahvaviisi «Salajutt» (5. ja 6. takt).

Järgmises tunnis meenutatakse kolme tundmaõpitud heli. Helide käsitlemine ühendatakse jällegi mõne viisikese laulmisega.

Töö käik võiks olla järgmine.

1. Mažoorkolmkõla laulmine.

Meenutatakse kolme tundmaõpitud heli nime. Helisid lauldakse nii tõusvas kui laskuvas suunas, nii instrumendi toel kui ka ilma, kujutades ühtlasi käega õhus nende kulgu.

2. Mažoorkolmkõlale tugineva helitabamisharjutuse laulmine. (Helikõrguseliste kuuldekujutluste ning muusikalise mälu arendamine.)

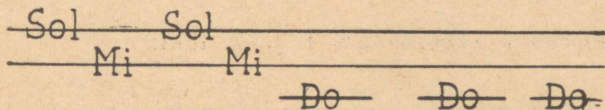
Õpetaja nimetab heliastmeid, õpilased laulavad nimetatud helisid:

do, mi, do, mi, sol;  
 sol, mi, sol, mi, do;  
 do, sol, do.

Ebapuhta intoneerimise korral toetab õpetaja laulmist oma häälega või instrumendiga. Kui vaja, lauldakse meeldetuletuseks kolmkõlakäiku.

3. Kolmkõlahelidele ehitatud viisikese laulmine silp-  
noodi järgi.

Juba enne tunni algust kirjutab õpetaja tahvlile värvi-  
liste kriitidega:



Rändnooti (või kepikest) kasutades juhib õpetaja laul-  
mist tahvlipildi järgi. Kui algusheli tabamine valmistab  
raskusi, meenutab õpetaja selle heli kõla (vajaduse kor-  
ral tehakse seda ka järgmiste helidega).

4. Harjutuse laulmine sõnadega.

Sõnad valitakse kooskõlastatult tunni teemaga. Näi-  
teks käsitledes A. Viro laulu «Meie armee», võiks har-  
jutus olla järgmine:



Õpetaja võib ka nüüd juhtida laulmist rändnoodi ja  
tahvlipildi abil.

Muusikalisi kuuldekujutlusi arendava harjutusena on  
soovitav kasutada ka laululõikude meloodi-  
list analüüsi ning analüüsitud viisikäigu laul-  
mist heliastmete nimedega. Kuna õpilased tunnevad kol-  
me heli — DO, MI, SOL, siis piirduetakse esialgu nende-  
le ehitatud viisikäikude analüüsimisega. Võimalusi sel-  
leks leidub järgmistes lauludes:\*

lastelaul «Lapsed, tupp!», 1. takt:

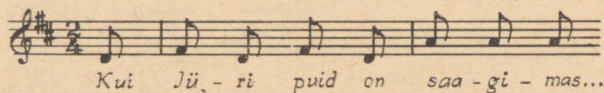


\* Kui laule lauldakse *Re*-mažooris, käsitletakse esitatud takte  
*Do*-mažoorseina.

ungari rahvaviis «Salajutt», 5. takt:



eesti rahvaviis «Töömäng», 1. ja 2. takt:



lastelaul «Kõige kiirem», 1. ja 2. takt:



V. Teder «Laul emale»\*, 1. takt:



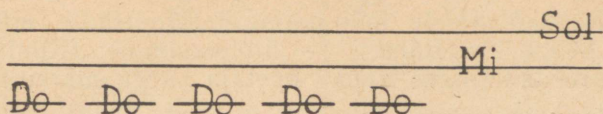
Kuulamisülesanne põimitakse laulu viisi õppimisse järgmiselt.

Õpetaja laulab või mängib instrumendil vastava takti või taktiosa ette, paludes õpilasi öelda, kuidas neid helisid nimetatakse. Laulu «Kõige kiirem» puhul oleks töökaik järgmine.

Esmalt õpetaja laulab või mängib ette laulu 2. takti («karu käib»). Õpilased püüavad anda helidele nimed. On helinimed leitud, lauldakse seda takti nimedega *DO*, *MI*, *SOL*. Nüüd kuulatakse 1. takti ja antakse ka selle takti helidele nimed. Järgnevalt lauldakse mõlemaid takte helinimedega, kujutades lauldavat ühtlasi käega õhus.

Käsitletud fraasi kujutatakse ka tahvilil helinimedega, kasutades selleks värvilisi kriite.

\* M. Terri, «Eelkoolialiste laste laulik».



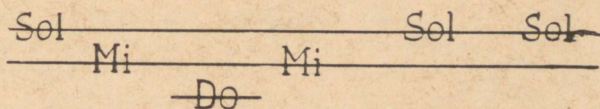
Fraasi lauldakse tahvlipilti jälgides. Õpetaja juhib laulmist rändnoodi või kepikesega.

V. Tedre laulus «Laul emale» võib 1. takti «mõistamine» tervikuna osutada liiga raskeks. Sel juhul kuulatakse algul takti 1. poolt:



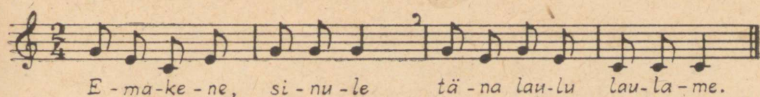
millele hiljem liidetakse ülejäänud helid.

Tahvlipildis kujutatuna näeks käsitletav takt välja järgmiselt:



Töövõtete mitmekesistamiseks helikõrguse taju arendamise alal võetakse kasutusele käemärgid.\* Nende tarvitamine on soovitatav eriti sellepärast, et nad avardavad võimalusi helikõrguselise mõtlemisvõime (kuuldekujutluste) arendamiseks sõltumatult noodijoonestikust ja helistikust.

Nii ongi järgmiseks sammuks tuntud helide DO, MI, SOL laulmaõppimine käemärkide järgi. Helide laulmine seotakse jällegi harjutusega või laululõiguga. Kasutades järgmist harjutust



oleks töö käik selline.

\* Vt. tabelit lk. 117.

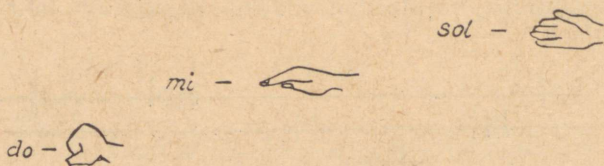
1. Kolmkõlahelide mängimine instrumendil, ettemängitud helide kuulatamine ja järelelaulmine. (Kuulatatud heli järelelaulmiseks annab õpetaja käega märku.)

Helide mängimisel-laulmisel ei peeta kinni kolmkõhaliisest järgnevusest, vaid järjekorda muudetakse, sundides sellega õpilasi pingsamalt mõtlema helide kõrgusele.

2. Käemärkide tundmaõppimine.

Õpetaja annab lühiselgituse: «Helisid *DO, MI, SOL* võime kirjutada tahvlile, aga me võime neid kujutada ka teisiti: käe abil.»

Õpetaja näitab, missugune käemärk kuulub igale nimetatud helile. (Vastavalt heli kõrgusele liigub ka käsi kõrgemale ja madalamale, kujutades samaaegselt ühtlasi vastava heli tingmärki \*.)



Helide kujutamise abil õpetatakse selgeks ka lastele.

3. Käemärkide järgi laulmine.

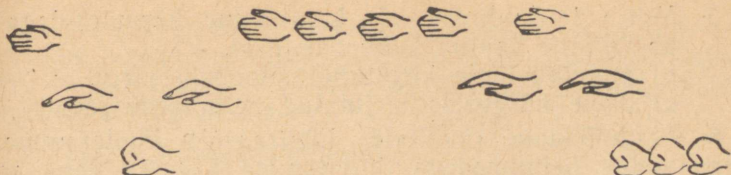
Kasutatakse näiteks järjestust:

*do, mi, do, mi, sol, mi, sol;*  
*sol, mi, sol, mi, do, mi, do.*



Käemärkide abil töötatakse läbi ka harjutus, mille meloodia näeks välja järgmiselt:

\* Kätt hoitakse põikasendis, sest nii on tingmärgid selgemini eraldatavad.



#### 4. Harjutuse laulmine sõnadega.

Vajaduse korral harjutatakse viisi veel instrumendi toel.

Juhul kui tunnis õpitav või korratav laul sisaldab kolmkõlahelidel liikuva lõigu, võib laulu käsitlust alustada selle lõigu laulmisega käemärkide järgi. Laulmisele antakse mõistatuse iseloom: lapsed peavad ütleva, mis-suguses laulus esineb selline viisikäik. Lõiku lauldakse käemärkide järgi (ka õpilased võivad viisi liikumist käemärkidega kujutada) ja sõnadega, taotledes teadlikku ning intonatsioonipuhast laulmist.

Et vältida võimalust iseseisva mõtlemise asemel kaasõpilase vastust ära kasutada, võib lubada käe tõstnud õpilastel nimetada laulu nime õpetajale sosistades.

Tundmaõpitud helide kindlaks omandamiseks (et õpilased oskaksid neid kuulmise järgi ära tunda, käemärkidega kujutada ja silpnoodi ning käemärkide järgi laulda) on vajalikud sagedane kordamine ja harjutamine. Et töö õpilastele igavaks ja tüütavaks ei muutuks, kasutatakse vahelduvalt mitmesuguseid meetodeid.

Soovitataavaid meetodeid.\*

1. Helinimedega ettelauldud motiivi kujutamine käemärkidega (õpetaja laulab, õpilased kasutavad käemärke).

2. Sõnadega ettelauldud motiivi viimase heli nimetamine helinimega.

3. Instrumendil mängitud helide

a) nimetamine helinimedega,

b) järelelaulmine helinimedega,

c) kujutamine käemärkidega,

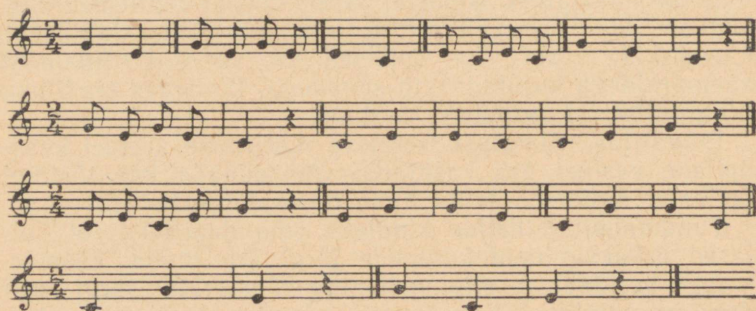
d) järelelaulmine helinimedega, samaaegselt helisid käemärkidega kujutades.

4. Motiivide laulmine õpetaja käemärkide järgi.

\* Meetodite põhjalikum käsitus peatükis «Harjutusi helikõrguse taju arendamiseks».

5. Motiivide laulmine või kujutamine käemärkidega:
  - a) tahvlile kantud silpnoodi järgi,
  - b) papptahvlitele kirjutatud silpnoodi järgi,
  - c) ühele kõrgusele kirjutatud helinimedega järgi.
6. Laululõikude (motiivid, lühifraasid) kuulatamine, nimetamine helinimedega, kujutamine käemärkidega ja laulmine helinimedega.
7. Harjutuste laulmine käemärkide ja silpnoodi järgi.
8. Mängu «Elav klaver» mängimine. (Iga õpilane või õpilasarühm kujutab üht tundmaõpitud heli, mida lauldakse märguande peale.)

#### Motiivinäiteid:



Soovi korral varustatakse motiivid tekstiga, kasutades selleks laste, lindude, lillede jne. nimesid; hõikeid, hüüdeid, üllatus- ja imestushääliitsusi või sõnu õpitavast laulust. Tekstinäiteid: Sir-je, Toi-vo, Lii-si-ke; pää-su-lind, kuu-se-puu-ke; ai-ai! oi-oi-oi! ku-ku! a-hoi! jne.

#### IV õppeveerand

Uueks tundmaõpitavaks heliks on helistiku VI aste — LA. (Käemärk: vt. tabelit lk. 117). Heli tundmaõppimine ühendatakse helikõrguse taju ning helikõrguselise mõtlemisvõime arendamisega.

Töö käik on järgmine.

1. Kolmkõlahelide meenutamine.

Helisid lauldakse käemärkide järgi (algusheli annab õpetaja häälega või instrumendiga). Laulda võib sellises järjekorras: *do, mi, sol; sol, mi, do; do, sol, do.*

Valmistab käemärkide järgi laulmine raskusi, meenu-tatakse helisid eelnevalt instrumendi abil (õpetaja män-gib eespool mainitud järjekorras, õpilased laulavad kuul-dud helisid helinimedega).

2. Heli *LA* tundmaõppimine.

- a) Kolmkõlahelide *DO, MI, SOL* ja neile lisan-duva uue heli — *LA* — ettelaulmine — (-män-gimine) tõusvas ja laskuvas suunas.
- b) Uuele helile nime andmine ja selle kirjutamine tahvlile (*LA*).
- c) Heli *LA* iseloomustamine. (On kuulnud helidest kõige kõrgem, liigub sammu võrra *SOL*-ist üles-poolle.)
- d) Helide *DO, MI, SOL, LA* laulmine instrumendi järgi, kasutades näiteks järjestust:

*sol, la, sol, la, sol, mi, do.*

- e) *LA*-heli tähistava käemärgi tundmaõppimine.

- f) Laulmine käemärkide järgi:

*sol, la, sol, la, sol, mi, do;*  
*sol, la, sol, mi, sol, la, sol;*  
*sol, la, sol, mi, do, do, do.*

3. Tunnis käsitletava harjutuse seostamine uue heli laulmisega.

Kasutada võiks järgmist viisi:

*Tub-lid lap-sed o-le-me, Tul-ge mei-e hul-ka!*  
*lau-la-me ja töö-ta-me.*

Harjutuse viisi kirjutab õpetaja tahvlile silpnoodina.\* Parem on seda teha enne tundi.

Sol Sol La La Sol Sol Sol Sol Sol Sol Mi Mi Mi Do Do

\* Värvilisi kriite kasutatakse helide *SOL, MI, DO* puhul. Teised helid kantakse tahvlile valge kriidiga.

Viisi laulmist tahvlilt juhib õpetaja rändnoodi või kepikesega. Viisi esimene pool lauldakse 2 korda läbi.

Järgneb harjutuse laulmine sõnadega.

Kui tunnis õpitav laul sisaldab mõne fraasi, mis koosneb õpilastele tuttavatest helidest, võiks laulu käsitusse põimida nende fraaside laulmise käemärkide või silpnoodi järgi. Nii on ungari rahvaviisis «Salajutt» sellisteks fraasideks 1. ja 3. fraas.

1. fraas 3. fraas



Ta - sa sa - la - jutt käib siin... Tee - me sai - a - pul - le...

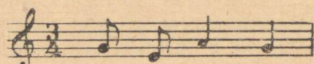
LA-heli sisaldavaid viisikäike võib leida veel järgmistest lauludest:

1. L. Šulgin — «Lenini pilt» (1. motiiv).




E - re päi -

2. H. Kõrvits — «Kuke laul» (1. takt).



Ku - ke - loo - gu...

3. M. Terri — «Heinaliste laul» (1. ja 2. takt).

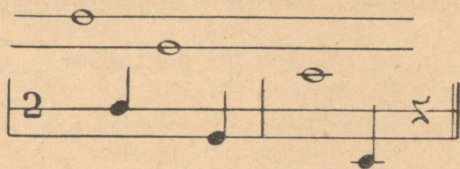


Jäl - le jõud - nud hei - na - kuu...

Laulu kordavat käsitlust võib alustada mõistatamisega (juhul, kui selleks sobivat fraasi on eelmises tunnis helinimedega lauldud). Lauldes fraasi käemärkide või silpnoodi järgi, peavad õpilased ära tundma, missugusest laulust see lõik on pärit ja missuguste sõnadega seda lauldakse.

Sel veerandil võetakse helikõrguste tähistamiseks kasutusele noodid. Lihtsaim moodus on helikõrguse märkimine seest õõnsate kuulikestega, kasutades seejuures värvilisi kriite (SOL — punane, MI — sinine või roheline, DO — kollane). On aga õpilased juba tuttavad

rütminoodiga, võib viisikeste noodijoontele kandmiseks kasutada helide tõelisele vältusele vastavaid noote.



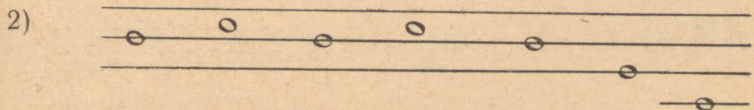
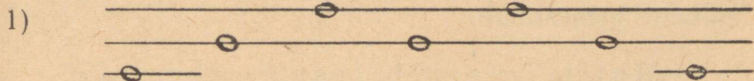
Tahvlile kirjutatud noote kasutatakse noodistlaulmise harjutuseks. Õpetaja rändnoot, liikudes noodilt noodile juhhib laulmist:

*sol, mi, do, mi, sol;  
sol, mi, sol, mi, do, do, do;  
do, mi, do, mi, sol, sol, sol;  
do, sol, do, sol, do, sol, mi;  
sol, do, sol, do, sol, do, mi.*

Harjutust võib korrata käemärkide järgi lauldes.

Tahvlile kantakse ka tunnis käsitletavate harjutuste viise. Selline näitlikustamine arendab helikõrguselisi kuuldekujutlusi ja noodistlaulmise oskust.

Harjutuste näiteid:



\* Harjutuse tekst sobitatakse tunni teemaga. Esitatud tekstid on kasutatavad seoses vene rahvalaulu «Nurme nõlval kasekene kasvav» käsitlemisega.

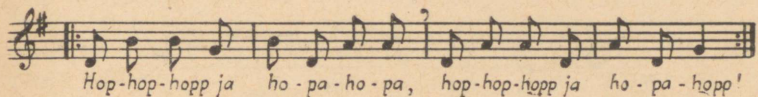


kujul raskemini omandatavate laululõikude läbitöötamine õhukirja ning laulutahvli abil.

Raskestiomandatavaid viisikäike võib leida näiteks järgmistest lauludest.

1. A. Velmet — «Nüüd ma sõidan lennukiga».

Laulu teise poole viisis esinevad järjest suured hüpped.



Ka laulu esimene pool võib õpilastele raskusi valmistada. Nii vajaksid eraldi harjutamist 1.—2. takt (tõusev suur terts toonika funktsioonil ja sellele järgnev vastassuunaline väike terts subdominandi funktsioonil)



ja 3.—4. takt (üleminek dominandi funktsioonilt toonika funktsioonile):



Lõigud töötatakse läbi takthaaval aeglases tempos, lastes õpilastel ettelauldud helisid kuulatada, nende kulgu kirjeldada, käega õhus kujutada ning nende laulmist harjutada.

2. A. Aleksandrov — «Lihtne laul on see».

3.—4. takt (hüppeline laskuv liikumine).



5.—8. takt (tertsihüppega lõppev tõusev astmeline liikumine).

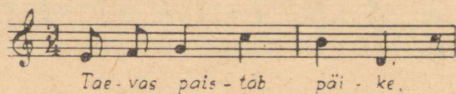


Tähelepanu väärib ka 9.—10. takt (eelnenud samataolise, kuid hüppega lõppeva viisikäigu järel võib astmeline liikumine valmistada raskusi):



### 3. Rootsi rahvaviis «Lõoke».

Eriti rasked on 1.—2. taktis esinevad hüpped (kvart üles toonika funktsioonil, sekst alla dominandi funktsioonil), mis korduvad 5.—6., 9.—10. ja 13.—14. taktis:

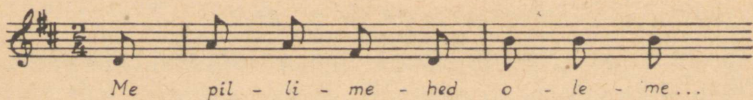


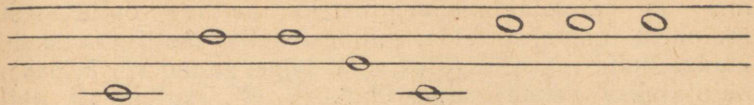
### 4. Eesti rahvaviis «Meie kiisul kriimud silmad».

Viis on väga hüppelise iseloomuga ja selletõttu raskesti omandatav.

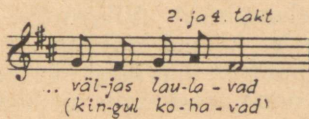
Laulu õpitakse aeglases tempos. Õpilased jälgivad õpetaja kätt, mis pidevalt «laulab kaasa» klaverihelidele või õpetaja häälele, kujutades õhus viisi kulgu. Lauluga töötatakse fraashaaval. Soovitav on lasta ka õpilasi käega õhus viisi kulgu tunnetada.

Kui aga raskesti omandatav laululõik juhtub liikuma tundmaõpitud heliastmeil, kasutatakse lõigu harjutamiseks helinimesid ja noodipilti. Sellise viisikäigu leiame näiteks M. Terri laulust «Pillimehed» (1. fraas).





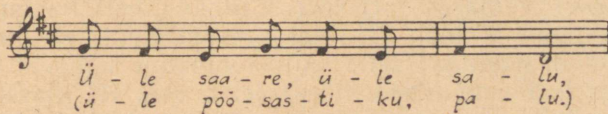
Samuti võib õpilastele raskusi valmistada kitsastel helivahedel (terve- ja pooltoonid) keerlevate viisikäikude puhtaintonatsiooniline laulmine. Ka siin eelneb viisikäigu õppimisele selle läbitöötamine (kuulatamine, näitlikustamine, tunnetamine käe abil). Selles osas vajavad tähelepanu näiteks eesti rahvaviisi «Kevädel» 2. ja 4. takt ning 3. ja 4. fraas.



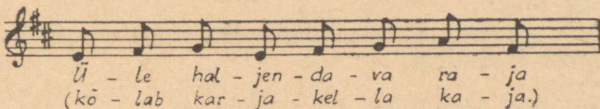
3. fraas



H. Kõrvitsa laulus «Käokene» on selliseks löiguks 3. ja 4. fraas,



austria rahvaviisis «Raa-rii-raa» 2. ja 3. fraas.



Eelmiste õppeveerandite eeskujul kasutatakse kuulamis- ja järelelaulmisharjutusteks motiive õpitavatest lauludest. Lastakse leida, mitmest helist motiiv koosneb, kuidas helid liiguvad (üles, alla, hüpe, samm või seisak), kujutatakse nende kulgu õhukirja või laulutahvli abil ning harjutatakse nende laulmist.

## MUUSIKALISE KUULMISE JA LAULUVÕIME ARENDAmise METOODIKA II KLASSILE

Töö II klassis sarnaneb tööle I klassis. Muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamisel tuginetakse õpitavatele lauludele, kasutades selleks motiivide ja fraaside kuulamist ja järelelaulmist. Viisikulgu näitlikustatakse õhukirja, laulutahvli, käemärkide ja noodi abil. Õpitavate laulude kõlapuhtuse huvides pööratakse eriti tähelepanu raskemini omandatavatele meloodiakäikudele, kasutades nende läbitöötamiseks (harjutamiseks) eespool kirjeldatud meetodeid.

Tundmaõpitud helidel liikuvate viisikäikude näitlikustamiseks kasutatakse juba 5-joonelist joonestikku ja noote, mis annavad edasi ka heli vältust.

Muusikalist kuulmist ja lauluvõimet arendavates harjutustes kasutatakse I klassis tundmaõpitud heliastmeid, eelmise aastaga võrreldes mitmekesistades kuulatavaid-lauldavaid viisikäike. Uute helidena lisanduvad helistiku II aste *re* ja II oktaavi *do*. On nende helide kuulmise järgi eraldamine, käemärkidega kujutamine ning laulmine mitmesugustes helikombinatsioonides küllalt kindlalt omandatud, tutvutakse helistiku IV astme *fa*-ga. Juhttooni *si* (helistiku VII aste) kui laste «omaloomingusse» viimases järjekorras ilmuva heli kuulma- ja laulmaõppimine jääb III klassi programmi. Ka heli *fa* põhjalikum käsitus (selle laulmaõppimine hüppeid sisaldavates helikombinatsioonides) leiab aset III klassis.

Uute helide tundmaõppimine seotakse laulude ja harjutuste käsitlusega. Heli õpitakse kuulmise järgi eraldama, kujutama käemärgi abil ja laulma noodi ning käemärgi järgi.

Heli *RE* (käemärk: vt. tabelit lk. 117) leiame näiteks järgmistest lauludest\*.

\* Kõiki laule käsitletakse *Do*-mažoorseina.

E. Arro «Punamütsikese laul» (viimane takt):



B. Kõrver «Meie marsisamm» (viimane takt):



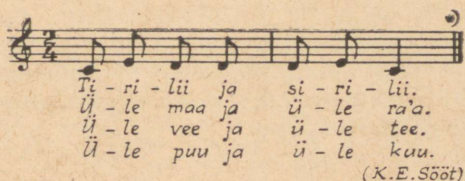
R. Päts «Tipa kooliteel» (7. takt):



Soome rahvaviis «Lumemees» (viimane takt):



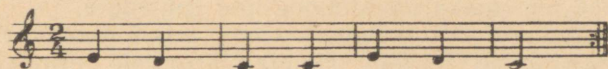
RE-heli sisaldavate harjutustena võib soovitada järgmisi: \*



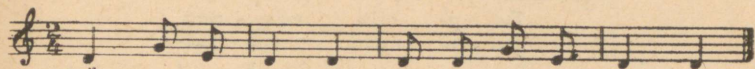
\* Harjutused kõlavad paremini, kui neid laulda Re-mažooris.



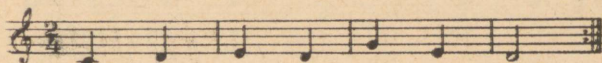
RE-heli kindlamaks omandamiseks harjutatakse teda laulma mitmesugustes kõlakombinatsioonides:



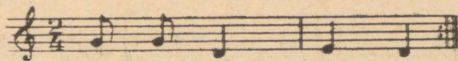
Le - pa - trii - nu, len - da sa,  
vih - ma - pilv vii en - da - ga!  
(K.E. Sööt)



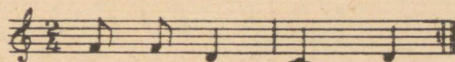
Üks, kaks ja üks, kaks! Mar - si - samm käib nõn - da!



Mii - ne, maa - ne, Mii - su - ke!  
Nii - ne, naa - ne, nii - su - ke!



Oi oi, oi, õu - nu,  
pu - na - seid õu - nu,  
va - le - vaid õu - nu,  
ma - gu - said õu - nu!



Mi - nul on väi - ke  
kii - su - ke njäu - njäu,  
koe - ra - ke au - au,  
leh - ma - ke muu - muu!

Enne harjutuste laulmist sõnadega (sõnu võib improviseerida ka ise sobivalt tunni temaga) õpitakse viisikäike laulma helinimedega, jälgides õpetaja käemärke või nooti tahvlil. Kuid samuti võib neid viisikäike kasutada instrumendil mängimiseks, lastes õpilastel kuulnud heli üle järele mõelda, seda käemärgiga kujutada ja helinimega laulda.

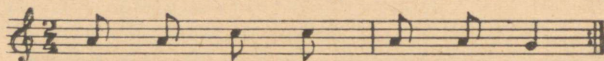
Et töö oleks õpilastele huvitav, on soovitatav kasutada vahelduvalt mitmesuguseid meetodeid.\*

Järgmiste helide (II oktaavi DO ja I oktaavi FA) käsitlese meetoodika on analoogiline eelnenule.


Teise oktaavi DO (käemärk sama, mis I oktaavi DO-I) tundmaõppimise\*\* võib siduda järgmiste intonatsioonide kuulamise ja laulmisega.



Tul - ge kõik mäng - ma,  
pal - li kinni püüd - ma!



Pat - su, pat - su, kus on pann?  
Koo - ki ta - hab mei - e Mann;  
oo - tab Ats ja pa - lub ka:  
„Ar - mas e - ma, rut - ta sa!”  
(E. Enno)



üt - le, üt - le mi - nu ni - mi, üt - le, kus mu ko - du - ke?  
Do, do, do, do on su ni - mi, kõr - gel si - nu ko - du - ke.



Ai - du - rai - du, rat - sa - mees, rat - sa - mees on kõi - ge ees.

Heli FA (käemärk: vt. tabelit lk. 117) käsitleseks võib soovitada järgmisi viise:



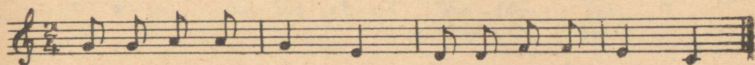
Är - ka, Ju - ku! Kä - gu hüü - ab ku - ku!

\* Vt. peatükke «Muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamise meetoodika I klassile» ja «Harjutusi helikõrguse taju arendamiseks».

\*\* On õpilaste hääleulatus piiratud, võib alustada FA käsitlesest.



Sa - ja, sa - ja, lu - me - ke,  
tee meil ke - na kel - gu - tee!



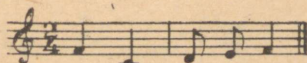
Ju - ba tul - nud ta - li, tuul on külm ja va - li.



Sõi - dat, sõi - dat, sõ - ja - mees,  
sõ - ja - mees käib kõi - ge ees!  
Sõi - dat, sõi - dat, sõn - ni vastu,  
sõn - ni vas - tu, tõi - ni vastu!  
(K.E. Sööt)



Mür - ra, mür - ra, mü - ri - nal  
põr - ra, põr - ra, põ - ri - nal!



Pii - ri, pää - su - ke!  
Lii - ri, lõ - o - ke!



Kõ - la kau - nis lau - lu - ka - ja lä - bi mei - e koo - li - ma - ja.

Tundmaõpitud helide seostamiseks õpitavate lauludega võib soovitada järgmisi palu II klassi laulikust:

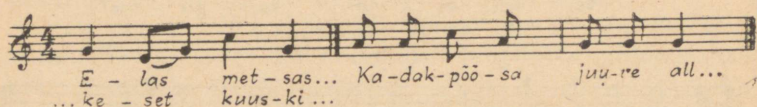
1. II oktaavi DO käsitlemisel.

R. Päts «Piitsavarrest ratsaruun» (2. ja 4. takt):

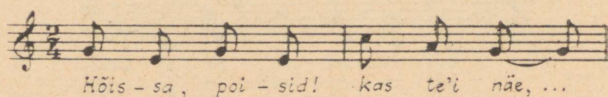


... rut - sa - ruun,  
... rau - ad suun.

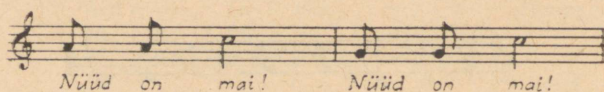
Eesti rahvaviis «Mutionu pidu» (1. ja 3. takt, 7.—8. takt):



Soome rahvaviis «Lumemees» (1.—2. takt):



V. Kapp — «Nüüd on mai» (9.—10. takt):



R. Päts — «Tipa kooliteel» (8.—9. takt):

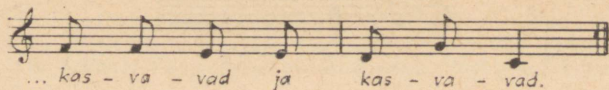


P. I. Hannikainen — «Väike karjane» (5.—6. takt):

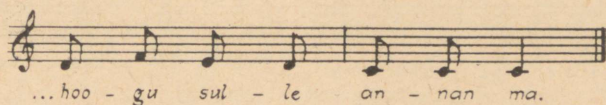


2. Heli FA käsitlemisel.

Soome rahvaviis «Lumemees» (2 viimast takti):



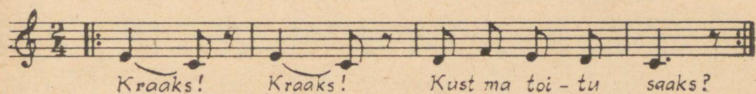
Eesti rahvaviis «Ketramas» (2 viimast takti):



G. Ernesaks — «Rongisõit» (1. takt või laulu 1. pool):



H. Kõrvits — «Vares hädas» (1.—4. takt):



V. Kapp — «Nüüd on mai» (1.—2. takt):



Uute, äsja tundmaõpitud helide kõrval korratakse varemõpitud helisid ja helide kombinatsioone, luues järjest uusi viisikesi kuulamis- ja laulmisharjutusteks.

Kuna II klassi laulukus ei leidu sobiva ehitusega laule noodi abil õppimiseks, on sel eesmärgil järgnevalt esitatud mõned lihtsad viisid. Viisid on kasutatavad ka lisatöös muusikalises arengus mahajäänud õpilastega. Samuti võib noodist laulmiseks kasutada muusikalises arengus mahajäänutele rühmatööksoovitatud viise.

Lühike laul.

Soome rahvalaul.

Hea, et laul on lü - hi - ke - ne;  
 kii - res - ti nii jääb ta, meel - de!

Kägu.

Rahvaluule.

Eesti rahvaüis

Kä-gu ku - kub kuu-se ot - sas, kuk - ku!  
 Te-re, väi - ke vel - le - ke - ne, kuk - ku'  
 Toon sull' kau-ni kan-ni - ke - se, kuk - ku'

Ta - re ta - ga tam-me ot - sas, kuk - ku!  
 Pu - na - pös - ke poi - si - ke - ne, kuk - ku'  
 I - lu - sa - ma õi - e - ke - se, kuk - ku'

Anneke, sa pöördu!

S. Taev.

S. Taev.

1. Kön-ni - sam-mul lüi-gu-me, kä-test kin-ni hoi-a - me.  
 2. Jook-su - sam-mul lüi-gu-me, kä-test kin-ni hoi-a - me.  
 3. Põl-ka - sam-mul lüi-gu-me, kä-test kin-ni hoi-a - me.

1. Seis - ma jää - me! An-ne-ke, sa pöör-du!  
 Pea - le An - ne Ar-no-ke ka pöör-dub.  
 2. Seis - ma jää - me! Tai-mi-ke, sa pöör-du!  
 Pea - le Tai - mi Tii-du-ke ka pöör-dub.  
 3. Seis - ma jää - me! Mä-ri-ke, sa pöör-du!  
 Pea - le Mä - ri Vil-lu-ke ka pöör-dub.

# Seeneline.

J. Kaidla.

Pü - rast vih - ma met - sa al - la kee - gö just - kui  
 Jää - gu jök - ke nüüd kõik lut - sud! See - ne - mets meid  
 nõo - pe kal - las: pu - ra - vi - kud pa - ka - pi - kud,  
 lau - sa kut - sub: Ka - la - sup - pi küü - lalt saa - di,  
 ku - ke - see - ned mü - ga - ri - kud ü - le öö on  
 proo - vi - me ka see - ne - praa di' Ku - jut - le, et  
 siin ja seal samb - last väl - ja pist - nud pea.  
 rii - si - kad ju - ba lau - al au - ra - vad.

## Vara tõusen ma.

Tõlk. H. Kaljuste.

Ungari lastelaul.

Va - ra tõu - sen ma, ü - hes päik - se - ga.  
 Röö - mus mi - nu meel, o - len koo - li - teel.  
 Kii - ru - ga nüüd koo - li töt - tan, kõik, mis va - ja,  
 kaa - sa võ - tan. Kö - lab koo - li - kell!

## Talv.

H. Kaljuste.

Ju - ba sa - jab peh - met lund,  
 Nüüd saab sõi - ta kel - gu - ga,  
 loo - dus ma - gab tal - ve - und.  
 kün - kalt al - la tral - lal - laa!

# Meie kodumaa.

R. Parve j.

Mõõdukalt

Rõõmsalt e - lab i - gas pai - gas mei - e hel - ge  
I - gal pool on sil - me sä - ra, rõõmsat lau - lu,  
ko - du - maa, mä - ge - des ja kau - gel tai - gas  
rõõm - sat tööd. Et kõik sul - le ju - lus - ta - da,  
uh - ket lau - lu kuu - led sa!  
ku - luks mi - tu päe - va, ööd!

# Oktoobrilapsed.

Tekst II kl. lugemikust.

1. Üt - le, miks ok - toob - ri - las - teks  
Sel - le - pä - rast, et ok - too - ber  
2. Ol - ge lah - ked, tul - ge mei - le,  
Tul - ge mei - le, siis te näe - te,  
mei - e lap - si hüü - tak - se?  
a - vas mei - le õn - ne - tee.  
mei - e koo - li - ma - jas - se!  
kui - das rõõm - salt e - la - me.

# Vanaisa.

P. Rummo j.

Kui va - na - i - sa al - les veel  
Tast rää - gi - tak - se nüüd - ki kui  
Jah, ju - ba mi - nu aas - tais tal  
o - li mi - nu eas, siis ju - ba pi - das  
me - hest töö - kast, heast ja sel - lest, et nii  
en - nast toi - ta hool: viil vab - ri - kus tal



sam - mu töö - rah - va võit - lus - reas.  
kan - get teist küll ei lei - a vist.  
pi - hus, - kus vaes - tel siis see kool ?!

Noodi abil õppimiseks võib soovitada veel järgmisi alglklasside laulikus leiduvaid laule:

eesti rahvaviis «Ketramas»,*	(Laulik II)
eesti rahvaviis «Lähme mäele»,*	„
saksa rahvaviis «Ööbik»,*	„
M. Krassev — «Vileke»,*	„
H. Kõrvits — «Sõidulaul»,*	„
valgevene rahvaviis «Pajupill»,	(Laulik III)
eesti rahvaviis «Üles»,	„
eesti rahvaviis «Talurahva mäng»,	„
ukraina rahvaviis «Rõõmsad haned»,*	„
leedu rahvaviis «Helde mölder»,	„
läti rahvaviis «Vennad on mul suured mehed»,*	„
kaanon «Kevadel».	(Laulik IV)

Kui koolis ei kasutata relatiivset noodilugemist, tuleb tärniga märgitud laulud transponeerida *Do*-mažoori.

Esimese klassi eeskujul tehakse ka nüüd tunnis põgusate hetkedena lisatööd nõrgemate õpilastega.\* Viimaseil lastakse lihtsamaid viisikesi, harjutusi ning laululõike üksinda või rühmiti laulda, ebaõige laulmise korral nendega veel harjutades. Viisi läbitöötamisel kasutatakse õhukirja ning laulutahvli või käemärke ja nooti, olenevalt sellest, missuguse ehitusega on viis. Lisatöösse püütakse haarata kõik klassi õpilased, lastes neil kaasõpilaste laulu kuulata, õiget viisikäiku ette laulda, koos nõrgematega viisikäikude laulmist harjutada ning käega viisi kulgu kujutada. Vajaduse korral harjutatakse viisilõigu laulmist takthaaval, püüdes helisid kuulatada ja nende kõrgust võrrelda, helide kulgu näitlikustada ning käe abil tunnetada. Kõrgekõlaliste helide tabamist harjutatakse matkimishäälitsuste abil (vt. lk. 90—91).

\* Vt. peatükki «Klassisisene lisatöö muusikalises arengus mahajäätuniga».

## HARJUTUSI HELIKÕRGUSE TAJU ARENDAMISEKS

1. Lihtsate motiivide ja viisikeste laulmine käemärkide ja noodipildi järgi.

Helide valik ja arv sõltub sellest, milliseid neist õpilased juba tunnevad. Esimesed kasutatavad motiivid koosnevad kahest ja kolmest helist (*sol-mi*; *sol-mi-do*; *sol-la-sol*).

Iga uue heli tundmaõppimisele järgnevad harjutused heli kuulmise järgi eraldamiseks ja laulmisvilumuste omandamiseks.

Õpetaja käemärke jälgides a) lauldakse kujutatavaid motiive helinimedega, b) lauldakse helinimedega, kasutades samaaegselt käemärke.

Motiivide laulmiseks noodipildi järgi kasutatakse algul silpnooti, hiljem noodijoonestikku ja rändnooti või joonestikule kantud noote. Rändnoodi võib usaldada mõnikord ka õpilaste kätte, kellele on antud ülesanne juhtida noodist laulmist teatud helisid (näit. *sol-mi* või *sol-mi-do*) kasutades.

Õpilast rändnoodiga võib rakendada ka järgmiselt.

Klass laulab õpetaja käemärkide järgi motiive või üht motiivi mõned korrad järjest. Tahvli juures olev õpilane aga näitab rändnoodiga joonestikul, missuguseid helisid klass laulis (või laulab).

2. Ettelauldud motiivi või viisikese viimase heli nimetamine noodinimega.

Õpetaja laulab ette tundmaõpitud helidest koosneva viisikese sobivalt valitud sõnadega. Õpilased kuulatavad ja nimetavad märguande peale viimast heli nimepidi.

Näiteks lauldes motiivi



on nimetatavaks heliks *sol*.

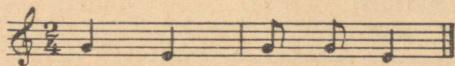
Viisikeses



on selleks heliks *do*.

3. Helinimedega või sõnadega ettelauldud motiivide kujutamine käemärkidega.

Õpetaja laulab motiivi ette, kasutades selleks algul helinimesid, hiljem juba sõnu. Õpilased kujutavad ettelauldud käemärkidega.



a) Õpetaja laulab: *sol, mi, sol, sol, mi.*

Õpilased kuulatavad ning kujutavad viisikest käemärkidega.

b) Õpetaja laulab motiivi sõnadega: «Tok, tok! Vasar, löö!» Õpilased kujutavad lauldut käemärkidega.

Järgmise sammuna võib liita viisikese laulmisele helinimedega samaaegse käemärkide kasutamise.

4. Instrumendil ettemängitud helide laulmine helinimedega ja kujutamine käemärkidega.

a) Õpetaja mängib instrumendil motiivi ette, õpilased laulavad helinimedega järele.

b) Õpetaja mängib motiivi ette, õpilased kujutavad mängitud helisid käemärkidega.

Enne helide järelelaulmist või nende kujutamist käemärkidega võib lasta kuuldud helisid nimetada helinimedega.

c) Õpilased laulavad ettemängitud motiivi helinimedega, samaaegselt kujutades helisid käemärkidega.

5. Vastastikku laulmine.

a) Õpetaja laulab motiivi helinimedega ette, õpilased kordavad.

b) Õpetaja laulab motiivi sõnadega ette, õpilased kordavad helinimedega.

c) Õpetaja esitab motiivi sõnadega või helinimedega lauldes, seejärel õpilased laulavad helinimedega, kasutades käemärke.

d) Õpetaja «laulab» motiivi käemärkidega ette, õpilased kordavad seda käemärkidega, laulavad helinimedega või rakendades üheaegselt mõlemat moodust.

## 6. Motiivide laulmine papptahvleilt.

Tahvleile on kantud lihtsad muusikalised motiivid või fraasid, igale tahvlile või tahvlipoolle üks. Motiive tähistatakse helinimedega või nootidega. Olenevalt klassi teadmistest ja oskustest kasutatakse joonestikuks 2 joont või 5 joont.

Näiteid tahvlistest:

Sol Mi Do

2 Sol Mi Sol Mi | Do

Tahvlite kasutamine.

- Õpetaja hoiab tahvlit klassi ees. Klass laulab (või kujutab käemärkidega) tahvlile kantud motiivi või fraasi.
- Õpetaja näitab klassile hetkeks tahvlit. Näidatud motiivi lauldakse mälu järgi. Seda võib kujutada ka käemärkidega.
- Klassile esitatakse vaatamiseks 2—3 tahvlit, mis laotakse klassitahvli äärelle. (Õpetaja võib tahvli-kesi ka käes hoida.) Ühe esitatud motiividest laulab õpetaja klassile ette. Õpilaste ülesandeks on leida see tahvel, mis kannab endal lauldut. Leitud motiivi näitab õpilane klassile. Seda lauldakse nüüd ühiselt.\*

## 7. Ahellaulmine.

Tahvlile kirjutatud viisikest lauldakse osade kaupa järjekorras, nn. ahelikuna. Esimene õpilane või esimene viirg laulab 1. takti (või isegi ainult esimese heli), teine järgmise jne. Näiteks viisikese

\* Juhul, kui õpilased on helide vältust tundma õppinud, kasutatakse tahvleid ka rütmi lugemiseks ja plaksutamiseks. Samuti võib lasta ettelauldud (-mängitud) motiivide või fraaside rütmi plaksutada ning rütminimedega lugeda. Helinimedega varustatud rütmi-noote võib kasutada laulmiseks.



Le-pa-trii-nu, len-da sa, vih-mapilv vii en-da-ga!  
(K.E. Sööt)

võib jagada 4 õpilase või viiru vahel. Sel juhul iga õpilane (viirg) laulab ühe takti. Kui aga iga õpilane laulab vaid ühe heli, moodustavad «aheliku» 14 õpilast.

Lauldakse helinimedega.

### 8. Mäng «Elav klaver».

Klaveri moodustab rühm õpilasi («klahve»). Igaüks neist kujutab mingit kindlat heli. Mängus võib rakendada nii üksikuid õpilasi kui ka kogu klassi. «Elavatel klahvidel» mängides improviseerib õpetaja või mõni tubli õpilane lihtsaid viisikesi.

a) Vastavalt tundmaõpitud helide arvule asetatakse õpilased klassi ette seisma. Iga õpilase ülesandeks on meeles pidada oma heli ja seda laulda siis, kui õpetaja selleks märku annab.

b) klass jaotatakse viirgudeks vastavalt mängus kasutatavate helide arvule. Iga viirg jätab meelde oma heli ja laulab seda õpetaja märguande peale.

## LAULUDE KÄSITLEMINE

Keskseks teguriks laste muusikaliste võimete arendamisel on laul. Laulude valikust ja nende seostamisest mitmesuguste harjutuste ja ülesannetega sõltub suurel määral töö edukus.

Kuna klass ei koosne iialgi ühesuguste võimetega õpilastest, siis ei saa ka kasutatavad laulud olla ühesuguse raskustasemega. Muusikaliselt vähemarenenud õpilasi arvestades on vaja käsitleda väga lihtsaid laulusi, mis võivad kaugemale arenenud õpilastele vähepakkuvad olla. Enamarenenud õpilaste pärast on vajalik käsitleda ka raskemaid laule. Kergemate ja raskemate laulude omavaheline suhe sõltub klassi koosseisust.

Millised ka käsitletavat laulud poleks, on nende kindlaks omandamiseks vajalik sagedane kordamine. Monotoonsuse vältimiseks on soovitatav kasutada nii laulude õppimisel kui ka kordamisel vahelduvalt mitmesuguseid meetodeid. Alljärgnevalt esitatakse selle kohta mõningaid näiteid.

## Laulude õpetamine

1. Viisi õppimine instrumendi ja õpetaja hääle toel.

Viisi asutakse õppima siis, kui laulu 1. salmi sõnad on omandatud. Õpetaja mängib viisi ette löikhaaval, õpilased kordavad instrumendi toel lauldes. Laulu harjutamine klaveri saatel vaheldub iseseisva laulmisega mälu järgi. Vajaduse korral toetab õpetaja õpilasi õhukirja ning kaasalaulmise abil.

Ka instrumendi saatel laulu harjutades on soovitatav kuulumismeelt toetada viisi liikumise näitlikustamisega õhukirja abil, eriti suuremate viisihüpete puhul.

2. Laulu õppimine instrumendi toel kuulumise järgi, raskemini omandatavaid viisilõike õhukirja ning laulutahvli abil läbi töötades.

Meetod sarnaneb eelmise punkti all kirjeldatule.

Raskemini omandatava viisilõigu harjutamisel kasutavad õhukirja nii õpetaja kui ka õpilased, et tunnetada viisi liikumist käe abil. Laulutahvel on aga vajalik harjutatavast lõigust tervikliku pildi saamiseks.

3. Laulu õppimine sõnade ja viisi ühe-aegse omandamisega.

Laulu harjutatakse fraashaaval, sõnu eelnevalt õppimata. Selliseks käsitluseks sobib kasutada lühemaid laule, nagu näiteks M. Terri «Maipühal», eesti rahvaviisid «Rähn» ja «Tantsulaul» jne. (Nimetatud laulud koosnevad neljast fraasist.)

Õpetaja laulab fraasi aeglases tempos ette, kujutades ühtlasi käega õhus meloodia kulgu. Järgnevalt harjutatakse fraasi laulmist, kusjuures õpetaja toetab õhukirja ning kaasalaulmisega. Nii töötatakse kogu laul läbi.

Laulmisel ei tohi unustada sõnade selget häälendamist. Vajaduse korral loetakse teksti, taotledes selget ja ilmekat häälendamist.

Soovitatav on laulu täiendavalt harjutada ka instrumendi toel.

4. Viisi õppimine noodi või käemärkide järgi.

Meetod on kasutatav nende laulude ja harjutuste õppimisel, mille viis liigub tundmaõpitud helidel.

Viisi õpilastele eelnevalt ei tutvustata, õppimine algab kohe noodi või käemärkide abil.

Seda meetodit saab osaliselt rakendada ka nende laulude puhul, mille mõnes taktis esinevad ainult tundmaõpitud helid. Laul tervikuna aga õpitakse selgeks instrumendi toel.

5. Lauluviisi õppimine ühenduses mõne takti analüüsiga.

Viisi harjutades peatatakse taktil, mis koosneb tundmaõpitud helidest. Õpetaja mängib või laulab takti ette, õpilased püüavad öelda, missugused helid taktis esinevad või kujutada seda löiku käemärkidega. «Mõistatatud» noodid võib kirjutada tahvlile, kasutades kirjaviisi, millist õpilased tunnevad. Järgneb tahvlile kantud laululõigu laulmine helinimedega. Viisi sügavamaks tunnetamiseks on seda soovitatav samaaegselt kujutada ka käemärkidega.

Analoogiliselt võib toimida lauludega, milles mõni löik on kergesti analüüsitav (viisihüpe, -samm, -seisak). Löik laotakse laulutahvlile ning selle harjutamisel tunnetatakse viisikulgu ka õhukirja abil.

## Laulude kordamine

### 1. Mõttes (helitu) laulmine.

On lapsi õpetatud laulu rütmi jälgima ja seda plaksutades väljendama, võib rakendada laulu vaikset, n. ö. mõttes laulmist, andes kuuldavalt edasi vaid laulu rütmi.

Rütmi plaksutamist võib kasutada ka vaheldumisi laulmisega. Vastavalt õpetaja käsklusele: «Laulda!», «Plaksutada!» lauldakse näiteks 1. fraasi, plaksutatakse 2. ja 3. fraasi, lauldakse 4. fraasi jne. Õpilaste tähelepanu on pingsam, kui õpetaja annab igale salmle erineva lahenduse.

Mõtteslaulmist võib rakendada ka järgmiselt.

Klass jaotatakse rühmadeks. Õpetaja märguande peale I rühm alustab laulmist, II jätkab plaksutades, III jätkab lauldes jne.

Mõttes laulmist saab kasutada siis, kui laulud on juba hästi omandatud.

### 2. Ahellaulmine.

Üks rida või õpilasarühm alustab laulmist, teine, kolmas jne. jätkavad märguande peale.

3. Laulmine esemete kasutamise ga.

Marsilaulu muudab pidulikuks laulmine-marssimine punaste lipukestega. Kasutada võib teisigi esemeid (müt-sikesi, korvikesi jne.), kui nad sobivad kokku laulu sisuga või mängulise tegevusega.

4. Laulmine eeslaulja või eeslaulja-tega.

5. Laulmine rütmipillide saatega.

6. Laulmine õpilasdirigendi juhatusel.

7. Laulmine liikumise saatel (marssides).

8. Laulmine matkimisliigutuste saatel.

9. Kontsert õpitud lauludest.

Õpilased asetatakse koorina klassi ette. Kasutatakse rütmipillide saatet, õpilasdirigenti ja ka õpetaja instrumendisaa-det. Tundi võib paluda isegi külalisi, nagu klassijuhataja, õppealajuhataja jne.

10. Laulu pealkirja «mõistatamine».

Õpetaja ei teata korratava laulu nime, vaid esitab instrumendil või ette lauldes sellest ühe lõigu (näiteks laulu alguse). Õpilased nimetavad laulu pealkirja.

Laulu nime «mõistatamiseks» võib kasutada ka helinimedega või käemärkide järgi lauldud lõigukest, muidugi ainult siis, kui laulu õppimisel on sellist meetodit kasutatud.

Laulu, mille lihtne viisike liigub tundmaõpitud helidel, pealkirja võib «mõistatada» ka tervikuna noodi või käemärkide järgi helinimedega lauldes.

11. «Õpilaskriitikute» rakendamine.

Soovitav on ka õpilastes endis arendada nõudlikkust ettekande vastu ja oskust jälgida iseendi laulu. Sel eesmärgil arutatakse laulude ettekandeid kogu klassiga ning lastakse õpilastel oma arvamust avaldada ning ettepanekuid teha. Õpilastel võimaldatakse arvustada kogu klassi kui ka üksikesinejate laulu, kusjuures tuleb pöörata tähelepanu nii õnnestumistele kui ka puudujääkidele.

Lauldes laule instrumendi saatel tuleb jälgida, et saade oleks tagasihoidlik ega lämmataks laste laulu. Liiga valjud instrumendihelid mõjuvad halvavalt ja väsitavalt õpilaste kuulmisorganile.

Laulude õppimisel ja kordamisel ei maksa liialdada hääle toel õpetamisega. Kui õpetamisel kasutatakse järelelaulmismeetodit, siis peab häälel, mille toel lauldakse, olema selgesti eraldatav lauljate häälest. Liiga vaikne laulmine ja õpetaja hääle väike tämbriline erinevus võrreldes õpilaste hääletega raskendab viisi jälgimist ja väsitab kuulmisorganit, takistades seega laulu puhtintonatsioonilist omandamist. Sel põhjusel on vaja juba õppetöö alguses õpilasi harjutada instrumendi heli jälgimise. Esimeseks sammuks selles suunas on õpetaja häälele instrumendil viisi kaasamängimine, s. t. instrumendi heli abil õpetaja hääle toetamine ja tämbri «värvimine». Individuaalses töös õpilastega pole instrumendi kasutamine oluline, kuid töötamisel rühmaga või klassiga on see vajalik.

Meesõpetaja puhul mõjub segavalt hääle madal register. Instrumendi kasutamine on siin selle tõttu mõõdapäasmatu.

## TÖÖ RÜTMIKA ALAL

Väga oluliseks tööloiguks õpilaste muusikalisel kasvatamisel on rütmitaju arendamine. Järgnevalt tutvustatakse lühidalt selleks soovitatavaid meetodeid.

1. Rütmiline liikumine muusika järgi (marssimine, jooksmine, tantsimine, laulumängude mängimine).

2. Laulude laulmine matkimisliigutuste saatel.

3. Lauluviisi rütmi plaksutamine.

4. Rõhuliste ja rõhutute taktiosade eraldamine kuulmise järgi ja motoorse tegevuse abil (marssimine, plaksutamine).

5. Takti viipamine (2- ja 3-osaline taktimõõt).

6. Lauludele ja klaveripaladele rütmipillide saate lisamine.

Rütminoodi tundmaõppimiseks võib soovitada järgmist töökäiku:

1. Laululõikude (motiivid, fraasid) kuulatamine ja nende rütmi plaksutamine.

2. Kuulatud laululõikude analüüsimine ja nende kujutamise laulutahvilil ja käega õhus, andes edasi nii helide kõrgust kui ka vältust.

Helide vältuse kujutamiseks laulutahvilil kasutatakse

kahesuguse kujuga noote: ♯ ♯ Et anda rütmi edasi õhukirja abil, tehakse pikemal helil pikem peatus.

3. Erinevate rütmide tunnetamine liikumise kaudu.

Esimestena tundmaõpitavateks rütmideks on nn. «kõnnirütm» ja «jooksurütm» (♩ ♩; ♩ ♩). Kuna nende rütmide käsitusel lähtutakse liikumisest, siis on soovitatav esialgseks 1-löögilise noodi (♩) rütminimeks kasutada sõna «samm» ja poolelöögiliste paari (♩ ♩) nimeks «jooksen».\*

Rütmide mängimiseks on sobiv kasutada tamburiini.

Rütmi ♩ ♩ | ♩ ♩ tunnetatakse rütmiliselt kõndides, rütmi ♩ ♩ ♩ ♩ | ♩ ♩ ♩ ♩ joostes. Nii joostes kui kõndides vastab igale helile üks samm. Õpetaja loeb tamburiinimängule rütmi kaasa, kasutades selleks sõnu «samm» ja «jooksen».

Näiteks:

2 ||: ♩ ♩ | ♩ ♩ | ♩ ♩ | ♩ ♩ | ♩ ♩ | ♩ ♩ | ♩ ♩ | ♩ ♩ |  
Samm, samm, samm, samm, samm, samm, jook-sen, jook-sen,  
♩ ♩ ♩ ♩ | ♩ ♩ ♩ ♩ :||  
jook-sen, jook-sen, jook-sen, jook-sen.

4. Rütminoodi tundmaõppimine.

Õpetaja kirjutab tahvlile järgmise noodi:

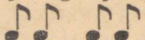
2 ♩ ♩ | ♩ ♩ | ♩ ♩ ♩ ♩ | ♩ ♩ ♩ ♩ ||

ning näitab õpilastele, missugused on «sammu-» ja mis-sugused «jooksunoodid».\*\* Rändnooti või kepikest jälgi-des loetakse: «Samm, samm, samm, samm, jooksen, jook-sen, jooksen, jooksen.»

Õpilastel on kergem noodipilti haarata, kui poolelöögi-

\* Liikumisest tuletatud rütminimedeks on eeskuju andnud Saksa DV meetodikud. Eestikeelsed tõlkenimed on pärit H. Kaljustelt.

\*\* Õpilastele võib anda ka seletuse noodiosade kohta: noodipea, noodivars, lipp.

lised noodid kirjutada tahvlile kahe kaupa grupeeritult või siis kriipsukesega pealt ühendatult:  või



5. Rütminoodi jälgimise ühendamise liikumise ja plaksutamisega.

Õpetaja rändnoodi juhtimisel:

- kõnnitakse ja joostakse noodi järgi, lugedes kaasa selleks soovitatud rütminimesid;
- plaksutatakse rütmi noodi järgi, lugedes kaasa rütminimesid.

Nii liikudes kui plaksutades jälgitakse, et nootide ja sammude-plaksude arv oleksid kooskõlas.

On õpilased juba mõnd heli nimepidi tundma õppinud, võib lisada noodi järgi rütmi lugemisele ja plaksutamisele ka laulmise. Sel juhul täiendatakse rütminooti helinimedega. Helide laulmisel tuginetakse aga kuuldekujutlustele.

Noodinäide:

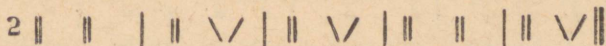


Samuti on sobiv juba I klassis tundma õppida 1-löögulist pausi ( $\zeta$ ), põimides seda rütmilugemis- ja plaksutamisharjutustesse.

Noodinäide:

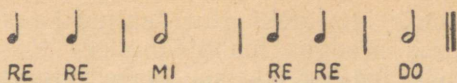


Rütmi plaksutamisel on soovitatav ka pause tähistada liigutustega, milleks võib olla käte lahkulöömine (vastandliigutus käte kokkulöömisele nootide mängimisel)\*. Kui tähistada käsi joonekestega, näeks viimati esitatud rütminoodi plaksutamine välja järgmiselt:



\* Võte on kasutusel Tallinna 22. Keskkoolis.





Viisikest, mille rütm on eelnevalt läbi töötatud rütmiliselt lugedes, plaksutades või pillidega mängides, lauldakse helinimedega, viibates ühtlasi takti kaasa. Sama viisi võib kasutada ka laulukesena, kui leida talle sobivad sõnad.

II klassi 2. poolaastal võib anda õpilastele ka esimesi kogemusi noodikirjaks. Kasutamiseks võib soovitada ruudulist või joonelist vihikut, kuhu kirjutada, vastavalt

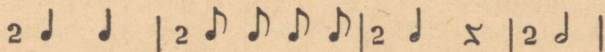
vihikule, noodipea kas ruudu sisse (■) või joonele



. Kuid nootide kirjutamine ei tohi kujuneda omaette

eesmärgiks, vaid peab jääma seosesse muusikalise kuulmise arendamisega. Nii kasutatakse noodikirja arendamiseks kuulatavate lihtrütmide kirjutamist (rütmidiktati). Jõudnud selgusele, kas ettemängitav, -koputatav, plaksutatav või ka lauldav motiiv väljendab sammu, jooksu, seisakut või vaikust, kannavad õpilased motiivi vihikusse.

Kirjutatavate motiivide näiteid:



(1-löögiline paus kirjutatakse kahest kaarest ja neid ühendavast kaldjoonest koosnevana.)

Jälgida tuleb, et ei kaldutaks liialdustesse: nootide kirjutamine ei tohi röövida laulmiseks vajalikku aega, vaid selleks kasutatakse ainult mõned minutid.

## LISATÖÖ MUUSIKALISES ARENGUS MAHAJÄÄNUD ÕPILASTEGA

### KLASSISISENE LISATÖÖ MUUSIKALISES ARENGUS MAHAJÄÄNUIGA

Esimeseks ülesandeks, mis seisab õpetaja ees, on õpilaste võimete tundmaõppimine. Ühe kuni poolteise kuu jooksul tuleks jõuda nii kaugemale, et suudetakse õpilasi

liigitada headeks lauljateks (toel-lauljad kaasa arvatud) ja muusikalises arengus mahajäänuiks. Vastavalt õpilaste võimetele tehakse klassis ümberpaigutusi. Nõrgemad õpilased pannakse istuma õpetajale lähemale, kuna nad vajavad suuremat tähelepanu ning abi, tugevad lauljad aga nende selja taha ja kõrvale, kus nad oma lauluga nõrgemaid toetaksid. Täiesti lubamatu on keelata muusikaliselt vähemarenenud õpilastele teistega kaasalaulmine. Klassilaulu puhtus tuleb saavutada järjekindla ning nõudliku tööga, mitte aga vähemvõimekate õpilaste tööst kõrvaldamisega.

Suhtumises muusikalises arengus mahajäänuisse peab õpetajal jätkuma kannatlikkust, taktitunnet ning heatahtlikkust. Õpilasi tuleb julgustada, innustada, püüda neis äratada huvi laulmise vastu ning edu puhul kiita. Ei tohi unustada, et kurjustamine ning pahurus ei vii eesmärgile, vaid ennemini hävitavad edukaks tööks vajaliku rõõmsameelsuse ning tunni emotsionaalsuse.

Kõigile õpilastele osutatakse võrdset tähelepanu, muusikalises arengus mahajäänuile isegi rohkem. Neid lastakse laulda ka üksi või kaasõpilase toel, et kontrollida nende arengut, neid abistada ja nendega täiendavalt harjutada. Üksilaulmiseks kasutatakse kogu klassiga kuulatavaid-lauldavaid motiive ning lühifraase, kuid peale selle valitakse veel täiendavalt lihtsamaid viisikäike õpitavatest lauludest.

Lisaharjutusena muusikalises arengus mahajäänud õpilastega on soovitatav eelistada «ürgmeloodia» intonatsioonidest lähtuvaid motiive või viisikesi. Selliseid viisikäike võib leida ka meie lastelauludest.

Laskuvale väikesele tertstile ehitatud viisilõike leiame näiteks järgmistest lastelauludest.

Ringmängulaul «Kes aias»:



Eesti tantsuviis «Tantsulaul»:



Eesti rahvaviis «Karumäng»:



M. Krassev — «Kuusepuuke»:



Eesti rahvaviis «Kevadel»:

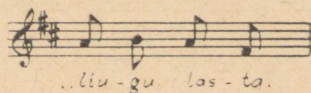


Laskuvale väikesele tertstile ja tõusvale suurele sekundile ehitatud viisikäike leiame järgmistest lauludest.

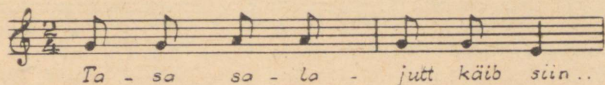
Ringmängulaul «Kes aias»:



E. Arro — «Sügis»:



Ungari rahvaviis «Salajutt»:



Sämu intonatsioone on soovitatav kasutada ka tunnis lauldavates harjutustes, näiteks:

1)



Maa - sik - ma - ri, maa - sik - ma - ri  
ma - gus, mait - sev met - sa all.

2)

Lau - la, lau - la, lap - se - ke,  
lap - sel ke - na hää - le - ke!

3)

Sa - ja, sa - ja, lu - me - ke, tee meil' ke - na kel - gu - tee!

4)

Laa - laa, lii - lii, lau - lan ma.

5)

Ta - li väl - jas, to - re jää.  
Üi - su - ta - da üi - li - hää.

6)

Sammud käi - vad müts ja mats, marsi - tak - tis as - tub Ats!

Harjutusi ei tarvitse laulda siin esitatud sõnadega, vaid tekst valitakse või luuakse ise kooskõlas tunni teemaga. Ka võib õpetaja kas üksi või koos õpilastega improviseerida lihtsaid viisikesi lastele laulmiseks, eelistades selleks soovitatud intonatsioone. Samuti ei tarvitse harjutuste laulmisel kinni pidada siin kasutatud helistikest, vaid viise transponeeritakse vastavalt vajadusele kas kõrgemasse või madalamasse helistikku.

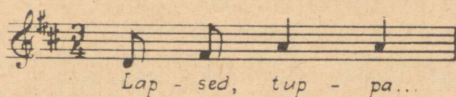
Täiendavaks harjutamiseks muusikalises arengus mahajäanuiga kasutatakse ka selliseid löike õpitavatest lauludest, mis ei liigu eespool nimetatud intonatsioonidel. Nii valitakse harjutamiseks mitmesuguseid astmelise ja hüppelise liikumisega motiive, mille kuulatamine ja järelelaulmine põimub laulu õppimisse. Laulu «Poisid, ritta!» käsitledes peatutakse mõnel järgmistest taktidest:



või



Lastelaulust «Lapsed, tupp!» valitakse selleks näiteks 1. takt,



«Marsilaulust» 1. takt,



jne.

Sobivaid motiive kuulatamiseks ja järelelaulmiseks võib leida igast laulust. Ka neid laululöike, mida käsitletakse viisisammu, -seisaku ja -hüppe tundmaõppimiseks või mistahes viisikäigu harjutamiseks, võib kasutada täiendavaks tööks muusikalises arengus mahajäanuiga.

Klassitundi on soovitatav põimida ka klassivälise rühmatöö plaanis esitatud laule ja mängu.

Lisatöös kasutatav meetodika ühtub eespool soovitatuga. Kuulatud motiivi ebaõnnestunud laulmisele järgneb veelkordne kuulamine, kusjuures õpetaja muudab ettelauldava näitlikuks õhukirja abil. Nüüd on õpilase üles-

andeks käega helide liikumissuunda näidata (s. t. motiivi kulg läbi mõelda ja käe abil tunnetada) ja motiivi laulda. Vajaduse korral toetavad ta laulu õpetaja, kaasõpilane või kaasõpilased.

Peale selle võib helide kulgu ka iseloomustada (samm või hüpe üles või alla, seisak jne.) ning kujutada laulutahvlil.

Motiivist pikemate laululõikude (fraaside) ning harjutuste viiside kuulatamine ja laulma õppimine tervikuna osutub muusikalisel arengus mahajäänud õpilastele raskeks. Sellepärast jaotatakse fraas või harjutuse viis väiksemateks osadeks ning kuulatatakse-harjutatakse ositi — takthaaval või veelgi väiksemate lõikudena.

Lk. 88 esitatud harjutuses nr. 5 jagatakse viis kolmeks osaks. Need on: 1) sõnal «tali», 2) sõnal «väljas» ja 3) sõnadel «tore jää» lauldavad muusikalised motiivid.

Ta - li väl - jas, to - re jää.  
Üi - su - ta - da ü - li - hää.

Kui kuulatamiseks-laulmiseks kasutatavad viisilõigud või harjutused liiguvad tundmaõpitud helidel, siis harjutatakse nende laulmist helinimesid, silpnooti, joonestikku või käemärke kasutades. Sel juhul lastakse ka õpilasi käemärkide abil viisi kulgu tunnetada.

Muusikalisel arengul mahajäänud õpilaste juures esineb sageli võimetus laulda kõrgeid helisid. See tuleneb oskamatusel kõrilihaste ja häälekurdude pinget kõrgemate helide laulmiseks vajalikult kohandada. Sellepärast on nende helide laulmaõppimisel soovitatav lähtuda lastele juba tuttavaist lihaseliigutustest. Sellisteks liigutusteks on hõigete ja matkimishäälitsuste tekitamisel toimuvad kõrilihaseliigutused. Nii on helide tabamisharjutusteks soovitatav kasutada mitmesuguste häälitsuste, vilede, hõigete jne. kõrgekõlalist jäljendamist.\* (Pasun — «tuut-tuut», linnukene — «tii-tii», kana — «kaa-kaa», kägu — «ku-ku» jne.)

\* О. А. Апраксина и Н. Д. Орлова, Музыкальное воспитание в школе. Москва, 1961.

Näiteks harjutuse «Laa-laa, lii-lii, laulan ma» laulmist on sobiv ette valmistada käo häälightsuse matkimisega.



Eelharjutus on järgmine:



Osutub *la*-heli tabamine õpilastele ikkagi raskeks, transponeeritakse harjutus *Do*-mažoori.

Lisatööd muusikalisel arengul mahajäänuga võib tundi põimida vaid põgusate hetkedena, õpilasi klassi ette kutsumata. Et kaasõpilastel igav ei hakkaks, antakse neile ülesandeks kuulata, kas lauldu kõlas õigesti ja milles laulja eksis, ning käsitletud motiiv lauldakse kuulatamiseks veel kord ette. Õpilaste arengule on kasuks, kui nendega lauldakse ka teiste ainete tundides. Seks otstarbeks on soovitatav kasutada ka muusikalisel arengul mahajäänule määratud viisikesi.

N ä i d e:



Klassis tehtavast laululisest tööst on kohustatud osa võtma kõik õpilased, vaatamata nende võimetele. Õpilasi võib kaasaulumisest vabastada vaid tervislikel põhjustel.

Töök muusikalisel arengul mahajäänuga soovitatavatest meetoditest võib nimetada ka diferentseeritud laulukäsitlemist.\* Selle meetodi põhimõte seisneb järgmises. Muusikalisel arengul mahajäänud õpilastel (avarama hääleulatusega «jorutajatel», piiratud hääleulatu-

\* Nimetatud meetodit on prof. R. Pätsi juhendamisel katsetatud mõnes Tallinna koolis, kusjuures kasutati juhendaja poolt seks otstarbeks loodud lauluvara.

sega «jorutajatel») lastakse kaasa laulda vaid sellise ehitusega laululõike, mis on sobivad nende hääleulatu-  
sele ja lauluvõime arengutasemele — s. t. viisikäike,  
mida suudetakse enam-vähem õigesti jäljendada.

Nimetatud meetodi laiemat rakendamist koolides takis-  
tab vastava lauluvara puudumine. Diferentseeritud õpe-  
tuseks valitud laulud peaksid sisaldama tervikliku muu-  
sikalise mõttega laululõike, mis oleksid jõukohased kaasa-  
laulmiseks muusikaliselt vähemarenenud õpilastele ning  
ühtlasi soodustaksid nende võimete järje-  
kindlat arendamist (hääleulatuse avardamine,  
mitmesuguste intonatsioonide ja helikombinatsioonide  
laulmaõppimine põhimõttel «kergemalt raskemale»).

Muusikalises arengus mahajäänule kaasalaulmise või-  
maluste piiramine juhuslikult valitud laululõikude  
laulmisega võib soovitud tulemuste asemel õpilaste arengut  
pidurdada. Sellist võtet võib kasutada ainult vanemates  
klassides ning nende õpilaste puhul, kelle arengus  
pole aastate jooksul edu märgata olnud (õpilased ana-  
toomilis-füsioloogiliste defektidega). Alklasside õpilastele  
kaasalaulmise võimaluste piiramine pole otstarbekas.\*  
Tuleb rohkem usaldada laste jäljendamisvõimet ning luua  
õppetöoks tingimused, mis võimaldaksid kõikide meelte  
rakendamist viisi liikumise sügavamaks tunnetamiseks  
ning seoses sellega ka täpsemaks jäljendamiseks. Laste  
areng võib mõnikord üllatusi valmistada ja ka seda võimalust  
peaks arvestama. Õpilastega eksperimenteerinud teaduslikul  
töötajal oli näiteks järgmine juhtum ühe II katserühma  
(rühm, millega töö katkestati) õpilasega. Kahe esimese  
õppeaasta jooksul polnud lapse arengus märgata peaaegu  
mingit nihet paremuse poole, vaatamata sellele, et I  
õppeaastal tehti lastega kord nädalas klassivälist lisatööd,  
kasutades lihtsaid pentatoonilisi viisikesi. Laps ei  
õppinud neid viise laulma. III klassis toimus tema arengus  
suur hüpe. Esimese poolaasta lõpuks kujunes temast toellaulja,  
ning tõenäoliselt tänu sellele, et tal lubati kaasa «jorutada»  
klassis õpitavaid laule. (Alates II klassist käsitleti ainult lauli-

---

\* Teadaolevatel andmetel pole senini leidnud teaduslikku tõesust arvamust, nagu pidurdaks kaasalaulmine mahajäänud õpilaste arengut. Tuginedes eesrindlike õpetajate kogemustele võib väita vastupidist.

kuis esinevaid laule, valides sealt lihtsamaid. Metoodikas tugineti seoste süsteemi loomisele ajus).

Kohata võib ka arvamust, mis soovitab äsja koolitunud puudulike muusikaliste võimetega õpilased esialgu laululisest tööst välja jätta ning asetada nad kuulaja ossa, lubades neile vaid võimetekohast rütmilist tööd. Selle meetodi rakendamisega tuleb olla väga ettevaatlik ja töö korraldada nii, et ei kerkiks küsimust: «Aga miks me ei tohi kaasa laulda?» Teadlikkus oma puudulikest võimetest ja laulu sobimatusest kaasõpilaste lauluga võib saada põhjuseks negatiivsetele emotsioonidele, mille teket õpilastes on töö huvides õigem vältida.

## KLASSIVÄLINE LISATÖÖ MUUSIKALISES ARENGUS MAHAJÄÄNUIGA

### I. Rühmatöö muusikalises arengus mahajäänud õpilastega

Muusikalises arengus mahajäänute rühma asutakse komplekteerima siis, kui klassitundides on mõned laulud juba selgeks õpitud ning õpetajal on ülevaade laste võimetest (umbes 4—6 nädalat peale õppetöö algust). Rühma valitakse õpilased, kes ei suuda ei õpetaja hääle ega instrumendi toel viisi pidada ja ettelauldud helisid järele laulda.

Muusikalises arengus mahajäänuga tehtava lisatöö ülesandeks on arendada laste muusikalist kuulmist, lauluvõimet ja hääleulatust sedavõrd, et nad suudaksid klassi tööst ja mudilaskoorist osa võtta ilma kooslaulu puhtust kahjustamata. Õpilased, kes oma arengus jõuavad rühmakaaslastest ette (on arenenud toel-lauljajaks hääleulatusega sekst — oktaav), suunatakse mudilaskoori.

Esitatud näidisplaani ei tarvitse läbida ühe õppeaasta jooksul. On I klassi lõpuks õpilaste hääleulatus avardunud intervall sekstini ja selles ulatuses suudetakse laulda näidisplaanis esitatud lihtsaid viisikesi, on tulemused küllaltki head. Hääleulatuse avardamine oktaavini jääb järgmiste õppeaastate ülesandeks.

Laulmisel ei tarvitse kinni hoida näidisplaanis kasutatud helistikest, vaid valitagu õpilaste häälele sobiv

kõrgus. Eriti tuleb seda arvestada töö algstaadiumis. Küll aga on vaja teha pidevalt harjutusi õpilaste hääleulatuse avardamiseks, et jõuda laulukeste laulmiseni noodis esitatud kõrguses.

Kui rühmas esineb õpilasi, kelle areng on rühma keskmisest arengutempest aeglasem, peab sageli kordama näidisplaani algosas esitatud viise. Soovitatav on ka õpetajal endal lihtsaid laulukesti improviseerida, kasutades selleks tekste aabitsast.

Kuna laulma õppimine vajab pikaajalist harjutamist ja viisikeste paljukordset kordamist, on igavuse vältimiseks õigem anda õppimisele mänguline iseloom. Sel põhjusel on enamik näidisplaanis esitatud viisidest seotud liikumise ja mänguga.

Laste tööd rühmas ja töö tulemusi hinnatakse. Soovitatav on pidada rühmatöö päevikut. Hinded arvestatakse laulmise hinde sisse või pannakse eraldi hindena tunnistusele välja. Viimast moodust võib kasutada eriti sel juhul, kui koolis on tavaks tunnistusele kanda ka laulukoori hinne.

Rühmatöö tunnid toimuvad regulaarselt. Kui rühmaga töötatakse kord nädalas, on tunni pikkus 30—40 minutit. Toimub tund 2 korda nädalas, on selle kestus 15—20 minutit. Viimasel juhul on töötulemused paremad.

## Töö käik

Rühmatöö, nagu töö klassiski, algab kuulamisoskuse arendamisega. Kuulatakse mitmesuguse kõrgusega hääletsusi ja helisid ning püütakse neid määratleda sõnadena «kõrge» ja «madal».\*

Laulmise eelharjutusena on sobiv kasutada kõnemeeloodiat, kuna muusikalises arengus mahajäänud orienteeruvad väga hästi kõne intonatsioonivarjundeis.\*\* Selleks kasutatakse mitmesuguste küsimuste ja hüüdlauseite esitamist ning neile vastamist; püüdes taoliste kõnelustele anda võimalikult laulvat iseloomu.

Näide: «Tulge siia!» «Ei või tulla...» «Mis su nimi?» «Ants mu nimi...» jne. Küsi- ja hüüdlauseid esitades

\* Vt. peatükis «Muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamise meetoodika I klassile» 1. õppeveerandiks esitatud kuulamisharjutusi.

\*\* B. Kulinski, Rahvusvahelisel vokalistide konverentsil Moskvas 1961. a. peetud loengu stenogramm.

kasutatakse tõusvat intonatsiooni (---), vastuslauseid esitades laskuvat intonatsiooni (---).

Laulmise eelastmena kasutatakse ka kõnelemist kõrge häälega ja mitmesuguste hõigete (uu! ahoi! tulge siia!), vilede (piip-piip! tuut-tuut!) ning häälitluste (lindude ja loomade häälitlused) matkimist. Matkimishäälitluste ja hõigete laulmine on ühtlasi esimeseks muusikalise heli tekitamise harjutuseks ning on hädavajalik õpilastele, kel puuduvad vähimadki laulmiskogemused. Sellised õpilased kalduvad tihtipeale laulu sõnu kõnelema, kuna nad ei oska häälekurde laulmiseks vajalikult pingutada. Lastele tuttav lihaseleigutusaisting, mis kaasneb mitmesuguste hõigete ja häälitluste tekitamisega, saab lähtealuseks muusikalise heli tekitamisele. Ühtlasi on jäljendavad häälitlused ja hõiked rakendatavad ka hääleulatuse kiiremaks avardamiseks.

Esimesteks laulukesteks kasutatakse matkimishäälitlustest tuletatud harjutusi. Esitatud näited on sobiv ühendada vestlusega jalutuskäigust metsa.

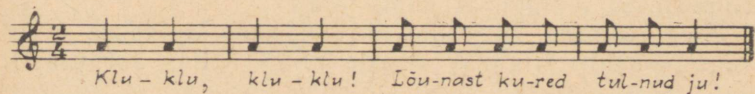
### 1. Öökull.



Laulukest kuulatakse ning püütakse ära tunda, on ta madala- või kõrgekõlaline. Ka lapsed ise laulavad öökullilaulu, püüdes jäljendada õpetaja hääle kõrgust.

Laul muudetakse huvitavamaks matkimisliigutuste läbi. Käed kõverdatakse, sõrmed asetatakse õlanukile, kujutades oksal istuvat kokkusurutud tiibadega lindu.

### 2. Kurg.



Võrreldes «öökullilauluga» nimetatakse «kurelaulu» kõrgekõlaliseks. Lauldes püütakse jäljendada õpetaja hääle kõrgust. Osutub see kättesaamatuks, annab õpetaja laulmiseks madalama heli, näiteks *sol*-i või *fa*.

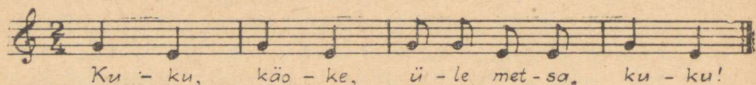
«Kurelaulu» saadetakse linnu lennu matkimisega. Õla kõrgusele tõstetud ning väljasirutatud käed hõljuvad laulurütmis kergelt üles-alla.

### 3. K a r u.



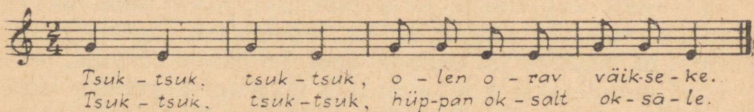
Viisi iseloomustatakse madalakõlalisenä. Laulmisele lisatakse järgmine liikumine: küünarnukist kõverdatud, harali sõrmedega käed tõstetakse õla kõrgusele ning tammutakse kohmakalt jalalt jalale.

### 4. K ä g u.



Laulu saatvaks liigutuseks on linnu noka avanemist ja sulgumist matkiv sõrmede liigutus. Nendeks sõrmedeks on mõlema käe põial ja nimetissõrm, mis laulu taktis teineteist puudutavad ja eemalduvad.

### 5. O r a v.



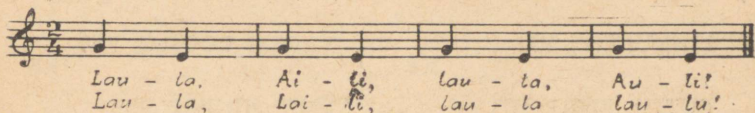
Laulule lisatavad matkimisliigutused on järgmised.

Käed asetatakse seljale kõrvuti, peopesad ülespoole. Hüpeldakse laulutaktis jalalt jalale.

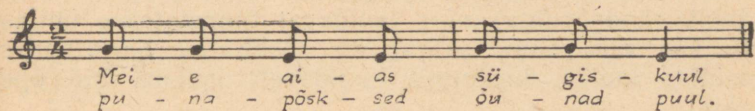
Kuigi esimesi harjutatavaid viisikesi lauldakse algul väga «kirjult» (igauks endale mugavaimas kõrguses!), harjutakse ajapikku siiski kuulama õpetajat, instrumenti ja iseend ning sobitama oma laulu kooslauluks.

Järgmiseks etapiks töös on kahest erinevast helist koosnevate viisikeste laulmine. Viisid on ehitatud laskuvale väikesele tertsilile.

## Aili, Auli.\*



## Õunad.\*

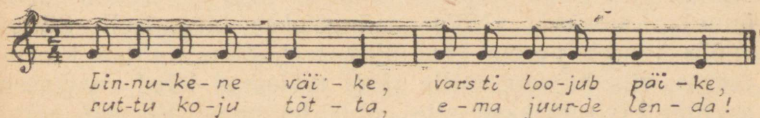


## Nõõ!\*



## Lenda, lenda!

Ungari väikelaste laulumängu ainetel.



Õpetaja tutvustab laulukesi õpilastele ette lauldes ning kujutab ühtlasi helide liikumist käega õhus. Enne viisi laulma õppimist kuulatatakse teda veel kord, kuid nüüd püütakse mõttes kaasa laulda ning viisi kulgu ka oma käega kujutada. Õpetaja laulab aeglases tempos kaasa, kasutades ühtlasi kätt viisi näitlikustamiseks. Järgneb viisi harjutamine. Ka esimesed lauluharjutused ühendatakse viisi liikumise tunnetamisega käe abil.

Viisikesi on soovitatav näitlikustada ka laulutahvli ja piltnootide abil. Kuna viisid on ehitatud korduvatele motiividele, siis ei tarvitse laulu tervikuna välja laduda, vaid võib piirduda 1–2 taktiga (viisi «Nõõ!» puhul on vaja lisada ka viimased taktid püsival helil).

\* Tekstid on pärit aabitsast.

Kuid viisi liikumise võib näitlikustada ka tahvlile kirjutatud teksti abil, kandes sõnad erinevasse kõrgusse:

LINNUKENE VAI		VARSTI LOOJUB PAI
	KE	KE
RUTTU KOJU TÖT		EMA JUURDE LEN
	TA	DA.

Laulukest harjutades jälgitakse tahvlipilti (õpetaja juhib rändnoodiga) ning lauldavat tunnetatakse ühtlasi ka käe abil õhus. Algul on soovitatav harjutamisel mõttes laulda, kusjuures kuuldavalt laulab vaid õpetaja.

Viisikeste esialgseks laulmiseks valitakse õpilaste enamikule kõige paremini sobiv kõrgus, näiteks *fa-re* või *mi-do* ♯. Kuid matkimishäälitsuste ja hõigete varal püütakse hääleulatust kord-korralt avardada noodis esitatud kõrguseni.

Laulmine ühendatakse mängulise tegevusega. Laulule «Õunad» lisatakse järgmine matkimisliigutus: sõnal «punapõksed» tõstetakse mõlemad käed otsmiku kohale ja kaarja liigutusega ülalt alla joonistatakse õhku suure ümmarguse õuna kujutis (kumbki käsi joonistab pool õuna). Laulukest «Nõõ!» mängitakse järgmiselt. Sõnal «nõõ» tõuseb parem käsi üles, teeb õhus «piitsa keerutades» viis keerdu, mille järel mõlemad käed rusikasse asetunult sirutatakse ette «ohje hoidma». Kergelt põlvi nõtkutades (4 korda taktis) matkitakse ratsutamiserütmi.

Laulukese «Lenda, lenda!» mänguseade on järgmine.

Lapsed kõnnivad kätest kinni hoides ringjoonel vastu-päeva. Ringi keskel jalutab üksik laps. Laulu lõppedes kükitavad ringjoonel kõndijad maha ja hüüavad seesolijale: «Lenda, lenda, lenda!» Linnuke lendabki tiibu levitades ringist välja ning valib uue õpilase enda asemele. Mäng kordub.

Kolmest erinevast helist koosneva viisi laulmine.

A. Viisis esineb laskuv väike terts, millele lisandub tõusev suur sekund.

# Marsilaul.

(Tekst «Lastemarsi» ainetel.)

Lap-sed, läh-me lau-lu-ga möö-da maa-da  
 Ju-ku on meil li-pu-mees, as-tub uh-kelt  
 Ju-ku jä-rel Mai ja Ats, kind-lal saminul

mars-si - ma! Lau-lu-ga, lau-lu-ga,  
 kõi-ge ees, li-pu-mees, li-pu-mees,  
 üks ja kaks, üks ja kaks, üks ja kaks,

möö - da maa - da mars - si - ma!  
 as - tub uh - kelt kõi - ge ees!  
 kind - lal sam - mul üks ja kaks!

On õpilased viisikäikudest teadlikuks saanud (ettelauldud-mängitud viisi on lõikhaaval kuulatatud, viisikäike laulutahvilil vaadeldud, käega õhus kujutatud ning kujutatut lauldud), harjutatakse laulukest senikaua, kuni sõnad on kindlalt omandatud.

Laulule lisatakse järgmine liikumine.

Õpilased asetatakse suuruse järgi rivisse. Esimene õpilane saab endale punase lipukese, mida ta rivi ees marsides kõrgel hoiab. Nii lauldakse-marsitakse kõik salmid läbi. Lipu kandmise õiguse saab nüüd järgmine õpilane, kuna endine lipumees läheb rivi lõppu. Kui marssimine toimus ringjoonel, siis muudetakse nüüd ka liikumise suunda.

Lipukandjat vahetades on võimalik sama laulukest palju kordi läbi laulda, ilma et õpilased tüdineksid. Õpetaja toetab laulmist instrumendil mängides või ise kaasa lauldes.

Tänu mängulisusele omandavad õpilased pikapeale, endile märkamatu, viisi.

Laulu kordamist järgmistes tundides alustatakse viisi meenutamise-ga. Kasutatakse eespool soovitatud meetodeid — viisilõikude kuulatamist, nende liikumise tunnetamist käe abil õhus, laulmist õpetaja õhukirja jälgides ja ise sama kasutades. Kui aga soovitakse harjutatavast viisist õpilastele terviklikku pilti anda, kasutatakse laulutahvli abi.

## K ä o k e.

Ku - ku, kä - o - ke, väi - ke lau - lu - lin - nu - ke!  
 Üt - le mei - le, las - te - le, kus on si - nu pe - sa - ke!

Laulus «Käoke» on kasutatud «Marsilaulu» intonatsioonidega. Selle laulu laulmisega võib täita marssimisele järgneva puhkehetke.

Samadel intonatsioonidel võib laulda ka mitmeid aabitsatekste:

## M a a s i k a d.

Uu - uu! Uu - uu! Maa - si - kad ju pu - na - sed!  
 Töt - ke, töt - ke, korv kaq - sa võt - ke!

## Tubli mees.

Küll on al - les tub - li - mees - kõi - ki - de - te  
 A - ga i - se a - la - ti vii - bib ai - nult  
 rõi - vaid teeb. a - las - ti?  
 Mõis - ta, mõis - ta, kes on see mees?

Laulukesi võib esialgu harjutada madalamais helistikes, näiteks Si  $\flat$  -mažooris või La -mažooris, s. o. ulatusega re - sol või do  $\sharp^1$  - fa  $\sharp^1$ .

B. Viis on ehitatud kahe suure sekundi järgnevusele (re - mi, mi - fa  $\sharp$ ).

## Linnuke.

1. 2.

Len - da, len - da, lin - nu - ke - ne, len - da,  
 ü - le ai - a, ü - le met - sa vurr!

Lauluke muudetakse mänguks linnu lennu matkimi-sega — kõrvale väljasirutatud käed hõljuvad laulutaktis üles-alla. Sõnal «vurr» tõstetakse käed pea kohale ja lüüakse plaksuga kokku.

Viisi (nagu ka järgnevate viiside) õppimisel kasuta-takse eespool kirjeldatud meetodeid.

## Õunake.

(Aabitsateksti j.)

Päi - ke soe ja päi - ke val - ge pais - tis pu - na  
 õun - te päl - ge. Oi, oi, oi! Õu - na - ke!  
 Mait - sev sa, õu - na - ke!

Valmistab kõrgeima heli tabamine õpilastele raskusi, laulab seda heli esialgu ainult õpetaja, lapsed aga kuu-lavad ning plaksutavad motiivi rütmi. Kõrgeima heli tabamise huvides võib laulukest õppida  $\frac{1}{2}$ —1 toon mada-lamalt.

## P ä ä s u k e s e d.

A. Roomere j.

Pii - ri, pää - ri, pää - su - ke, len - da ü - le me - re - de,  
 Pii - ri, pää - ri, pää - su - ke, lü - ri, löö - ri, lö - o - ke,  
 Pii - ri, pää - ri, pää - su - ke, len - da lak - ka, pää - su - ke!  
 ü - le suur - te met - sa - de len - da mei - e õu - e - le!  
 ku - ku, kul - la, kä - o - ke, ku - ku mei - e las - te - le!  
 pu - nu en - dal, pe - sa - ke, rõõ - muks meie las - te - le!

1. 3. salm  
Sir - tsirr, sir - tsirr, sir - tsirr, sir -

2. salm  
tsirr! Kuk - ku! Kuk - ku!

Kuk - ku, kuk - ku, kuk - ku!

Laulu teises pooles esinevaid matkimishäälitsusi on võimalik laulda ka madalamalt, nimelt helidel *fa<sup>#</sup>-re*. Kuid kasulikum on püüda matkimishäälitsuste abil õpilaste hääleulatust avardada ning selleks kasutada noodis esitatud varianti. Laulu võib õppida ka  $\frac{1}{2}$ —1 toon madalamalt.

Mänguseade\* on järgmine:

### 1. ja 2. salm

1.—4. takt. Lapsed liiguvad ringjoonel, matkides pääsukese lendu.

5.—8. takt. Laskutakse ringjoonele kükkasendisse, kõik näoga ühele poole. Rusikas käed tõstetakse õlavöö kõrgusele. Nimetissõrmi ja põidlaid liigutatakse kokku ja lahti.

### 3. salm.

1.—4. takt. Üks lastest seisab kohal, matkides kätega tiibade lehvitamist. Ülejäänud lapsed «lendavad» tema ümber ringjoonel.

5.—8. takt. Kõik laskuvad kükkasendisse näoga ringi keskme poole, moodustades «pesa».

Ringi sees olev laps asetab rusikas käed lõua alla, ülejäänud lapsed teevad samu liigutusi, mis 1. ja 2. salmis (5.—8. takt).

C. Viis on ehitatud laskuvale kolmkõlakäigule.

\* A. Roomere, Muusikalised mängud ja tantsud lasteaias, Tallinn, 1958.

## Ratsutamás.

(K. E. Sööt.)



Rat - sa - ruun mul, u - hi - uus  
 Nii mina traav - vin Tu - du - linna,  
 Nii mina söi - dan, sii - ri, saari,  
 Nii mina hüp - len, ü - le saba,



kol - me - kord - sed, rau - ad suus.  
 ui - dan, u - ba, U - du - linna. Hopp!  
 pa - nen, hii - re, - po - jad paari.  
 ü - le, kar - ja) - Mu - ri saba.


Laulu juurde kuulub järgmine liikumine. Õpilased asetuvad paarikaupa ringjoonele, nägudega liikumissuunas. Paarilised ühendavad pihkseongus käed, «hobune» ees ja «ratsamees» järel, ning kerge jooksusammuga ringjoonel «traavides» lauldakse õpitud laulu. Viimane salm lõpetatakse hüppega «üle karja-Muri saba». Muudetakse liikumise suunda, «ratsamehest» saab «hobune» ning mäng kordub.

Neljast erinevast helist koosneva viisi laulmine.


Kasutatud on helistiku V, III, I ja II astet.

## Kassimäng.


(R. Parve j.)



Kurr - kurr, kus sa lä - hed? Nurr - nurr,  
 Nurr - nurr, mi - da hii - lid? Hurr - härr,



nur - me lä - hen. kra - ban kin - ni o - tid, to - tid,  
 hii - ri hii - lin.



ta - ban krii - mu - kar - va ro - tid. Njäu!

Mänguseade. Lapsed kõnnivad käest kinni hoides ringjoonel. Üks õpilane (hiir) või mitu õpilast (hii-

red) on ringi keskel. Hargneb vastandlaulmine hiire ja teda ümbritsevate kasside vahel. Laulu teisel poolel jäävad «kassid» seisma ja jätkavad laulu nägudega «hiire» poole pöördunult. «Hiir» aga jookseb hirmunult ringi ja sõna «Njäu!» laulmise ajal püüab ringist välja lipsata. Kui see õnnestub, lükkab ta kellegi teise ringi keskele hiireks.

### Iitsi-kass ja Kiitsi-kass.

(E. Enno)



Iit-si - kass ja Kiit-si - kass, kus on tei-e väi-ke tass!  
Pii-ma sis-se, küll on hää-til-ka-gi ei jär-gi jää.

Laulukest võib kasutada puhkehetkena mängude vahele.

Kui soovitakse, võib siiaagi lisada mängulisust, lastes lastel silitada laulutaktis kujuteldava kassi peakest. (Lapsi võib lubada ka mängukassikesi kodunt kaasa võtta!)

### Pääsukene.\*

(M. Veske j.)

R. Päts



Pii-ri - pää-ri, pää - su, i - me - i - lus lin - du,  
Ki-rel, ka-rel, kürr - di, si - rel, sa - rel surr - di,  
len-das ü - le ke - sa, te - gi mei - le pe - sa.  
ü - le ta - re turr - di, ü - le va - re virr - di.

### Tiu-tii.

Saksa lasteviis



Tiu-tii, lau-lab lind. Tiu-tii, kut-sub mind.

\* Erinevalt teistest lauludest liigub selle viis helistiku II, III, V ja VI astmetel.

Pöö - sa pea - le, ai - a pea - le, pil - ve pea - le,  
päik - se pea - le! Tiu - tii, kut - sub mind.

## Meistrimehed.

(Aabitsateksti j.)

Tu - le löät - sa tõm - ba - ma,  
Tu - le pil - li män - gi - ma,  
ta - han rau - da ta - gu - da. Kill - kill - köll,  
ta - hon tant - su tant - si - da. Pill - pill - pill,  
haam - ri - ga, kill - kill - köll, kii - ru - ga.  
pi - ri - pill, pill - pill - pill, ti - ri - lill!

Laulu teisele poolele võib lisada järgmise tegevuse: sõnadel «kill-kill-köll» ja «pill-pill-pill» tekitatakse kätega kolm püstplaksu.

2. salmi teisel poolel sobib ka tantsida (hüplemine jalalt jalale, käed puusas).

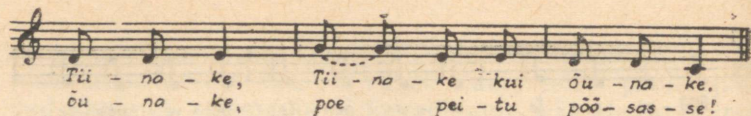
Viiest erinevast helist koosneva viisi taulmine.

Kasutatud on helistiku I, II, III, V ja VI astet.

## Õunake.

A. Roomere

Ai - as kōn - nib Tii - na - ke,  
Vee - re, vee - re, õu - na - ke,  
Tii - na - ke kui õu - na - ke, ti - pa - ta - pa,  
vee - re hās - ti kau - ge - le! Vee - re, vee - re,



Mänguseade.\* Lapsed moodustavad ringi, käed pihkseongus. Üks õpilane («Tiina») asub ringi keskele.

### 1. salm.

Liigutakse ringjoonel kõnnisammul paremale poole. («Tiina») sammub vabalt ringi keskel.

### 2. salm.

Lapsed jäävad seisma näoga ringi keskmee poole ja tõstavad käed üles, üksteise käsi lahti laskmata. («Tiina») liigub siira-viira ülestõstetud käte all. Teise salmi lõpuks laskub («Tiina») ühe lapse selja taha kükkasendisse, lükates enda ees seisvat last ringi keskele.

Mäng kordub. Laulus nimetatakse alati selle lapse nime, kes on ringi keskel.

## Tilluke kukk.

E. Enno

Tii - tii,      ti - bu - ke,      til - lu - ke  
 Kül - lalt      sib - li - da,      til - lu - ke  
 Tii - tii,      ti - bu - ke,      lõp - pes nii

kukk,      kluk - kluk - kluk,      kluk - kluk - kluk!  
 tipp,      kluk - kluk - kluk,      kluk - kluk - kluk!  
 mäng,      kluk - kluk - kluk,      kluk - kluk - kluk!

Tan - gud on      siin,      tas - si peal piim,  
 Vaa - ta, kus      lull      ja kärb - se - kull,  
 Tii - va all      säng,      vaik - ne kui sukk,

kluk - kluk - kluk,      kluk - kluk - kluk!  
 kluk - kluk - kluk,      kluk - kluk - kluk!  
 kluk - kluk - kluk,      kluk - kluk - kluk!

\* A. Roomere, Muusikalised mängud ja tantsud lasteaias

# Pikad tänavad.

A. Roomere

Küll on need lin-na tä-na-vad nii  
Siis vaa-tan häs-ti hoo-le-ga, kuis  
Mä ko-du-lin-nas 3. s. a-va-raid on  
pi-kad ja nii ä-va-rad. Kõn-nin ik-ka  
min-na ü-le tä-na-va. En-nē au=tod,  
män-gu-väl=ju nä-gu-said, jook-sen o-ma  
e-da-si, kuid lõp-pu neil ei tu-le-gi.  
tram-mid ma la-sen möö-da vu-ra-da.  
pä-li-ga ja män-gin teis-te las-te-ga.  
Just nii, e=da-si, lõp-pu neil ei tu-le-gi.  
Just nii, tram-mid ma la-sen möö-da vu-ra-da.  
Kui siis vä=siñ ma, pin-gil püh-kān e=ma-ga.

Mänguseade.\*

## 1. salm.

Kõndida hoogsalt ringjoonel õpetaja järel.

## 2. salm.

1.—2. takt. Jäada seisma ja vaadata vasakule.

3.—4. takt. Vaadata paremale.

5.—8. takt. Mõlemad sirged käed viia paremale õlavöö kõrgusele kõrvale.

9.—12. takt. Mõlemad sirged käed viia vasakule õlavöö kõrgusele kõrvale.

## 3. salm.

1.—2. takt. Kõnd ringjoonel.

3.—4. takt. Keerutus kohal, käed puusal.

5.—8. takt. Jooks ringjoonel õpetaja järel.

9.—12. takt. Paigalseis. (Istuda toolidele või pingile.)

\* A. Roomere, Muusikalised mängud ja tantsud lasteaias.

# Hunt.

A. Roomere j.

Hunt läks met - sa hü - pa - tes ja ra - ba poo - le  
lon - ga - tes. Vaa - tas sii - a, vaa - tas ein - na,  
ku - hu poo - le pei - tu min - na.

Mänguseade.\* Lapsed moodustavad ringi. Ringi keskele asub «hunt» — üks lastest. Lapsed asetavad rusikas käed meelegahtadele, sirutades nimetissõrmed ette.

2. takt. Koosjalu hüpe kohal, 2 korda.

4. takt. Vasak jalg teeb kohal 2 rõhksammu.

5. takt. Ülakehapööre paremale.

6. takt. Ülakehapööre vasakule.

7. ja 8. takt. Käed tõsta silmade ette nii, et parem käsi haarab vasakut küünarnukki, vasak käsi paremat küünarnukki. «Hunt» teeb ringi keskel samu liigutusi. Laulu lõpul püüab «hunt» urisedes ringist välja pääseda. Lapsed püüavad teda igati takistada.

Pääsenud ringist välja, peidab «hunt» enda kuskile ära, kuni valitakse uus hunt ja korratakse mängu.

Nõõ, las käia!

E. Enno

Nõõ! Las käi - a! Hi - ha - ha! Sõi - du tee - me  
Tu - hat - nel - ja — üks, kaks, kolm! Nii saab ru - tem  
Rik - si kaa - sas: „auh ja iuh!“ Kräuksub ees ja  
pi - ka Tar - tus - se ja Tal - lin - na  
sin - na. Toim käib ta - ga pil - ve - na -  
ta - ga. Piits käib viuh! ja piits käib niuh!

\* A. Roomere, Muusikalised mängud ja tantsud lasteaias.

maan - teed möö - da ik - ka.  
 nii on to - re min - na!  
 Ei see ho - bu ma - ga!

Tikk, takk.

E. Enno

Tikk - takk! Hüü-ab kell. Jus-sil ae-ga vä - he.  
 Tikk - takk! Kel-gu-le! Sääl on as-jal hoo-gu!  
 Tikk - takk! Hüü-ab kell. Jus-sil ae-ga vä - he;

K ja e ja siis veel l, ei see pä-he lä - he.  
 K on ker-ge, ker-ge e, l lööb lu-mes loo-gu.  
 K ja e ja siis veel l - en-ne küll ei lä - he.

II oktaavi *do* laulmise õpetamiseks võib soovitada lihtsaid viisikesi, mida hääle väsimise vältimiseks on võimalik laulda ka madalamais helistikes. Sellisteks viisideks on «Astu, astu, lapsuke!» ja «Mesimumm». Viisi «Paraad» laulmine vajab juba oktaavini arendatud hääleulatust.

Hääleulatuse avardamiseks II oktaavi *do*-ni kasutatakse eespool soovitatud matkimishäälitsusi ja hõikeid ning varemõpitud laulude laulmist kõrgemasse helistikku transponeeritult.

Astu, astu, lapsuke!

A. Roomere

As - tu, as - tu, lap - su - ke,  
 as - tu ii - le kar - ja - maa,

ti - pa, ta - pa, tap - su - ke, mar - ja - maa.  
 kar - ja - maa ja

2. Nopi, nopi kullerkuppe,  
kullerkuppe, nurmenukke!  
Kullerkuppe endale,  
nurmenukke memmele.
3. Ae, ae, lapsuke,  
metsast lendab kullike!  
Jookse, jookse, tapsuke,  
jookse ruttu kambrisse!

M ä n g u s e a d e.\*

1. salm.

Lapsed kõnnivad läbisegi õpetaja järel.

2. salm.

Matkitakse lilled noppimist. (Laskumine kükkasendisse ja keha sirutus.)

3. salm.

Õpetaja läheb natuke kaugemale, kus näoga laste poole seistes lehitab kätt.

Lapsed jooksevad õpetaja juurde.

M e s i m u m m

Mängu koostanud S. Ots.

Summ - summ, väi - ke me - si - mumm,  
kor - jab mett ta en - da - le  
len - dab õi - elt õi - e - le,  
ja siis ko - ju, summ - summ - summ.

Lapsed moodustavad ringi, üks lastest on ringi keskel.

Esimesed kaks värsirida — jookse ringjoonel, matkides lendamist. Üksik laps ringi keskel teeb samu liigutusi.

\* A. Roomere, Muusikalised mängud ja tantsud lasteaias.

3. värsirida («korjab mett ta endale»). Õpilased ringjoonel jäävad seisma näoga ringi keskme poole. Ette-sirutatud käed asetatakse kõrvuti, peopesad ülespoole. Üksik laps hoiab käsi veidi tahapoole, kummardub ühe lapse käte kohale, matkides suuga mee võtmist.

4. värsirida («ja siis koju summ-summ-summ»). Üksik laps vahetab sellega kohad, kelle käte kohale ta kummardus.

P a r a a d.

(Aabitsatekst).

Tiit on to - re trum-mi - mees, sam - mub pois-te  
 As - tub Ants, tal lipp on uus. Rut - tab Rein, sel

ri - vi ees. Taob trum-mi: tam - tam - taa!  
 pa - sun suus. Tõt - tab Tõ - nu teis - te seas.

Rut - tu, rut - tu as - tu sa!  
 Pon - tu viim - ne las - te reas.

Lapsed võib panna laulu saatel liikuma analoogiliselt «Marsilauluga». Lipu asemel antakse esimesele õpilasele tamburiin, millel õpilane mängib, tekitades takti rõhulisel osal heli. Laulu uuesti alustades antakse tamburiin järgmisele õpilasele. Eelmine trummimees läheb rivi lõppu.

Lisaks tamburiinile võib kasutada ka lippu, andes selle rivi teise õpilase kanda. Ka lipukandjat vahetatakse.

\*

Kuna enamikule näidisplaanis esitatud lauludest on lisatud mänguseaded, siis on oluline tähelepanu pöörata sellele, et lapsed mängides tingimata laulaksid. Lastega koos peaks mängima ja laulma ka õpetaja. Vahetevahel on vajalik laulu toetada ka instrumendil viisi kaasa mängides. Jätab laulmine soovida, katkestatakse mängimine ja harjutatakse vahepeal viisi.

Kuigi mängimine võib puhuti laste tähelepanu laulmiselt eemale viia, on see võte siiski väga vajalik, kuna ainult nii on võimalik väikeste lastega palju kordi üht ja sama viisikest läbi laulda, ilma et nad tüdineksid. Laulu mõnekordsest läbilaulmisest on vähe kasu muusikalises arengus mahajäänud laste lauljaiks kasvatamisel.

Laulude õpetamisel kasutatakse eespool kirjeldatud meetodeid. Need on: viisilõigu (motiiv, fraas) kuulatamine, selle kordamine mõttes ning kujutamine käega õhus. Harjutatavast laululõigust või lühiviisist tervikliku kujutluse andmiseks kasutatakse laulutahvliit.

On klassitunnis helistikuastmeid ja käemärke tundma õpitud, harjutatakse viise ka nende abil. Käemärke viisikäikude kujutamiseks kasutavad nii õpetaja kui ka õpilased. Viisi näitlikustamiseks tahvilil kasutatakse noote.

Tundmaõpitud helistikuastmed seotakse ka laulude kordamisega. Näiteks helide *sol*, *mi* tundmaõppimisele klassitunnis järgneb rühmatunnis laulukeste «Lenda, lenda», «Õunad» ja «Nöö!» kordamine käemärkide järgi lauldes. Helisid *do*, *mi*, *sol* tähistavaid käemärke kasutatakse laululõiguste «Ratsutamas» kordamisel, *la*-heli tähistavat käemärki aga «Marsilaulu» ja «Käokese» laulmisel.

Töö mitmekesistamiseks rühmatunnis rakendatakse ka lühimotiivide kuulatamist ja laulmist. Motiivide laulmiseks kasutatakse sõnu, näiteks lillede, lindude, laste jne. nimesid. Ka lastel endil võib lasta motiive välja mõelda.

### Motiivinäiteid:

Oi, oi, oi! Kan - ni - ke - sed.

Pää - su - ke. Sir - je! Lii - si - ke!

Rühmatunnis võib harjutada täiendavalt ka klassis õpitavaid laule. Samuti kasutatakse siin kõiki klassitunni tööks soovitatud muusikalist kuulmist ja lauluvõimet arendavaid võtteid. Klassitunnis aga võib käsitleda näidislaanis esitatud laule ja laulumänge. Nende lihtsate laulukeste kasutamine on eriti soovitatav siis, kui muusikalises arengus mahajäänute arv klassis on suur.

Mänguvõimalusi õpilastele võib leida ka väikeses klassiruumis, kui töö korraldada järgmiselt: üks viirg või pingirida laulab-mängib klassi ees, teised laulavad kaasa oma kohtadel istudes. Kordamööda lubatakse kõigil pingiridadel klassi ees laulumängu mängida.

Ka II klassis jätkatakse lisatööd muusikalises arengus mahajäänutega, kui see osutub vajalikuks ja võimalikuks.

Töö on siin analoogiline I klassis tehtavale. Õpitakse lihtsaid laulukesi, harjutatakse täiendavalt klassis käsitletud laule, tehakse helide kuulatamis- ning järelelaulmisharjutusi (lühifraasid, motiivid) jne. Kuna muusikalises arengus mahajäänud õpilastele valmistab kõrgemate helide ( $la^1 - do^2$ ) laulmine raskusi, pööratakse eriti tähelepanu õpilaste hääleulatuse avardamisele, kasutades selleks näidisplaanis esitatud viise ja meetodeid.

## II. Instrumendimängu õppimine

Muusikalise kuulmise arenemisele avaldab soodsat mõju pillimängu õppimine. Selleks võib soovitada instrumente, millel heli tekitamine ei nõua eriti arenenud kuulmist. Need pillid on: klaver, ksülofon, metallofon, akordion, mandoliin. Vanema kooliastme õpilastele võib soovitada ka puhkille.

Pillimängu õppimise tugevamaks seostamiseks muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamisega on vaja tunni ülesandeid mitmekesistada. Soovitada võib järgmisi töövõtteid.

1. Lihtsate muusikaliste motiivide, fraaside ja laulukeste mängimine instrumendil ning neile kaasalaulmine.

2. Ettelauldud motiivide ja lühifraaside kuulatamine ja nende mängimine kuulmise järgi.

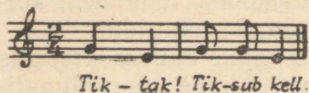
Nagu laulma õppimisel, nii ka pillimängu õppimisel on oluliseks teguriks teadlikkus. Sellepärast tähendab pillimängu õppimine ühtlasi noodist mängimise õppimist.

Kui koolil on suuremal arvul selliseid kergesti käsitsetavaid pille nagu laste metallofonid või ksülofonid (pillid olgu puhta häälestusega ja kvaliteetse heliga!), rakendatakse järgmist tööviisi.

Pillid asetatakse õpilaste ette lauale. Noot kirjutatakse tahvlile. (Ka õpilaste laudadele võib paigutada noodid.)

## 1. variant.

Opetaja laulab ette näit. mõne järgmistest viisidest:



Viisi kuulatakse ja mõistatakse, missugustel helidel ta liigub. Kuulatut kujutatakse käemärkidega ning mängitakse pillil, otsides sealt üles vastavanimelised plaadid (plaadid tuleks varustada helinimedega). Järgnevalt lauldakse mängitavale viisile kaasa, kasutades kord helinimesid, kord sõnu.

## 2. variant.

Viisikest loetakse tahvlilt noodinimedega või «mängitakse» käemärkidega, millele on soovitatav ka kaasa laulda. Nüüd otsitakse viis üles pillil. Seda mängitakse, mängule lauldakse kaasa nii noodinimedega kui ka sõnadega.

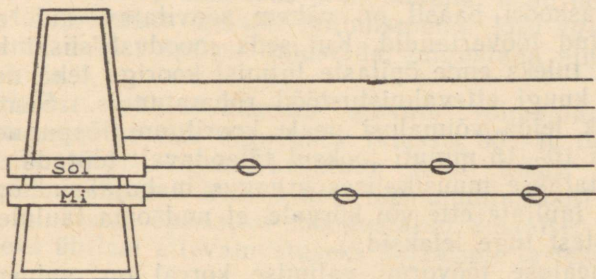
On koolil olemas vaid üks metallofon, võib seda kasutada järgmiselt.\*

Metallofon kinnitatakse tahvlile ja plaadid sobitatakse kokku noodijoonestikuga (s. t. — noodijooned tõmmatakse tahvlile vastavanimeliste plaatide järgi). Väga otsustarbekohane oleks äravõetavate plaatidega metallofon. Sel juhul asetatakse raamile vaid need plaadid, mida mängimisel vajatakse. Joonestikule aga kirjutatakse mängitav viis. Nii on võimalik tahvlil olevat viisi laulda ja kõrvaloleval pillil kõigile nähtavalt mängida.

Tööks metallofoni ja noodijoonestikuga leitakse mitmeid variante:

\* Roderich Ehm, Das Wandtafel — Glockenspiel im Musikunterricht, «Musik in der Schule». Berlin, 1960, nr. 10.

- 1) tahvlile kirjutatud viisike töötatakse läbi käemärkidega,
- 2) viisikest lauldakse noodinimedega,
- 3) viisikest mängitakse metallofonil,
- 4) kuulatakse pillil mängitavat viisikest ja kujutatakse mängitavaid helisid käemärkidega,
- 5) ettemängitud viisikest lauldakse mälu järgi, kasutades helinimesid ja käemärke.



Pille on soovitatav kasutada ka klassitunnis — nii muusikalist kuulmist ja lauluvõimet arendavateks ülesanneteks kui ka lauludele saadete mängimiseks. Et laulusaadete õppimist tugevamalt ühendada muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamisega, on soovitatav rakendada kirjeldatud meetodeid.

### III. Mudilaskooris kaasaulmine

Üheks muusikalises arengus mahajäänud õpilastega tehtava lisatöö vormiks on neile mudilaskooris kaasaulmise võimaldamine. Kuid sel juhul tuleb kooritöö korraldada nii, et laulu intonatsioonipuhtus märgatavalt ei kannataks ja et kooritöö viiks muusikalises arengus mahajäänud õpilaste võimeid edasi.

Ühe moodusena võib soovitada kahe suguse koosseisuga koori rakendamist. Laulmiseks valitud lihtsaid laulukesti (eelistatavad on «ürgmeloodia» intonatsioonidest lähtuvad viisid) õpitakse nn. suure koosseisuga, kus laulavad kaasa ka muusikalises arengus mahajäänud õpilased. Raskemaid laule õpitakse välikoosseisuga. Kooriharjutus

viiakse sel juhul läbi kahes osas: tööd alustatakse terve koosseisuga, lõpetatakse aga valikkoosseisuga.

Teiseks mooduseks oleks muusikalises arengus mahajäänud õpilaste rakendamine vaid neile jõukohastes laululõikudes. Näiteks M. Terri laulus «Peotants» laulavad nõrgemad õpilased kaasa ainult laulu esimest poolt, sama autori «Loomade pidu» õppides aga laulu teist poolt.

Muusikalises arengus mahajäänud õpilaste arendamine mudilaskoori baasil on vähem soovitatav kui eespool loetletud töövariandid. Kui seda moodust siiski kasutatakse, tuleks enne õpilaste liitmist kooriga teha nendega mõni kuugi ettevalmistustööd rühmatunnis. Samuti on vajalik leida võimalusi peale kooritunni lõppu nendega umbes 10—15 minuti jooksul täiendavalt töötada. Kooris paigutatakse muusikalises arengus mahajäänud õpilased heade lauljate ette või kõrvale, et nad oma laulule kaasõpilastest tuge leiaksid.

Kõnealuse töövormi valimise korral on valusaimaks küsimuseks esinemine. Jätab koorilaulu puhtus soovida, ei saa lubada nõrgemaid õpilasi esinemisel kaasa laulda, vast ehk mõni «kodusem» ja vähem vastutusrikas esinemine välja arvatud. Sellepärast tuleb juba kooritöö alguses lastele teatada, et esinemistel kaasalaulmise õiguse saavad need õpilased, kes on suutnud laulu sellisel määral omandada, et võivad teistega koos õigesti laulda. Leidub aga kooris õpilasi, kes on muusikasse väga kiindunud, kuid kelle lauluvõimed on vähesed, peab õpetajal olema taktitunnet selgitamiseks, miks neil pole mõnikord võimalik kooris kaasa laulda.

Ka koorilaule õpetades on vaja arvestada seda, et häälepartii omandamine on kergem siis, kui helide tajumist toetab nägemismeel. Sellepärast tuleb kasutada viisi liikumise näitlikustamiseks õhukirja, laulutahvli, käemärke või tõelist noodikirja. Eriti vajalik on see raske mini omandatavate laululõikude puhul.

Laulude õpetamisel lähtutagu laulu sisust, mille avamine ja õpilastele mõistetavaks ning lähedaseks muutmine olgu tunni meeolu lätteks. Töö mitmekesisamiseks ning loiduse ja ükskõiksuse vältimiseks ei piirduta kooritunnis ühe laulu õppimisega, vaid kasutatakse 2—3 meeolult erinevat laulu. Vaheldust toob tundi ka mitmesuguste eriharjutuste (hääleharjutused, kuulmist arenda-

vad harjutused jne.) rakendamine, muusika kuulamine, laulmine rütmipillide või kooliorkestri saatel jne. Kuna väikelapsed tunnevad vajadust liikumise järele, siis on I ja II klassi kooris laulu päris loomulikeks kaaslasteks rütmiline liikumine ja matkimismäng. Jälgida tuleb aga seda, et liigutused ei hakkaks laulu segama. Seetõttu ei või matkimisliigutustega liialdada, vaid neid tuleb kasutada hea mõõdutundega.

Tubli õpetaja on oma töös alati nõudlik. Kuid nõudlikus ei tohi surmata õpilaste laulmisrõõmu, küll aga peab sisaldama oskust õpilasi innustada, julgustada ning edu puhul kiita.

Kooritööst rohkearvulisema osavõtu võimaldamiseks on suuremate koolide algastmes (klassis 30—40 õpilast; paralleelklassid) õigem kasutada kaht koori: I ja II klassi õpilastest komplekteeritud mudilaskoori ning III ja IV klassi õpilastest moodustatud 2-häälsel koori, mis oleks ühtlasi ettevalmistuseks 3-häälsele lastekoorile.

### KÄEMÄRGID



- do



- sol



- re



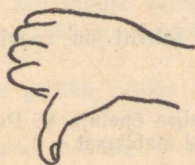
- la



- mi



- si



- fa

## LISA

### LAULUTAHVLI JA LIIKUVATE NOOTIDE VALMISTAMINE.

Helide kõrguse näitlikustamiseks vajatakse õppevahenditena laulutahvli (noodiladumistahvli) ja liikuvaid noote — lapsepäraseid piltnoote (aplikatsioone) ja värvilisi kettakesi.

Tahvli valmistamiseks võib kasutada mitmesugust materjali, nagu paksemat paberit (laua- või joonestuspaber), kartongi, linast riidet, linooli, vineeri jne.

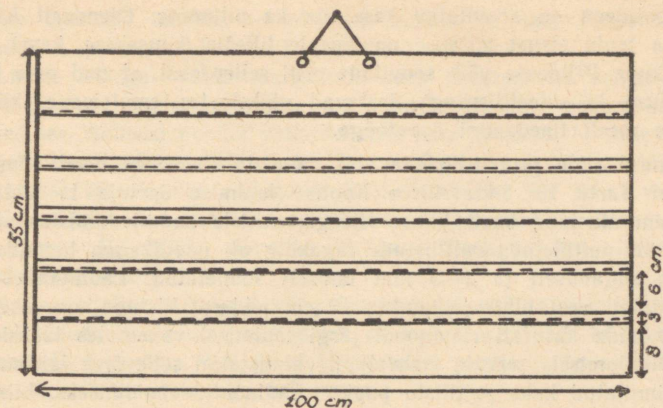
Kui kasutada paksemat paberit, on laulutahvli valmistamise käik järgmine. Paberist lõigatakse 1 m pikkune ja 55 cm laiune ristkülik. Sellele õmmeldakse 5 noodiladumistaskut (3 cm laiused ja 1 m pikkused aluspinna materjalist ribad). Ribade vahekauguseks arvestatakse 6 cm, tahvli alumise ja ülemise serva laiuseks 8 cm. Ribad õmmeldakse aluspinnale õmblusmasinaga riba alumist serva mööda, kasutades aluspinnaga samas värvitoonis niiti. Õmblemise hõlbustamiseks tõmmatakse pliiatsiga aluspinnale jooned, mis peavad õmblemisel langema kokku riba alumise servaga. Õmblemise ajaks on soovitatav aluspind ettevaatlikult mõnd pliiatsijoont mööda kokku murda, sest muidu on raske paberit masina alla mahutada.

Valminud tahvel puhastatakse niidiotstest ning kleebitakse paksemale pappalusele. Tahvli ülaserava külge kinnitatakse riputamispael.\*

Kui materjaliks on kartong, kinnitatakse ribade otsad enne õmblemist paberiklambritega aluse külgservadele. Kasutades lõnga või jämedamat niiti, õmmeldakse eelpisteil (pikkusega 3 cm). Korraliku tikkerea saamiseks märgitakse alumisest servast ligikaudu 5 mm kõrgusele ühesuguste vahedega punktid, mis tähistavad pistete algust ja lõppu. Nende punktide kohale torgatakse naaskliga või tugeva nõelaga augud. Õmmeldakse eelpisteil kuni teise külgservani ja sealt tagasi nii, et töö mõlemale poolele moodustuks õmblusmasina tiket meenutav pistete rida.

Nii kartongist kui ka paksemast paberist tahvli on soovitatav äärestada õhukeste puitliistudega.

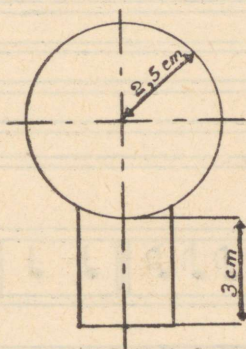
\* Tahvli valmistamise idee on saadud teenelise õpetaja V. Pugala piltnootidest ja I klassis kasutatavast liikuvast aabitsast.



Liikuvate nootide valmistamiseks kasutatakse paksemat paberit, kartongi või pappi, mis värvitoonilt erineb noodiladumistahvlist. Sobivas värvitoonis materjali puudumise korral kaetakse noodipead värvilise läikpaberiga.

Liikuv noot koosneb 5-sentimeetrilise läbimõõduga noodipeast ja 3 cm pikkusest «kannast», mille abil noot seisab püsti noodiladumistaskus.

Noot lõigatakse papist välja koos kannaga.



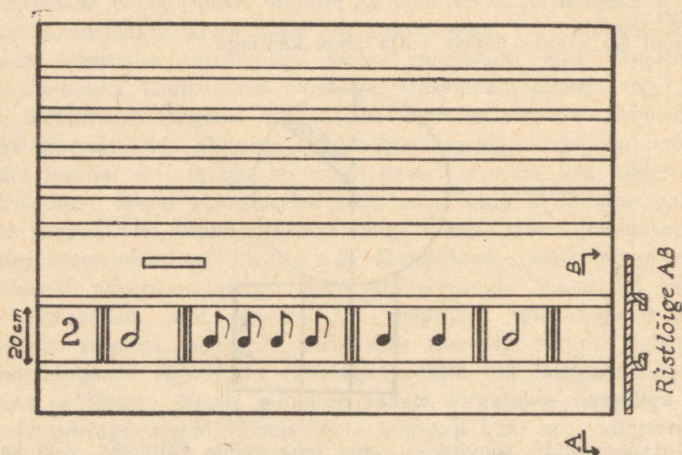
Kui noodipildis soovitakse vahet teha helide vältustes, võib kasutada kaheksakujuga liikuvaid noote. Äsja kirjeldatud nooti kasutatakse lühema helivältuse tähistamiseks. Pikemate jaoks valmistatakse pikliku kujuga noote



Noodipea kõrgus on nagu eelmisel noodilgi 5 cm, laius aga 8 cm.

Nootidena on soovitatav kasutada ka piltnoote. Olenevalt käsitleva laulu sisust antakse noodipeale lilleõie, kuusekese, kassi pea jne. kuju. Piltnoote võib soovitada eriti sellepärast, et nad oma eluläheduse ja esteetilisusega äratavad väikelastes emotsioone, köites nende meeli tihedamini õppetööga.

Linase riide ja puitliistude abil valmistati meeldiv noodiladumistahvel Tartu 10. 8-klassilises Koolis (laulmise õpetaja L. Ustav). Paksem aluspind kaeti linase riidega, millele noodiladumistaskuteks kinnitati puitliistud. Puitliistude tagakülg oli noodikanna hoidmiseks 3 cm sügavuselt ja 2–3 mm laiuselt soonetatud. Laulutahvel oli täiendatud veel lühikese, umbes 10 cm pikkuse liistuga, nn. abijoonega, mida kasutati rändnoodi järgi laulmisel vanemates klassides. Tahvli alumisele servale (tahvel oli valmistatud sellevõrra laiema) oli kinnitatud kaks puitliistu papist rütminootide hoidmiseks. Liistud olid asetatud tahvlile nii, et nende vahekaugus oli paar sentimeetrit kitsam rütminootide kõrgusest ja ülemise liistu soonitud osa asus liistu allservas. (Neid kaht liistu on vaja soonida ainult 1–1,5 cm sügavuselt. Juhul kui koolis on papist rütminoodid varem olemas, tuleb liistude vahekaugus sobitada rütminootide kõrgusega.)



Papptahvlitele kantud rütminoodid, taktijooned ja taktimõõtu tähistavad arvud pistetakse liistude vahele esinemisjärjekorras.

Juhul kui laulutahvlit ei kavatseta kasutada helide laulmiseks absoluutses kõrguses, on soovitatav valmistada laulutahvel 7-tasku-

lisena. Sellisele tahvlile on võimalik laduda ka laia diapsooniga viisikäike, näiteks kolmkõlakäike oktaavi ulatuses.

Linase riidega kaetud laulutahvilil saab kasutada ka selliseid liikuvaid noote, mida asetatakse nii joontele (taskute peale) kui ka vahedesse. Sellised noodid valmistatakse ilma kannata. Nootide tagaküljele kinnitatakse nõel või tükike peenikest traati, mille abil nad toetatakse liistule või asetatakse linasele riidele. Sel juhul valmistatakse liikuv noot kahekordsest papist või vineerist. (Selline tahvel on olemas Ed. Vilde nimelise Tallinna Pedagoogilise Instituudi muusikakabinetis.)

Kui soovitakse kartongist või paksemast paberist valmistatud tahvli puhul laduda noote nii joontele kui ka vahedesse, tuleb ka viimased kujundada taskutena. Sel juhul kasutatakse joonte jaoks tumedamat materali, vahede jaoks aga heledamat.

## SISUKORD

Saateks . . . . .	3
Muusikalises arengus mahajäämuse olemus ja selle ravi võimalikkus . . . . .	4
Muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamise metoodika I klassile . . . . .	22
Muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamise metoodika II klassile . . . . .	62
Harjutusi helikõrguse tajumise arendamiseks . . . . .	74
Laulude käsitlemine . . . . .	77
Töö rütmika alal . . . . .	81
Lisatöö muusikalises arengus mahajäänud õpilastega . . . . .	85
Klassisisene lisatöö muusikalises arengus mahajäänuga . . . . .	85
Klassiväline lisatöö muusikalises arengus mahajäänuga . . . . .	93
Käemärgid . . . . .	117
Lisa. Laulutahvli ja liikuvate nootide valmistamine . . . . .	118

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО СЛУХА  
У УЧАЩИХСЯ I И II КЛАССОВ

На эстонском языке

*Рельвик Вирве Эдуардовна*

Ladumisele antud 20. X 1965. Trükkimisele antud  
30. III 1966. Paber  $54 \times 84, \frac{1}{16}$ . Trükipoognaid 7,75.  
Tingtrükipoognaid 6,51. Trükiarv 500. MB-02984.  
Tellimise nr. 8031. Hans Heidemanni nim. trüki-  
koda, Tartu, Olukooli 17/19. II

Hind 25 kop.



A-23592

25 kop.